

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
SOCIĀLO PĒTĪJUMU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
*“Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012:
Finanšu kapitāla ietekme uz reģiona konkurētspēju”*
materiāli

(2012. gada 8.–11. novembris)

I DAĻA. SOCIOLOĢIJAS AKTUALITĀTES



PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference

*“Social Sciences for Regional Development 2012:
Impact of the financial capital on the region’s
economic competitiveness”*

(8th–11th November, 2012)

PART I. ISSUES OF SOCIOLOGY

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2013

Apstiprināts DU SZF Sociālo pētījumu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2013. gada 12. aprīlī, protokols Nr. 3.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012: finanšu kapitāla ietekme uz reģiona konkurētspēju" materiāli. I daļa. Socioloģijas aktualitātes.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2013. 130 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

- Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
Asoc. prof., Dr. oec. **E. Jermolajeva** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
Asoc. prof., Dr. iur. **A. Baikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
Prof., Dr. hab. paed., Dr. habil. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
Doc., Dr. oec. **J. Stašāne** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Asoc. prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. oec. **M. Kvarchelya** (Ekonomikas institūts, Gruzija)
Prof., Dr. sc. soc. **G. Sokolova** (Socioloģijas institūts, Nacionālā Zinātņu akadēmija, Baltkrievija)
Prof., Dr. sc. soc. **M.J. Schouten** (Koviljas Universitāte, Portugāle)

Recenzenti:

- Vadošā pētniece, Dr. oec. **V. Boroņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. habil. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)
Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. sc. soc. **S. Partycki** (Ļublinas Katoliskā universitāte, Polija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautiskās zinātniskās konferences (2012. gada 8.–11. novembris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātniskie raksti socioloģijas nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:

GESIS SocioGuide <http://www.cee-socialscience.net/journals/index.asp?stock=journals&cselect=Latvia&slice=1#11474>

SATURS

<i>K. Grabczuk</i> (Poland) Economic Functions of Self-government – Experience and Prospect	5
<i>V. Meņšikovs</i> (Latvija) Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju (uz Latgales piemēra)	19
<i>I. Ostrovska</i> (Latvija), <i>D. Oļehnovičs</i> (Latvija) Audzināšanas socioloģijas teorētiski metodoloģiskie aspekti	41
<i>S. Partycki</i> (Poland), <i>A. Mozyro</i> (Poland) Strategic Foundations of the Polish-Lithuanian Economic Integration in the Context of Real Actions	56
<i>A. Sępoch</i> (Poland) Regional Culture and Education as a Social Aspect of Regional Development	65
<i>S. Szajc</i> (Poland) Scientists' Understanding of the Public – About Joint Actions of Municipalities and Universities	72
<i>D. Tomczyszyn</i> (Poland) Social Conditions of the Existence of a Polish Family with an Intellectually Disabled Child	78
<i>O. Volkova</i> (Latvija) Teritoriālais kapitāls un tā komponentu klasifikācija	88
<i>T. Азаматова</i> (Латвия) Особенности управления региональным развитием	98
<i>T. Воронаева</i> (Украина) Попытки эмпирического исследования трансформации коллективной идентичности граждан Украины	114
Ziņas par autoriem	122

ECONOMIC FUNCTIONS OF SELF-GOVERNMENT – EXPERIENCE AND PROSPECT

This article presents the processes that occurred while fulfilling the economic function by local government in Poland. Receiving in the frame of communalization a part of the property of state companies and an obligation to perform public utility tasks posed new challenges and possibilities for local authorities, but, at the same time, – threats. In the beginning, communes, directly on their own or indirectly through their entities, dealt with running such an activity. By doing so, local authorities wanted to have a direct control and a possibility of interference in realization of the tasks, which were assigned to them. They often used their monopolistic position. Generally, such a model of operation did not motivate to effective work and in many cases was contradictory to the principles of market economy. In recent years in Poland we can observe that communes tend to perform a role of an organizer and manager of communal services in the scope of satisfying the collective needs of the communities. Such a strategy determines the development of economic entities and providing communal services. It also helps a commune to maintain relatively high standard of services, launch competitiveness mechanisms in a greater degree and to objectify the costs of services.

Key-words: self-government, commune, communal economy, public utility tasks.

Restoring the institution of self-government in 1990 in Poland became one of the most essential signs of political, economic, structural and social transformation. The recreation of local democracy at the commune¹ level was a part of structural changes aiming at creation of a democratic state and market economy. The commencing decentralization of power based on subsidiarity was a ground for functioning of self-government and it gave authorization to hold public power at the lowest level. The concept of self-government has many definitions. Depending on the character of the study, the definitions put an emphasis on social, legal or economic features. It seems that a universal definition of self-government is included in the European Charter of Local Self-Government, according to which “self-government denotes the right and the ability of local authorities,

¹ commune – the smallest self-government unit in Poland

within the limits of the law, to regulate and manage a substantial share of public affairs under their own responsibility and in the interest of the local population”.

The basic function of local self-government, both in a social and economic context, is the empowerment of local society as a community. Legal structural empowerment is reflected in gaining independence by a community as a power and public administration entity. The empowerment in an economic context means separation of property and financial rights and the ability to manage them, but also creating conditions for development of entrepreneurship and supporting the entrepreneurs. Following Walerian Pieńko – one of the outstanding co-authors of the self-government reform in Poland in 1989, we can say that “functioning of communal property is on its own a function of local self-government, which, in order to become an efficient tool of decentralization of political authority, has to have a support by the decentralization of economic power” (Pańko 1991). Since one of the main tasks of self-government is to satisfy the collective needs of the community, i.e. all the citizens of the commune, the issues of communal property are of specific importance. The recreation of self-government in Poland in 1989 was significantly influenced by social and economic processes in the states of Western Europe. Many advisors and consultants financed by the World Bank, USAID, British Know How Fund participated in the works on the act on local self-government. In the eighties and nineties of the previous century many western states questioned the role of the state in economy derived from the Keynesian concept of economy (Świaniewicz 1998). The essence of the changes was to introduce market elements on a larger scale to services provided by self-governments.

The act of 10 May 1990 divided the state property in Poland, the owner of which was State Treasury and introduced the property of communes. According to this act, the state companies, the founders of which were local state administration bodies, became communal companies as of 27 May 1990. In the beginning of their activity, local selfgovernments took over more than 900 public utility companies and 600 companies acting on general terms. This was the beginning of the process of state property communalization on a broad scale. Apart from the public utility property, self-governments could apply for communalization of other state property situated on their area and connected with realization of statutory tasks of a commune. Upon the above mentioned act, commune’s councils were obliged to choose organizational and legal forms of running

the economic activity of their companies. It was obviously a conscious choice the aim of which was to put an end to the activity of communal companies acting on the base of the act on state companies and to start the activity in another organizational-legal form (Aziewicz 1998). The change of the form shall be understood as continuing the activity but in a new form. The change concerned the entity not the subject of the activity (Aziewicz 1998). Generally speaking, the legislator allowed for two solutions: running the activity in the form of a budget company or transforming the company into a commercial law company. In the beginning period there was a tendency to transform companies into budget companies. The reason of that was first of all a more beneficial form of taxation, especially the possibility to escape from the above-average increase of remuneration, and income tax exemption (Ryszkiewicz 1998).

As of 1992 budget companies became also payers of income tax on legal persons so the scope of their tax burden became similar to the taxation of commercial law companies. The act on communal economy dated December 1996 stipulated that the companies which privatization or choosing the new organizational-legal form was not approved by a commune's council, became by virtue of law sole companies of a commune.

It is worth noting that until 1 January 1999, i.e. until establishment of local self-government at the voivodship² and poviats³ level, the problem of acceptability and the scope of business activity referred only to communes. The notion “business activity” itself has many definitions; it was even included in the jurisdiction of the General Administrative Court. According to M. Zdyb, the basic factors of “business activity” are as follow:

- economic character of the activity being conducted;
- aiming at gaining a profit;
- independent character of the activity (Zdyb 2000).

A similar definition has been adopted by the Supreme Court, according to which, the elements necessary for the “business activity” concept are as follow:

- performing this activity as production, construction, commercial and service activity;
- running it for profit purposes;
- conducting it on the owner's own account.

² voivodship – the largest self-government unit in Poland, an equivalent of the region

³ poviats – the second-level self-government unit in Poland, an equivalent of the county

Using the concepts “production activity, construction activity, commercial and service activity” does not mean there is no possibility for their wider interpretation. Pointing at profit gaining aim as one of the indicators of the business activity should be treated as directional recommendation and it does not mean that the aim of the business activity is only bringing a profit to a business entity (Dolnicki 2004). In the case of limited liability communal companies only economic objective should be defined. The commercial law does not automatically define economic aim with profit-gaining aim. In practice, it means that a business activity can be run also by the entities for which this activity is not the basic activity. It mainly concerns various associations, foundations, where revenues from the activity should serve statutory activity and should not be divided among its members (Zdyb 2000). In the case of communes, the basic act essential for running business activity by these entities is the act on commune self-government. This act stipulates that a commune or commune’s legal persons can run business activity in the field of public utility. Beyond this field, such an activity can be run only according to the act on communal economy. Of course, there may arise questions how to understand public utility field. While defining this concept, the legislator indicated that the public utility tasks are own tasks of a commune, the aim of which is current uninterrupted satisfying of collective needs of the people by providing widely available services. Own tasks of a commune include quite a wide scope of activity. Their range is continuously increasing due to transferring new tasks reserved so far only to government administration. These are the most important tasks connected with communal economy transferred to the competences of commune self-governments, such as:

- spatial order, real estate management, environment and nature protection, water management;
- commune’s roads, streets, bridges and squares;
- water systems and water supply, sewage systems, disposal and treatment of communal sewage, maintaining cleanliness and order of sanitary facilities, dumping grounds and disposal of communal sewage, providing electric and heat energy as well as gas;
- local transport;
- health care;
- social help, including caring centres;
- commune housing construction;
- public education;

- culture;
- physical education and tourism;
- market places and fair halls;
- greenery and trees.

The notion of communal economy was defined by the legislator in a general way. It means performing public utility tasks in order to satisfy collective needs of the community. The possibility to run business activity by local government entities raised many controversies from the very beginning of reactivation of self-government in Poland. The most questionable point was the scope of the activity, especially restraints to perform only public utility tasks.

In the frame of communalization, communes took over a part of the property from the state companies. As a result of it, communes started to run business activity which was out of the public utility scope. The act of 1990 allowed for such a possibility but under one condition – it had to be required by social needs. Communes had a lot of freedom in creating own companies and organizational entities. It was an intentional action as commune self-government was supposed to play an essential role in the whole process of economic changes. The fact that self-government was represented by the people opposing former system was an additional advantage (Regulski 2005). It seems that the most important thing was to eliminate monopoly of the state in all the fields of economic life and to transfer more competences to self-government. The omnipresent state was to limit its role for the benefit of market economy (Baszkiewicz 1998). Market forces should regulate the functions of economy on local, regional and global level. It is known by assumption that excessive sluggishness of the state suppresses human initiative and entrepreneurship (Lipowicz 2000).

At that time there was a stormy discussion on the right of communes to run business activity. There were two options – one of them assumed a ban on running a business activity which was beyond public activity character, the other one gave such a possibility. The followers of the first option indicated that while running a business activity, a commune could use monopolistic practices and thus make it difficult for the competitors to run their activity. The followers of the second option indicated that communes, especially rural ones, had already been the founding bodies of many companies which ran business activity – exclusion of these companies from the commune operations area would again lead to nationalization of communal economy and restoring the state monopoly. More-

over, enabling communes to run earning activity gave a chance to local community for effective management and taking own initiatives.

After two years of functioning of the self-government reform, the Members of the Parliament radically decreased the rights of a commune and restricted its business activity to the scope of public utility (Lipowicz 2005). It resulted in strong criticism of self-government organizations and communes as inconsistent with the principles of economic freedom. The decision of the General Administrative Court as of 6 October 1994 banned communes from running business activity which was beyond the limit of public utility tasks. The ban also referred to commercial law companies and the companies in which a commune was a founding body. Such interpretation of legal regulations was connected with the then attitude to tasks and role which was supposed to be performed by a newly reactivated local self-government. An essential role was performed here by central administration, which was not willing to dispense with its powers in the beginning of the system transformation (Ofiarska 2001).

In 1996, the rights of communes were extended and it was allowed for a commune to run business activity beyond the sphere of public utility if the needs of a local market were not satisfied and there was unemployment having a negative impact on the living standard of the local community. The change in perception of local self-government in the public authority system resulted in accepting the need to run business activity in a broader scope. The practice and analysis of the activity of self-government clearly showed that there was no use to restrict to run business activity by a commune. The activity of a self-government, the aim of which is to satisfy collective needs of the community, is business activity and gaining profit from this activity is desirable, even though it is not its main aim by nature (Aziewicz 1998). Such activity constitutes essential rights allowing communes to contribute effectively to local economic development. Obviously, there were questions whether economic activity of communes, considering its specific character, is economic activity in the general understanding of the law, and whether a company status can be assigned to a commune (Dudzik 1998). According to the law of those times, economic activity referred to profit-gaining production, construction, commercial and service provision activity as well as searching for, recognition and exploitation of natural resources, performed in organized and continuous way, whereas, an entrepreneur could be physical person, legal person, an organizational entity not having legal status and a commercial law company that could take up and perform business activity

on its own behalf. It is beyond doubt that conducting business activity by self-government is one of many elements of the activity of a commune and the organizational entities appointed by it can be referred to as companies according to regulations on business activity. This part of the activity of self-government is characterized by acting on its own account, subjection to profitability rules, management of own property in a rational way, repeatability and participation in economic turnover. Due to a very wide scope of the notion of public utility tasks and difficulties connected with defining the boundary of this sphere, it may be said that communes can participate in many elements of economic life of the local society. It is assumed that a characteristic feature of public tasks is the fact that they serve all the people and they are realized in the public, not private interest (Leoński, Niewiadomski 1994). Public tasks are not only investments in technical infrastructure, building roads, water systems, sanitary facilities and public utility objects but also safety and public order, social welfare, maintenance of schools, culture and sports institutions, etc. (Ochenowski 2001).

Economic activity of self-government is strictly connected with communal economy. Communal economy of self-government entities refers to “performing own tasks in order to satisfy collective needs of self-government community and it includes in particular the tasks of public utility character, the aim of which is uninterrupted satisfying of collective needs of the people by providing widely available services”. In the frames of communal economy we can distinguish non-commercial activity-conducted beyond this sphere. In literature it is assumed that the sphere of public utility is a narrower concept than public tasks. Not all tasks of a commune are public utility tasks. The latter ones realize collective needs, which, in the case of a big group require a separate organization of the method of their fulfilling. In many cases this sphere requires a financial support from public funds as it is not profit-oriented and the consumers of such services do not fully pay for them (Kosikowski 1997). A communal business activity can be an example of the activity which is not only profit-oriented. The motive of income is replaced here with a motive of effective and economic realization of the given task. Thus, the economic activity of self-government entities cannot be reduced only to economic phenomena and factors, it should be very widely perceived as its forms can be diverse and sometimes untypical (Zdyb 1997). Self-government should also perform investment functions in economy. It mainly concerns socially indispensable activities, in which private entities do not want to

participate, for example due to difficulties in realizing them or there is no profit involved. It may concern the issue of maintaining local traditions connected with for example tourism activity or folk art (Leoński, Niewiadomski 1994).

Communal economy in Poland can be conducted by the entities of local government in the form of a budget company or commercial law companies. This is quite a broad range of running business activity by a commune. The organizational-legal form as well as the way of its running is decided by decision-making bodies of the given entity. This right is restricted only when the regulations of law require in the given case a concrete form of conducting the activity (Kosikowski 1997). Economic activity which is beyond public utility boundaries shall constitute an element of communal economy and it should serve satisfying the needs of local society. According to the subsidiarity rule, it should be conducted and realized only in the fields and in the scope, where defined social needs cannot be properly satisfied by the forces of private economy. The entities of self-government should not run commercial activity if it collides with the activity of private entrepreneurs functioning on their area or willing to run such an activity on their area (Byjoch, Redel 2000). Communes are allowed to run commercial activity and join or establish commercial companies if the needs of the community on local market connected with unemployment are not satisfied. It concerns unemployment which considerably influenced the quality of life of the community and other tasks undertaken by, for example, powiat labour offices “did not lead to economic activation or permanent reduction of unemployment” (Czarnow 2002). In many cases self-government authorities are evaluated for an active fight with unemployment and creating new job places. It was assumed that the market mechanism itself will not reduce the high unemployment rate in Poland revealed at the times of economic changes in the state. The actions to fight unemployment should include a wide set of local and regional policy, micro and macroeconomic policy and the policy of job market, all leading to structural changes and economic development. It required cooperation of the local government entities, government, employers and especially the unemployed. Inclusion of self-government to run economic activity in this scope was also to influence investment conditions, supporting business infrastructure and attracting outside investors.

While running business activity communes often establish single-person companies. It is connected with the possibility to control the activity of the company on one hand and limiting the responsibility for the activity

of such companies on the other hand. In economic turnover commercial law communal companies appear as independent entities and they act based on their own separated property (Kulesza, Banasiński 2000). It is difficult to state which organizational-legal form of the entities of self-government is more beneficial for self-government. Both the advantages and disadvantages depend on concrete applications (Aziewicz 1998). The necessity to provide certain services on proper level causes that local government authorities often establish prices which do not cover full costs of producing these services. As a result, the entities providing these services are dependent on the decision-making bodies in double ways. On one hand, it is a commune's bodies that establish some prices of the services; on the other hand, realization of these services is dependent on financial support from the commune's budget. Here comes the basic question whether economic functions of a commune shall be directed at satisfying current needs or shall take into account competitiveness and creating high standards.

In global market economy a commune shall mainly be determined to play a function of the organizer and controller of services. It is worth to refer here again to the encyclical of Pius XI "Quadragesimo Anno" of 15 May 1931 concerning the subsidiarity principle. It was formulated in the following way: "*state authority should leave less important roles and tasks, which could distract them, to the lower societies. (...) What an individual can do on their own initiative and with their own forces, should not be torn away for the benefit of the society (...) it is unfairness, social harm and disruption of order to deprive the smaller and lower communities of the tasks which they can fulfill and then transfer to bigger and higher societies. Any activity of the society has a subsidiary character by virtue of its nature, it should support the elements of social organism, not destroy or imbibe*".

Competiveness policy should play an essential role in the process of running economic activity by self-governments. Its main pillars are based on the UE law and its basic elements assume, among others, a ban on overusing a dominant position, a ban on creating cartels and the control of company connections (Emmert, Morawiecki 2001).

It must be remembered that while delegating its own tasks to self-government, the state did it "in conviction that self-government administration will perform them better and more effectively than centralized state administration" (Wykretowicz 1998). In practice, it did not mean that a commune shall perform these tasks on its own or by own entities established for this purpose. In fact, it depends on whether a commune

wants to perform the function of the organizer and manager of the communal services or it wants to directly realize the public tasks in the scope of satisfying collective needs of local communities on its own. In the first case, the main task of a commune is to create conditions and opportunities for economic entities as well as for physical persons to perform services in the scope of own tasks of a commune. The actions undertaken in this scope by a commune should comply with the conditions connected with market strategy and long-term strategy of development of communes in the scope of development of communal services. The system of management of communal services should include the following elements (Žuk 2002):

- selecting objectives of the actions and defining strategic objectives and short-term objectives;
- planning the actions and resources, including strategic planning and operational planning;
- the sphere of realization of specific tasks;
- controlling and evaluating the realization of tasks.

Such a strategy should determine the development of economic entities providing communal services. It should also help a commune to secure effective and efficient activity on a high quality level. In order to do it, it is needed to elaborate a long-term programme of financing the development of technical infrastructure and to monitor the needs concerning the direction of development of services. It is essential to analyze necessary technical investment in the scope of providing services on a high quality level. Focusing of a commune on the role of the organizer and manager of communal services may contribute in a bigger degree to start competition mechanisms and to objectify the costs of services. Such a model includes long-term activity in the scope of development and supply of services with consideration of development of communal services based on the principles of market economy. The second element assumes that a commune, directly on its own or indirectly through its own entities, provides communal services. It is connected with two phenomena. First of all, the authorities want to have a direct control and often a possibility to interfere in realization of the tasks which were assigned to them. Secondly, there is often no social approval for restructuring of communal services, especially in smaller communes. Therefore, direct provision of services by the entities of local government may be contrary to the rules of market economy. Such a method of providing communal services causes that the mechanisms influencing a financial result are independent on the

mechanisms influencing the amount of own costs. Such a model of operation does not motivate to effective work. In many cases these entities act in the conditions of full monopoly. Realizing the above mentioned method of service provision, local authorities have to decide on either the superiority of economy or the superiority of social criteria. In the case of the later ones, it will be required to financially support a communal company from the local government budget (Bratkowska-Nowak 1998).

It is worth noting that introducing market mechanisms to communal economy may lead to the following:

- minimalization of budget expenditures and maintaining the quality of provided services at the same time;
- improvement of the quality and efficiency of communal services;
- rationalization of consumption of some communal goods and services;
- eliminating the influence of political factors on economic decisions;
- establishing competitive agreements;
- attracting and involving external capital;
- introducing new technologies and new organization;
- introducing instruments of professional management (Aziewicz 1998).

The realization of public tasks by external economic entities or by physical persons may have positive effects in the social and economic context since private entities act on the base of free-market economy. Therefore, the following factors will be of great importance in managing services in self-government: access to latest knowledge, efficient organization, rational management of financial resources and competent coordination in using human resources and using innovative solutions. Innovative attitude, research, implementations and patents will be the canon of economic organization in the future (Grabczuk 2012).

Summary

Restoring local government in Poland in 1990 was a part of structural changes aiming at creating a democratic state and market economy. The decentralization of the power based on subsidiarity principle transferred a part of the tasks from government administration to local government.

This article presents the processes that occurred while fulfilling the economic function by local government in Poland. Receiving in the frames of communalization a part of property of state companies and an obligation to perform public utility tasks posed both new challenges and possibilities for local authorities, and also threats.

In the beginning, communes, directly on their own or indirectly through their entities, dealt with running such activity. By doing so, local authorities wanted to have a direct control and a possibility of interference in realization of the tasks, which were assigned to them. They often used their monopolistic position. Generally, such a model of operation did not motivate to effective work and in many cases was contradictory to the principles of market economy. In recent years in Poland we can observe that communes tend to perform a role of the organizer and manager of communal services in the scope of satisfying collective needs of the communities. Such a strategy determines the development of economic entities and providing communal services. It also helps a commune to maintain relatively high standard of services, launch competitiveness mechanisms in a greater degree and to objectify the costs of services.

Bibliography

Monographies:

- Agopszowicz A., *Managing communal property*, part. II, Katowice 1990.
- Aziewicz T., *Market economy in communal services*, Institute of Market Economy Research, Gdańsk 1998.
- Aziewicz T. (ed.), *Transformations in the sector of communal services*, Institute of Market Economy Research, Gdańsk – Lublin 1992.
- Baszkievicz J., *Common history of state systems*, Gdańsk 1998.
- Boć I., *The concept of administration*, [in:] *Administrative law*, I. Boć (ed.), Wrocław 2000.
- Bratkowska-Nowak D., Nowak J., Webb J., *Management in a commune, Coursebook on improvement of managing skills*, Warszawa 1998.
- Byjoch K., Redel S., *Communal economy law*, Warszawa 2000.
- de Lanbien P., *Social thought of the Catholic Church from Leon XIII to John Paul II*, Warszawa 1988.
- Dolawa-Klepacki Z.M., *European integration (after Amsterdam and Nice)*, Białystok 2001.
- Dolnicki B., *Economic activity of local government entities*, [in:] *Local government in Poland – social-political aspects of functioning*, edited by. S. Michałowski, A. Pawłowska, Lublin 2004.
- Dudzik S., *Economic activity of local government. Legal problems*, Zakamycze, Kraków 1998.
- Emmert F., Morawiecki M., *European Law*, Warszawa – Wrocław 2001.
- Competition boundaries*, The Lisbon Group, Warszawa 1996.
- Kawecka-Wyrzykowska E., Synowiec E., *The European Union. Preparation of Poland to membership*, Warszawa 2001.

- Kosikowski C., *Commentary to the act on communal economy*, Łódź – Zielona Góra 1997.
- Kulesza M., Balasiński C., *The act on communal economy*, Warszawa 2000,
- Leoński Z., Niewiadomski Z., *Local government of the Republic of Poland*, Warszawa – Zielona Góra 1994.
- Lipowicz I., [in:] *Administrative Law. General part*, edited by. Z. Cieślak, I. Lipowicz, Z. Niewiadomski, Warszawa 2000.
- Ochenowski E., *Administrative Law, general part*, Toruń 2001.
- Ofierska M., Ciapała J. (ed.), *Outline of the law on local government*, PW Ars boni et aequi, Poznań 2001.
- Regulski J., *Self-governing Poland*, Warszawa 2005.
- Szajkowski A., Sołtysiński S., Szwaja J., *Commercial Code. Commentary*, 1994,
- Wykretowicz S., *Local government in Poland*, Poznań 1998.
- Zdyb M., *Commentary to the act on economic activity*, Bydgoszcz 1997.
- Zdyb M., *Business activity law. Commentary*, Kraków 2000.
- Żuk K., *Restructuring in the sector of communal services*, [in:] *Local government of the III Republic of Poland*, edited by. S. Michałowski, Lublin 2002.

Articles:

- Czarnow S., *Communal economic activity and public tasks of local government* “Local government” 2002, no 10.
- Grabczuk K., *The European Social Fund and popularizing lifelong learning and vocational education in the Lubelskie Voivodship*, Lublin 2012.
- Pańko W., *Communal property and functions of local government* “Local government” 1991, no 1–2.
- Ryszkiewicz A., *Selected elements of property transformation in the communal sector of public utility in Poland* “Self-government” 1997, no 5.
- Świaniewicz P., *Communal services in the European states. Present changes in the method of organization*, “Local government” 1998, no 7–8.

Legal acts:

- European Charter of Self-Government*, elaborated in Strasburg on 15 October 1985 (Journal of Laws of 1994, No 124, item 607).
- Decision of the Supreme Court* dated 21 April 1989.
- The act on communal economy* dated 20 December 1996 (Journal of Laws of 5 February 1997).
- The act on local government* dated 8 March 1990 (Journal of Laws of 1990, No 16, item 95, Journal of Laws no 34, item 199 with later amendments).
- The act on commune local government* (Journal of Laws of 2001, No 142, item 1591).
- The act of 10 May 1990– regulations introducing the act on local government and the act on local government employees* (Journal of Laws No 32, item 191 with later amendments).

Экономические функции самоуправления — опыт и перспективы

Резюме

Восстановление в Польше в 1990 году местного самоуправления было частью системных изменений, направленных на создание демократического государства и рыночной экономики. Децентрализация власти, основанная на принципе субсидиарности, передавала часть задач от государственного управления к местному самоуправлению.

В этой статье представлены процессы, которые происходили при выполнении экономической функции органами местного самоуправления в Польше. Принятие в рамках муниципализации части имущества и активов государственных компаний, а также обязательство выполнения задач в области общественной полезности стали новыми трудностями для местных властей: новые возможности, но также новые риски.

В самом начале, гмины непосредственно сами или косвенно, через свои единицы, занимались ведением такой деятельности. Местные власти хотели таким образом обеспечить себе прямой контроль, а также возможность вмешательства в выполнение задач, которые были на них возложены. Они очень часто использовали свою монопольную позицию. Такая модель, как правило, не мотивировала работать эффективно и во многих случаях противоречила правилам рыночной экономики. В последние годы мы наблюдаем в Польше следующую тенденцию: гмины все чаще выбирают модель организатора и управляющего муниципальными услугами в области удовлетворения коллективных потребностей местных общин. Такая стратегия детерминирует развитие субъектов, предоставляющих коммунальные услуги. Запуск механизмов конкуренции и объективация затрат в значительной степени позволяют повысить уровень сервиса, предоставляемого для гмин.

KOPKAPITĀLS, TĀ STRUKTŪRA UN SAIKNE AR DARBA MIGRĀCIJU (UZ LATGALES PIEMĒRA)

20. gadsimta beigās – 21. gadsimta sākumā sociologi arvien plašāk izmanto kapitāla teoriju, kuras attīstībā liels ieguldījums ir Pjēram Burdjē. Dotajā rakstā ir pamatota kapitāla teorijas izmantošanas nepieciešamība un iespēja, analizējot un novērtējot situācijas sabiedrības dzīves dažādās sfērās, ieskaitot nodarbinātību, darba migrāciju. 2012. gadā Daugavpils Universitātes Sociālo pētījuma institūta socioloģi realizēja pētījuma projektu “Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju”, kurā plaši tika izmantota kopkapitāla teorija. Pētījumā tika piedāvāts novērtēt Latgales iedzīvotāju kopkapitāla apjomu un struktūru, ņemot vērā valsts sociālekonomiskās attīstības vajadzības, kā arī reģiona iedzīvotāju dažādas prasības, tajā skaitā saistītas ar darba migrāciju.

Pamatojoties uz Latvijas darbinieku konkurētspējas dažiem pētījumiem, atsevišķo kapitālu veidu lomu tajā, tika izvirzīta pētījuma hipotēze, ka cilvēkkapitāla izaugsmes (un līdz ar to, arī reģiona iedzīvotāju materiālās un sociālās labklājības izaugsmes) pamats ir kultūras kapitāls.

Pētījuma programmā izvirzītā pamathipotēze apstiprinājās: mūsdienu “zināšanu sabiedrības” veidošanas apstākļos un kopprodukta pakalpojumu nozaru lielo īpatsvaru, cilvēciskā kapitāla (kas parasti tieši ietekmē ekonomisko labklājību) izaugsmes pamats ir ģimenes kultūras kapitāls. Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju ievērojamai daļai kultūras kapitāls tieši ir naudas ienākumu (ne tikai sociālo un morālo labumu) avots. Apstiprinājās arī palīghipotēze – lielākā tieksme darba migrācijai ir tiem ekonomiski aktīviem reģiona iedzīvotājiem, kuriem ir samērā augsti daži kopkapitāla rādītāji, it īpaši fiziskais kapitāls, bet nav nepieciešama kultūras kapitāla apjoma, kas konvertējas cilvēciskajā kapitālā un uz tā pamata ekonomiskajā kapitālā tieši Latgalē vai Latvijā.

Atslēgas vārdi: reģions, personības kopkapitāls, resursu-aktīvu-kapitāla pieeja, resursu kapitalizācija, migrācija.

Ievads: pētījuma pamatnostādnes

Jēdzieni, kurus tradicionāli uzskata par ekonomiskiem, 20. gadsimta beigās – 21. gadsimta sākumā tiek plaši izmantoti sociologu vidū (nauda, tirgus, kapitāls, investīcijas, peļņa un citi). Bez jēdziena kapitāls nav iedomājama franču sociologa Pjēra Burdjē (1930–2002) teorija.

Pētot sociālo realitāti, P. Burdjē piedāvāja vienlaicīgi izmantot divas principiālas pieejas. Pirmā pieeja ir strukturālisms, kuru autors realizē kā sociālās realitātes divkāršas strukturēšanas principu:

- a) sociālajā sistēmā eksistē objektīvas struktūras, kuras nav atkarīgas no cilvēku apziņas un gribas; tās spēj stimulēt dažādas cilvēku darbības un sociālās ievirzes;
- b) struktūras tiek veidotas no aģentu sociālajām praksēm.

Otrā – konstruktīvisms; tās pamatā ir atziņa, ka cilvēku darbību nosaka dzīves pieredze, socializācijas process un iegūtās spējas rīkoties dažādi, kas kopumā ir savdabīgas sociālās darbības matrica un tas veido sociālo aģentu kā patiesu objektu konstruēšanas praktisku operatoru (P. Bourdieu, 1987).

Pēc P. Burdjē domām, minētā metodoloģiskā pieeja, ļauj dibināt kauzālās saites starp sociālajām parādībām nevienmērīgi sociālo realitāti dalīšanas telpā un laikā apstākļos. Rezultātā sociālas attiecības tiek dalītas nevienmērīgi. Noteiktajā vietā un noteiktajā laikā tās var būt diezgan intensīvas un otrādi. Tieši tāpat aģenti nevienmērīgi veido sociālās attiecības. Visbeidzot, cilvēku piekļuve kapitālam ir nevienmērīga, kas arī ietekmē viņu sociālo darbību būtību.

Aģenta pieeja pie vienas vai otras darbības lielākoties ir atkarīga no līdzekļiem, kuri viņam pieder. Lai apzīmētu līdzekļus, ar kuru palīdzību aģenti var apmierināt savas intereses, P. Burdjē izmanto jēdzienu *kapitāls*. Pēc P. Burdjē domām, aģenti (indivīdi vai institūti), kuri atšķiras pēc sava kapitāla lieluma, nosaka lauka – piemēram, ekonomiskā lauka – struktūru proporcionāli savam īpatsvaram, kas ir atkarīgs no visu citu aģentu īpatsvara.

Respektīvi, kapitāls kļūst par “valdošām struktūrām”, kuras ļauj indivīdiem un institūtiem sasniegt savus mērķus. Jo lielāks kapitālu apjoms, jo vairāk tie ir daudzveidīgi, jo vieglāk to īpašniekiem sasniegt mērķus.

P. Burdjē darbā “Sociālā telpa” izdala četras kapitāla grupas: ekonomiskais, kultūras, sociālais un simboliskais kapitāls (Burdye 1993).

Ekonomiskais kapitāls ir labumu nesošie resursi, kuriem ir ekonomiskā būtība, respektīvi, tās ir jebkuras preces, ieskaitot naudu kā jebkuras preces vispārēju ekvivalentu.

Kultūras kapitāls ietver sevī labumu nesošos resursus, kuriem ir kultūras būtība. Tie, galvenokārt, ir izglītība, izglītības iestādes autoritāte, kuru ir beidzis indivīds, atestātu un diplomu pieprasījums darba tirgū. Kultūras kapitāla sastāvdaļa ir arī paša indivīda kultūras limenis.

Sociālais kapitāls ir labumu nesošie resursi, kas ir saistīti ar pieredību grupai: saikņu tīkls, kuru nevar izmantot citādi kā tikai caur grupu vai cilvēkiem, kuriem pieder noteikta vara un kuri ir spējīgi sniegt “pakalpojumu pret pakalpojumu”.

Simboliskais kapitāls ir tas, ko parasti saista ar jēdzieniem prestižs, reputācija. P. Burdjē atzīmē, ka “*zinātniskais kapitāls ir simboliskā kapitāla īpašs veids (par kuru ir zināms, ka tas vienmēr ir saistīts ar atzišanu un pazišanu)*. To veido uzticēšanās, ko dāvā kolēģu-konkurentu grupa zinātniskā lauka iekšienē” (Burdye 2001).

Praktiski visiem kapitāla veidiem piemīt spēja konvertēties: piemēram, ja cilvēkam piemīt simboliskais kapitāls, tad viņš var kāpt uz augšu pa sociālajām kāpnēm, iegūstot līdz ar to arī sociālo kapitālu. Vienīgi kultūras kapitālam piemīt relatīva patstāvība. Pat ja indivīdam ir liels ekonomiskā kapitāla daudzums, nebūt nav tik viegli iegūt arī kultūras kapitālu.

Kapitālu konversija tiek īstenota ar īpaša *maiņas cenza* palīdzību, kas ir atkarīgs no sabiedrības kultūras, tirgus stāvokļa, pēc tā vai cita kapitāla pieprasījuma tajā.

Ir jāatšķir resurss, aktīvs un kapitāls. *Resurss* ir potenciāls, “rezerves” līdzeklis. *Aktīvs* ir pieprasīts resurss; apmaiņas procesā pozitīvi iedarbojas uz tā īpašnieka stāvokli. *Kapitāls* – spēj ne tikai uzkrāties, konvertēties naudas formā un atražoties, bet arī radīt jaunu, pievienoto vērtību. Kapitāls ļauj aģentiem gūt varu pār tiem, kuriem kapitāla ir mazāk vai vispār nav. Dabiski, ka indivīdu darbība, kuriem pieder liels kapitāla apjoms, būtiski atšķiras no to indivīdu darbības, kuriem kapitāla ir mazāk.

Ir jāatzīmē, ka norādītie kapitāla veidi ir ne tikai spēles likmes un laimests, bet arī spēles noteikumi. No kapitāla esamības ir atkarīgs, vai aģents tiks pieņemts spēlē, jo dalības noteikumi sociālajās spēlēs nosaka daudz vai maz augstās cenas par tiesībām piedalīties tajās.

Kapitāla apjomu un struktūru nav nemaz tik sarežģīti novērtēt empīriski. Tas ļauj apgalvot, ka P. Burdjē teorijai ir arī praktiska ievirze. Parasti sociologi izmanto kapitāla teoriju fragmentāri, turklāt lielākoties analizējot sociālas nevienlīdzības, sociālas sabiedrības struktūras, politiskas līderības problēmas. Tomēr, gandrīz nekas nav teikts par citu kapitāla formu lomu, par to konvertēšanas mehānismiem, par galvenajām stratēģijām, kuras ir vērstas uz kapitāla atražošanas nodrošinājumu. Ekonomisti arī izmanto cilvēkkapitāla teoriju diezgan fragmentāri. Piemēram, starptautiskās migrācijas procesa izpētē ekonomisti akcentē tādus ekonomisku parametrus, kā darba algu līmeņu atšķirības dažādās valstīs, migranta izmaksas, pārbraucot uz citu valsti, iespējamo ienākumu līmenis. Savukārt, sociālajiem, psiholoģiskajiem un citiem “neekonomiskajiem” migrācijas faktoriem tiek dota tikai sekundārā nozīme.

Tā, ka pēc P. Burdjē koncepcijas, dažādi kapitāla veidi spēj savstarpēji konvertēties, indivīdam ir iespēja izvēlēties – kur investēt savu laiku,

naudu, darba iemaņas un citus resursus? Dažādus kapitāla veidus, kuri pēc būtības ir vērtīgie resursi, kas spēj nest indivīdam labumus, var apvienot jēdzienā “kopkapitāls”. 2008. gadā Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūta sociologi realizē projektu “Izglītības paradigmas: socioloģiskā pieeja”, kur svarīga vieta ir kapitāla teorijai, aprakstot izglītības sistēmas situāciju un praktisku lēmumu izglītības kvalitātes paaugstināšanā izstrādāšanu. Pētījuma mērķi bija – noteikt kā dažādi kapitāla faktori ietekmē jauniešu dzīves stratēģijas izvēli un kāda izglītības paradigma ir vairāk aktuālā 21. gadsimtā. Pētījuma uzdevums – pārvarēt kapitāla teorijas izmantošanas fragmentāro raksturu. Pētnieki izcēla 8 dažādus kapitāla veidus, kas kopā veido tā saucamo kopkapitālu. Tika izcelti sekojošie kapitāla veidi: ekonomiskais, kultūras, cilvēciskais, sociālais, administratīvais, politiskais, simboliskais un fiziskais (Menshikov 2011). Dotajā traktējumā cilvēciskā kapitāla kā kopkapitāla sastāvdaļas loma neapšaubāmi ir svarīga. Tomēr arī citi kapitāla veidi, kas veido kopkapitālu, savstarpēji mijiedarbojās un papildina viens otru, spēlējot svarīgu lomu.

Pieņemot par piemēru kopkapitāla veidu klasifikāciju, izstrādātu Latvijas jaunatnes izglītības un socializācijas problēmu pētījuma ietvaros (Menshikov 2009), var piedāvāt jaunus indikatorus, kas attiecas pie kopkapitāla pie viena vai cita kopkapitāla veidiem un kas var ietekmēt tādu ekonomiski-sociālo procesu kā darba migrācija (skat. 1. tabulu).

1. tabula

Kopkapitāla veidi un to indikatori

Kopkapitāla veids	Indikatori
1	2
Ekonomiskais	1. Nekustāmais vai kustamais īpašums 2. Naudas uzkrājums 3. Ienākumi: privātais bizness, darba alga, dividendes, ienākumi no īres, sociālais pabalsts, honorāri u.c.
Kultūras	1. Plašs redzesloks 2. Augsts intelekta līmenis 3. Svešvalodu zināšanas
Cilvēciskais	1. Augstākā izglītība 2. Profesija 3. Augsts profesionalitātes līmenis
Sociālais	1. Labvēlīga situācija ģimenē 2. Sakari ar ietekmīgiem cilvēkiem 3. Daudz draugu

1	2
Administratīvais	<ol style="list-style-type: none"> 1. Līdera īpašības 2. Atbildīgs amats (piem., uzņēmumā, valsts pārvaldē u.tml.) 3. Darba pieredze valsts, pašvaldību uzņēmumu vadībā vai privātuzņēmuma vadībā
Politiskais	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dalība sabiedriskās organizācijas darbībā (piem. politiskajā partijā) 2. Latvijas pilsonība 3. Deputāta, politiķa statuss
Simboliskais	<ol style="list-style-type: none"> 1. Laba reputācija darba vietā vai mācību iestādē 2. Spējas piedāvāt jaunas idejas un aizraut ar tām citus 3. Popularitāte savā pilsētā (ciematā, novadā, valstī)
Fiziskais	<ol style="list-style-type: none"> 1. Laba veselība 2. Spēja pārvarēt stresus un psiholoģiskās problēmas 3. Skaistums, ārēja pievilcība
Ģeogrāfiskais	<ol style="list-style-type: none"> 1. Laba dzīvesvieta (sakārtota pilsēta vai ciems ar labu infrastruktūru – veikali, transports, vietas sportam un izklaidei, skola utt.) 2. Laba demogrāfiskā situācija dzīvesvietā (daudz precēto pāru, daudz bērnu un jaundzimušo utt.) 3. Plaša pieeja informācijai savā dzīvesvietā (internets, avīzes un žurnāli, sabiedriskie pasākumi u.c.)

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma "Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju" (2012) aptaujas datiem.

Attēlotie 1. tabulā indikatori ciešā saiknē ir kopkapitāla sastāvdaļas un tie ietekmē indivīda (vai mājsaimniecības) pozitīvo vai negatīvo lēmumu par darba migrāciju. Cik stipri ir izteikta viena vai cita indikatora ietekme uz šī lēmuma pieņemšanu var noteikt empīriski, izmantojot tādas pētījumu metodes kā ekspertu aptauja un pašu darba migrantu vai to ģimenes locekļu socioloģiskā aptauja.

Papildus tam pētījumā tiek interpretēts arī kopkapitāla un tā atsevišķu veidu apjoms. Vispirms, jebkura veida kapitāls ir labumu nesošais resurss (bet kopkapitāls – atsevišķu kapitāla veidu summa, kas autora empīriskajā pētījumā tika noteikts, ņemot vērā respondentu atbildes uz šādiem diviem jautājumiem: “Ar ko no zemāk minētā esat apveltīts Jūs vai Jūsu ģimene?” un “Ko dod tieši Jums viena vai cita resursa esamība?” (atbildiet tikai par tiem resursiem, kuri ir Jūsu vai Jūsu ģimenes locekļu rīcībā). Attiecībā pret katru potenciāli kapitalizējamo resursu respondenti atzīmēja vienu

vai divus atbilžu variantus: “tas man ir”, “tas ir kādam no manas ģimenes locekļiem” un “tas nav ne man, ne manai ģimenei”. Ja respondents atzīmēja vai nu abus pirmos variantus, vai vismaz vienu no tiem, tad par šo resursu autors piešķīra respondentam vienu balli. Rezultātā katra respondenta rīcībā maksimāli varēja būt 27 potenciāli kapitalizējamie resursi. Taču, lai to empīriski interpretētu kā respondentam piederošo kapitālu, t.i. kapitalizēto resursu, autors ņēma vērā atbildes uz otro jautājumu par labumu, ko dod respondentam viņa vai viņa ģimenes rīcībā esošie resursi. Respondentiem tika piedāvāti četri atbilžu varianti: “naudas ienākums”, “stāvoklis sabiedrībā”, “morālais gandarījums” vai “neko nedod”. Ja respondents atzīmēja vismaz vienu no trim piedāvātajiem labumiem, tas nozīmēja, ka viņa vai viņa ģimenes esošais resurss tika kapitalizēts, un autors piešķīra katram attiecīgajam respondentam vienu balli par kapitālu. Tātad maksimāli katrs respondents varēja iegūt 27 balles arī par kapitālu, kas veidoja viņa kopkapitāla apjomu. Bija iespējama arī situācija, kad respondentam vai viņa ģimenei ir kāds resurss (viena balle par resursu), bet tas nedod šim cilvēkam nekādu labumu, t.i. nekapitalizējās (nulle baļļu par kapitālu).

Socioloģiskā pētījuma “Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju” programma

Pēc autora domām, mūsdienu “zināšanu sabiedrības” (Kūle 2007) veidošanas apstākļos, īpaši svarīga loma piemīt darbinieka kultūras kapitālam, kurš iepriekš cilvēka kapitāla teorijā tika aprakstīts ļoti maz vai tika aprakstīts tikai kā profesionālās spējas un zināšanas. Iespējams, ka lielāku uzmanību šai kopkapitāla sastāvdaļai pievērsa uzmanību Andrē Gorcs grāmatā “Nemateriāls”: lielāks pieprasījums ir zināšanām, balstītām uz pieredzi, apdomību, koordinācijas, pašorganizācijas un kopējas valodas atrašanas spējām, proti šīs dzīvas zināšanas formas, kas tiek radītas ikdienišķajā saskarsmē attiecās pie ikdienas kultūras (Gorz 2003).

Iepriekš bija novērots, ka lielāku tieksmi migrācijai demonstrē jaunie cilvēki ar nelielu personīga un ģimenes sociālā kapitāla apjomu, kā arī tie kas izvēlās panākumu stratēģiju, gatavību riskēt, lai sasniegtu augstus rezultātus darbā un sekmes izglītībā (Meņšikovs 2009). Tomēr ir nepieciešama papildus izpēte jautājumam – “Kādā veidā uz potenciāliem migrantiem ietekmē citi kopkapitāla elementi?”.

Pētījuma objekts – Latgales iedzīvotāju trīs vecumgrupas: 15–29 gadīgie, 30–49 gadīgie, 50–75 gadīgie. Respondentu skaits – 800 cilvēki,

no tiem 519 cilvēki (64,9%) – Daugavpils pilsētas iedzīvotāji. Izlase ir stratificēta pēc dzimuma, vecuma un izglītības.

Pētījuma priekšmets – ģimenes (mājsaimniecības) kopkapitāls un tā atsevišķo veidu apjoms; esošo resursu un kopkapitāla struktūra; resursu kapitalizācijas mērogi un pakāpe morālās apmierinātības, sabiedriskā stāvokļa un naudas ienākumu aspektos; resursu kapitalizācijas pamatstratēģijas ekonomiskā kapitāla palielināšanas nolūkos.

Pamatojoties uz iepriekš minētiem pētījuma priekšmeta aspektiem, pētījuma *mērķis* ir:

- a) novērtēt Latgales iedzīvotāju kopkapitāla apjomu un struktūru, ņemot vērā valsts sociālekonomiskās attīstības vajadzības, kā arī reģiona iedzīvotāju dažādas prasības, tajā skaitā saistītas ar darba migrāciju;
- b) īpašu uzmanību pievērst vecumgrupai līdz 29 gadiem, kura demonstrē lielāku mobilitāti darba migrācijas ziņā;
- c) noteikt personības (ģimenes) kopkapitāla uzkrāšanas svarīgākus faktoros un mehānismus, tā struktūru un dinamiku.

Pētījuma *hipotēze*: pamatojoties uz Latvijas darbinieku konkurētspējas dažiem pētījumiem, atsevišķo kapitālu veidu lomu tajā, var pieņemt, ka cilvēkkapitāla izaugsmes (un līdz ar to, arī reģiona iedzīvotāju materiālās un sociālās labklājības izaugsmes) pamats ir kultūras kapitāls.

Papildhipotēze – kultūras kapitāla nepietiekams apjoms piespiež reģiona ekonomiski aktīvo iedzīvotāju daļu darba migrācijai uz tām valstīm, kur notiek darba vietu materiālā stimulēšana, kur netiek pieprasīts samēra liels kultūras kapitāla īpatsvars, bet īpaša nozīme ir darbinieka fiziskajam kapitālam.

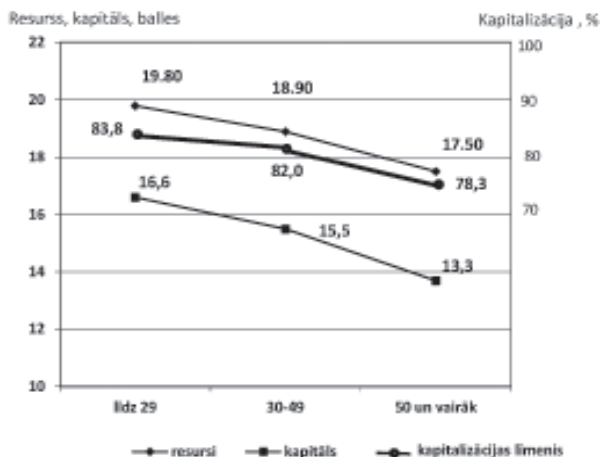
Latgales iedzīvotāju kopkapitāla apjoms un struktūra

Vidēji visā masīvā respondenti norādīja, ka tiem ir aptuveni 19 *resursu* rādītāji (no 27 maksimāli iespējamiem), 15 no kuriem dažādās kombinācijās rada naudas ienākumus, ietekmē stāvokli sabiedrībā, dod morālo apmierinātību, proti kapitalizējās. Latgales iedzīvotāji savu resursu kapitalizācijas līmeni novērtēja samērā augsti – 81,9%.

Gan kopējo resursu apjoms, gan to kapitalizācijas apjoms ir savstarpēji nosacīti: tie, kuriem ir vairāk resursu spēj pilnīgāk transformēt tos kapitālā, bet resursu pilnīgākā kapitalizācijas spēja pozitīvi ietekmē to apjomu. Šajā ziņā “līderi” ir tie, kuri norādīja savu piederību “*augstākajai šķīrai*” – norādīja, ka tiem ir vairāk par 22 resursu veidiem, bet to kapitalizācijas līmenis ir 85,6%, respondenti ar augstāko izglītību – 20,8 un 85,6% attiecīgi, uzņēmēji – 21,0 un 83,3%.

Dažādu labumu uzkrāšanas “autsaideri” ir *pensionāri* (mazāk nekā 16 resursi, ar kapitalizācijas līmeni 73,3%), tie, kas attiecina sevi pie “zemākās grupas” vai pie “strādnieku šķiras” (attiecīgi 16,5 un 75,1%), bezdarbnieki (16,6 un 77,7%), respondenti ar izglītību zemāko par vidējo (17,3 un 78,0%).

Tā, “līderiem” no 27 resursu veidiem parasti ir 21–22, no tiem “strādā”, nes labumus – 18–19. “Autsideriem” ir aptuveni 16–17 resursu veidi, no tiem “strādā” – 12–13.

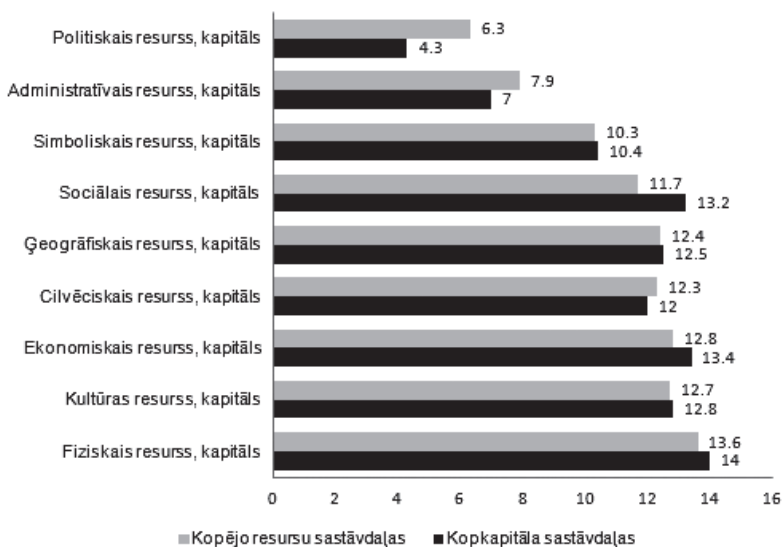


1. attēls. Resurss, kapitāls un resursu kapitalizācijas līmenis Latgales iedzīvotāju dažādu vecumgrupu vērtējumos, 2012. gada maijs, n=800 cilvēki.

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma “Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju” (2012) aptaujas datiem.

Līdz ar vecumu novērojās resursu apjoma un to kapitalizācijas līmeņa samazināšanās (vecumgrupā līdz 29 gadiem – aptuveni 20 resursu veidi ar kapitalizācijas līmeni 83,8%, vecumgrupā 50 gados un vairāk – attiecīgi 17,5 un 78,3%) (skat. 1. attēlu). Resursu un kapitāla apjoma dažādās vecumgrupās atšķirību analīzes tests *Kruskal-Wallis* (ANOVA) parādīja, ka atšķirības ir statistiski nozīmīgas ($Sig < 0,05$) (skat. 1. pielikumus).

Latgales respondentiem atšķirīgo resursu veidos dominē fiziskie (13,6%), ekonomiskie (12,8%) un kultūras (12,7%) resursi (attēls 2). Tomēr kopkapitāla dominējošais trijnieks atšķiras: fiziskais (14,0%), ekonomiskais (13,4%) un *sociālais* (13,2%) kapitāls.



2. attēls. Kopējo resursu un kopkapitāla sastāvdaļu struktūras, Latgale, 2012. gada maijs, n=800 cilvēki, %

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma “Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju” (2012) aptaujas datiem.

Respondenti biežāk novēro atdevi (kapitalizāciju) no resursiem, kas transformējas sociālajā kapitālā, nekā no politiskiem un administratīviem resursiem, kuru esamību respondenti atzīmēja visretāk.

Ar vecuma palielināšanos samazinās fiziskie resursi (līdz 29 gadiem – 14,2, 30–49 gados – 13,9, 50 gados un vairāk – 12,3), palielinās cilvēkresursi (līdz 29 gadiem – 11,6, 30–49 gados – 12,4, 50 gados un vairāk – 13,0).

Vecumgrupā 50 gados un vairāk salīdzinot ar grupu līdz 29 gadiem īpaši nozīmīgie ir fiziskā kapitāla (par 33,6%), sociālā kapitāla (par 9,9%) un ekonomiskā kapitāla (par 8,4%) zaudējumi. Tajā pat laikā ir augstāks politiskā kapitāla (par 17,1%), cilvēkkapitāla (par 11,6%) un administratīvā kapitāla (par 11,4%) apjoms.

Tagad mēs esam nonākuši līdz jautājumam par tiem kopkapitāla veidiem, kuri vairāk vai mazāk ietekmē ekonomiskā kapitāla apjomu, kā arī ekonomiskā kapitāla iegūšanas stratēģiju. Izvēles stratēģijas centrā ir ģimenes (mājsaimniecības) sociālais kapitāls, kuram ir cieša saikne (***) ar visiem pārējiem, no tiem 6 – ar Pīrsona koeficientu lielāku par 0,320:

- 1) ar administratīvo – 0,426
- 2) simbolisko – 0,424
- 3) kultūras – 0,370
- 4) fizisko – 0,345
- 5) cilvēcisko – 0,334
- 6) ekonomisko – 0,327.

Kādu panākumu stratēģiju neizvēlies (administratīvā izaugsme, sabiedriskā atzinība, ekonomiskā labklājība, kultūras sasniegumi), par kopējo bāzi visbiežāk izvirzās *sociālais kapitāls*.

2. tabula

Ģimenes kopkapitāla deviņu mainīgo interkorelācijas matrica,
Latgale, 2012. gada maijs, n=800 cilvēki.

	ekonomiskais	kultūras	cilvēciskais	sociālais	administratīvais	politiskais	simboliskais	fiziskais	ģeogrāfiskais
ekonomiskais	1	,332**	,357**	,327**	,308**	,181**	,335**	,332**	,204**
kultūras	,332**	1	,516**	,370**	,391**	,202**	,444**	,320**	,228**
cilvēciskais	,357**	,516**	1	,334**	,457**	,250**	,411**	,263**	,138**
sociālais	,327**	,370**	,334**	1	,426**	,273**	,424**	,345**	,225**
administratīvais	,308**	,391**	,457**	,426**	1	,352**	,459**	,231**	,199**
politiskais	,181**	,202**	,250**	,273**	,352**	1	,273**	,174**	,185**
simboliskais	,335**	,444**	,411**	,424**	,459**	,273**	1	,354**	,299**
fiziskais	,332**	,320**	,263**	,345**	,231**	,174**	,354**	1	,319**
ģeogrāfiskais	,204**	,228**	,138**	,225**	,199**	,185**	,299**	,319**	1

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma "Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju" (2012) aptaujas datiem.

Strādājošiem studentiem novērojams vēl ciešākā sociālā kapitāla saikne ar administratīvo kapitālu (0,436), vecumgrupā līdz 29 gadiem – ar administratīvo (0,442), kultūras (0,385), politisko (0,339).

Ekonomiskā kapitāla iegūšanas stratēģija

Pēc P. Burdže teorijas, personības *statusa* galvenais radītājs – ekonomiskā kapitāla apjoms. Socioloģiskajā aptaujā respondentu fiksētais ekonomiskais kapitāls kopkapitāla struktūrā sastādīja 13,4% (lielāks īpatsvars ir tikai fiziskajam kapitālam). Respondenti norādīja sekojošus savu ģimeņu ekonomiskus resursus:

- 1) kustamais vai nekustamais īpašums – 92% (tajā skaitā, 39% – tieši respondentam);
- 2) ienākumi: privātais bizness, darba alga, dividendes, ienākumi no īres, sociālais pabalsts, honorāri u.c. – 98% (40% – pašam respondentam);
- 3) naudas uzkrājumi – 54% (21% – pašam respondentam).

Ekonomiskais kapitāls visciešāk ir saistīts ar cilvēcisko kapitālu (augstākā izglītība, profesija, augsts profesionalitātes līmenis):

- visā masīvā – 0,357;
- strādājošie, studējošie – 0,316;
- vecumgrupa līdz 29 gadiem – 0,413.

Savukārt, cilvēciskais kapitāls visciešāk ir saistīts ar kultūras kapitālu (plašs redzesloks, augsts intelekta līmenis, svešvalodu zināšanas):

- visā masīvā – 0,516;
- strādājošie, studējošie – 0,474;
- vecumgrupa līdz 29 gadiem – 0,472.

Cilvēciskā kapitāla pamatu – *kultūras kapitālu* lielā mērā nosaka ģimenes kultūras potenciāls, primāras socializācijas sekmīgums, pirmskolas un skolas izglītības kvalitāte un audzināšana.

Cilvēciskais kapitāls bieži vien ir *administratīva kapitāla* (līdera īpašības, atbildīga amats, darba pieredze valsts, pašvaldību uzņēmumu vadībā vai privātu uzņēmumu vadībā) konvertācijas rezultāts:

- visā masīvā – 0,457;
- strādājošie, studējošie – 0,448;
- vecumgrupa līdz 29 gadiem – 0,470.

Administratīvajam kapitālam novērojams diezgan stipra korelācija ar simbolisko kapitālu:

- visā masīvā – 0,459;
- strādājošie, studējošie – 0,445;
- vecumgrupa līdz 29 gadiem – 0,474.

Vājākā korelācija ir ekonomiskajam kapitālam ar politisko kapitālu (0,181) un ģeogrāfisko kapitālu (0,204). Tomēr, arī šie kapitāla veidi ietekmē gan ģimenes kopkapitāla apjomu, gan tā ekonomisko daļu savstarpējas pastiprināšanās un konvertācijas rezultātā.

Tā, politiskajam kapitālam ir relatīvi stipra korelācija ar administratīvo (0,352), ģeogrāfiskajam – ar fizisko kapitālu (0,319).

Tomēr, mēģināsim, saprast Latgales iedzīvotāju atsevišķo grupu ekonomiskā kapitāla iegūšanas stratēģiju (loģiku), izmantojot Pīrsona korelācijas koeficientus.

Izplātītākā stratēģija (visā masīvā) – sociālā kapitāla (labvēlīga situācija ģimenē, sakari ar ietekmīgiem cilvēkiem, daudz draugu) konvertācija kultūras kapitālā, kultūras kapitāla – cilvēciskajā, cilvēciskā – ekonomiskajā.

Otrā stratēģija: sociālā kapitāla konvertācija simboliskajā, simboliskā – fiziskajā, fiziskā – ekonomiskajā.

Tā, par tiešo labumu, kas var konvertēties ekonomiskajā kapitālā, var būt, piemēram, ne tikai augsts profesionalitātes līmenis (cilvēciskā kapitāla sastāvdaļa), kas ir visbiežāk, bet arī laba reputācija, popularitāte, spējas piedāvāt jaunas idejas un aizraut ar tām citus, vai laba veselība, skaistums, ārējā pievilcība (fiziskā kapitāla sastāvdaļa).

Ar izglītības līmeņa paaugstināšanos pastiprinās kultūras, cilvēciskā un simboliskā kapitāla savstarpēja mijiedarbība.

Sievietēm (strādājošie, studējošie) ekonomiskā kapitāla iegūšanai nozīmīgākā ir fiziskā un simboliskā kapitāla loma, vīriešiem – administratīvā kapitāla loma.

Latvijas reģionu darbaspēka starptautiskās migrācijas iemeslu un seku analīze mikrolīmenī (uz Latgales reģiona piemēra)

Empīriskajai izpētei tiek izvirzīti divi galvenie pētnieciskie jautājumi:

- 1) Kādi faktori visvairāk ietekmē darba migrācijas lēmuma, t.i. privātās investēšanas personības (ģimenes) kopkapitālā lēmuma pieņemšanu mikrolīmenī?
- 2) Vai Latgales reģiona gadījumā migrācijas lēmuma, t.i. privātās investēšanas personības (ģimenes) kopkapitālā lēmuma efektivitātē kopumā ir augsta vai zema?

Respondentu tipoloģiskās grupas saistībā ar darba migrāciju autors nosaka atbilstoši šādiem atbilžu variantiem uz aptaujas anketas jautājumu “Kāda ir Jūsu pieredze saistībā ar darbu ārzemēs?”:

- man nav šādas pieredzes un es neplānoju strādāt ārzemēs tuvākā gada laikā (tipoloģiskā grupa “N” – “Ne-emigranti”);
- man ir šāda pieredze, tomēr es neplānoju strādāt ārzemēs tuvākā gada laikā (tipoloģiskā grupa “A” – “Atgriezušies emigranti”);
- man nav šādas pieredzes, bet es plānoju doties strādāt uz ārzemēm tuvākā gada laikā (tipoloģiskā grupa “P” – “Potenciālie emigranti”);
- man ir šāda pieredze un tuvākā gada laikā es atkal plānoju doties strādāt uz ārzemēm (tipoloģiskā grupa “D” – “Daudzkārtēji emigranti”);

Šī respondentu tipoloģija balstās vienlaikus uz diviem klasifikācijas kritērijiem – plāniem strādāt ārzemēs un darba pieredzes ārzemēs esamība (skat. 3. tabulu).

3. tabula

Respondentu tipoloģija, balstoties uz diviem klasifikācijas kritērijiem – plāniem strādāt ārzemes un darba pieredzes ārzemēs esamība (tipoloģiskās grupas A, B, C un D)

Nākotnes plānu kritērijs	Iepriekšējās pieredzes kritērijs	Darba pieredzes ārzemēs esamība	
		<i>Nav</i>	<i>Ir</i>
Plāni strādāt ārzemēs	<i>Nav</i>	“N” – “Ne-emigranti”	“A” – “Atgriezušies emigranti”
	<i>Ir</i>	“P” – “Potenciālie emigranti”	“D” – “Daudzkārtēji emigranti”

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma “Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju” (2012) aptaujas datiem.

Analizējot respondentu tipoloģisko grupu vecumstruktūru, var secināt, ka tā ir atšķirīgā dažādās ar migrāciju saistītajās respondentu tipoloģiskajās grupās – piemēram, P grupā izteikti dominē jaunie cilvēki līdz 30 gadiem (skat. 4. tabulu). ANOVA testa rezultāti parādā šo atšķirību statistisko nozīmību. Tikai divos tipoloģisko grupu pāros – P/D un D/N – respondentu vecumstruktūra statistiski nozīmīgi neatšķiras, ņemot vērā šo grupu kvantitatīvo lielumu Latgales iedzīvotāju izlasē. Savukārt, visas pārējās tipoloģiskās grupas var salīdzināt savā starpā, ņemot vērā statistiski nozīmīgās vecumstruktūras atšķirības starp tām. Konkrēti, salīdzinoši nosakot korelatīvās sasaistes starp dažādiem rādītājiem to tipoloģisko grupu ietvaros, kur vecumstruktūras atšķirības ir statistiski nozīmīgās, autors izmanto daļējās korelācijas (*angļu: partial correlation*) metodi, bloķējot vecuma faktora ietekmi uz analizējamajiem rādītājiem.

4. tabula

Respondentu tipoloģisko grupu kvantitatīvais lielums Latgales iedzīvotāju izlasē un to vecumstruktūra, 2012. gads, n = 800 cilvēki

Respondentu tipoloģiskās grupas	Grupu lielums		Grupu vecumstruktūra, %		
	%	Cilvēku skaits	Līdz 30 gadiem	30–49 gadi	50 gadi un vairāk
N (Ne-emigranti)	73	586	29	39	32
P (Potenciālie emigranti)	7	55	73	22	5
D (Daudzkārtēji emigranti)	5	39	46	49	5
A (Atgriezušies emigranti)	15	120	37	50	13
Kopā	100	800	–	–	–

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma “Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju” (2012) aptaujas datiem.

Pētījuma ietvaros dažādu faktoru ietekme uz darba migrācijas lēmuma, jeb privātās investēšanas personības kopkapitālā lēmuma pieņemšanu empīriski tiek interpretējamā, kā attiecīgo faktoru vērtību statistiski nozīmīgo atšķirību esamība dažādās respondentu tipoloģiskajās grupās. Piemēram, vecuma faktora ietekme uz pirmo migrācijas lēmumu, kā arī uz lēmumu atgriezties Latvijā ir pierādīta, analizējot ANOVA testa rezultātus par dažādu respondentu tipoloģisko grupu vecumstruktūras atšķirību statistisko nozīmību. Tā, P grupā (“Potenciālie emigranti”) ir ievērojami vairāk jauno cilvēku līdz 30 gadiem nekā cilvēku bez darba ārzemēs pieredzes un plāniem, jeb N grupā ($p = 0.000$), kā arī vairāk, nekā A grupā ($p = 0.000$), jeb grupā “Atgriezušies emigranti”. Tas parāda, ka vecums ir šis nozīmīgs faktors, kas stimulē jaunus cilvēkus braukt strādāt uz ārzemēm, un tas pats vecuma faktors stimulē vecākus cilvēkus atgriezties Latvijā, kaut gan A grupas pārstāvju vecumstruktūra joprojām statistiski nozīmīgi atšķiras no N grupas pārstāvju vecumstruktūras ($p = 0.001$) – A grupas pārstāvji ir jaunāki nekā N grupas.

Tālākajā analizē, pēc analogijas, empīriski tiks interpretētā arī personības kopkapitāla (un tā atsevišķu veidu) apjoma ietekme uz darba migrācijas lēmuma pieņemšanu. Tātad, *jebkura faktora determinējošā ietekme uz migrācijas lēmuma pieņemšanu šajā pētījumā empīriski interpretējamā kā statistiski nozīmīgās attiecīga faktora atšķirības N un P/D grupā.*

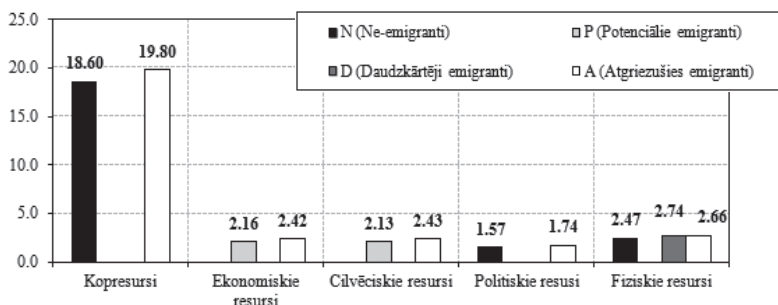
Latgales reģiona iedzīvotāju privātās investēšanas lēmuma personības kopkapitālā efektivitātes augstais vai zemais līmenis empīriski tiks interpretēts, ņemot vērā izmaiņas dažādu tipoloģisko grupu kopkapitāla un

tā dažādu veidu apjomā. Gadījumā, ja šis apjoms D vai A grupās būs lielāks, nekā N un P grupās (bloķējot vecuma faktora ietekmi uz kopkapitāla un tā dažādu veidu apjomu), autors varēs apgalvot, ka augstākminētās privātās investēšanas efektivitāte ir augstā. Savukārt, ja kopkapitāla un tā dažādu veidu apjoms paliks nemainīgs vai pat samazināsies, tad šādas privātās investēšanas efektivitāte tiks interpretētā kā zemā. Tātad, *privātās investēšanas (migrācijas lēmuma veidā) efektivitāte personības kapitālā šajā pētījumā empīriski interpretējamā kā kopkapitāla un tā atsevišķu veidu apjoma statistiski nozīmīgā palielināšanās A grupā salīdzinājumā ar N/P grupu.*

Pēc Latgales iedzīvotāju socioloģiskās aptaujas apkopotajiem rezultātiem var nospriest, ka kopresursu/kopkapitāla un tā atsevišķu veidu apjoms, kā arī dažādā veida resursu kapitalizācijas limenis dažādās respondentu tipoloģiskajās grupās ir atšķirīgs. Taču zinātniski pamatotus slēdzienus par šīm atšķirībām un līdz ar to par dažādu resursu un kapitāla veidu apjoma ietekmi uz migrācijas lēmuma pieņemšanu mikrolimenī, kā arī par šāda privātās investēšanas lēmuma efektivitāti var spriest tikai novērtējot starpgrupu atšķirību statistisko nozīmību, ņemot vērā respondentu tipoloģisko grupu nevienmērīgu kvantitatīvo lielumu, kas tika noskaidrots *Post Hoc* testēšanas gaitā.

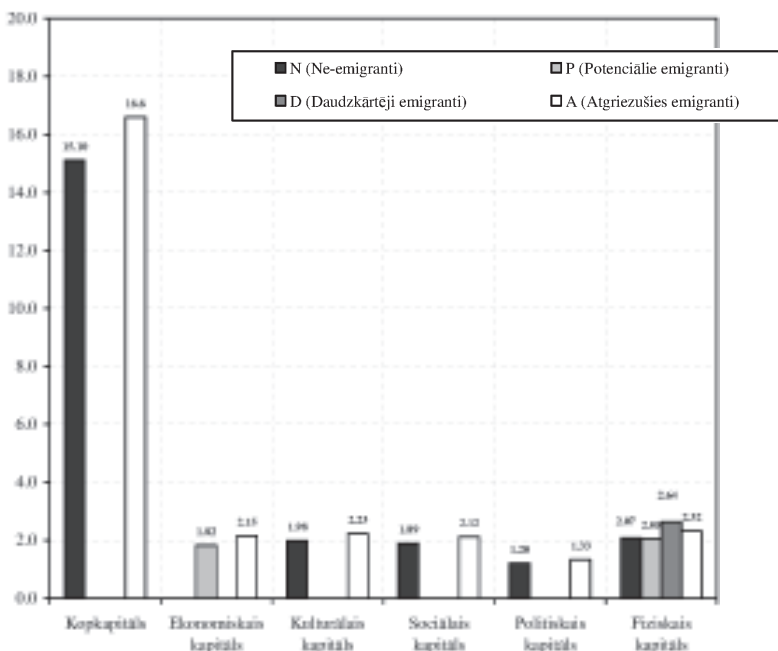
3. attēlā tiek parādītās tās statistiski nozīmīgās resursu izmaiņas, kuras tiek novērotās dažādās respondentu tipoloģiskajās grupās saistībā ar migrāciju.

Kā redzams 3. attēlā, A grupas pārstāvju kopresursu apjoms ir lielāks par N grupas pārstāvju kopresursu apjomu (attiecīgi 19,8 un 18,6 balles), kas ir statistiski nozīmīgi ($p = 0,012$). Tas nozīmē, ka *darba migrācijas rezultātā personības kopresursu apjoms palielinājās, kas šajā pētījumā empīriski interpretējams, kā kopumā efektīvā privātā investēšana.* Skatoties detalizēti, var apgalvot, ka statistiski nozīmīgi palielinājās tādu resursu apjoms, kā ekonomiskie, cilvēciskie un politiskie. Kaut gan fizisko resursu apjoms D un A grupu pārstāvjiem salīdzinājumā ar N grupu statistiski nozīmīgi atšķiras, tomēr to nevar uzskatīt par efektīvu privāto investēšanu (migrācijas veidā) personības fiziskajos resursos, jo augstākminēto respondentu grupu vidējais vecums (attiecīgi 33,7, 35,7 un 40,8 gadi) statistiski nozīmīgi atšķiras ($p = 0,001$ un $0,004$). Savukārt, vecums statistiski nozīmīgi un pie tām apgriezti ir saistīts ar fiziskajiem resursiem ($r = -0,290^{**}$, $p = 0,000$), kas nozīmē, ka darba migrācijas rezultātā fiziskie resursi faktiski nepieaug.



3. attēls. Statistiski nozīmīgās resursu izmaiņas, kas ir novērotas dažādās tipoloģiskajās grupās saistībā ar migrāciju, 2012. gads, n = 800 cilvēki

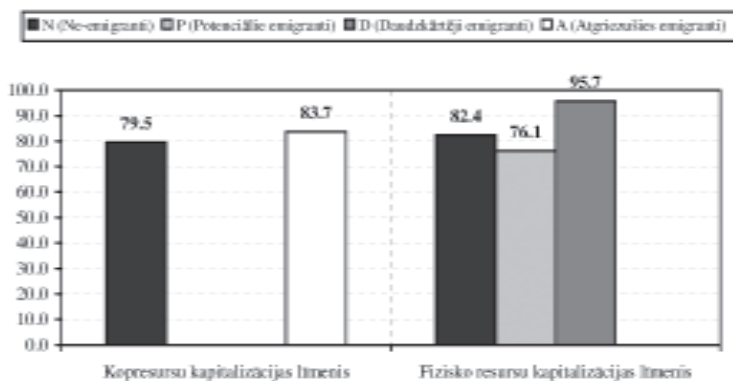
Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma "Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju" (2012) aptaujas datiem.



4. attēls. Statistiski nozīmīgās kapitāla izmaiņas, kas ir novērotas dažādās tipoloģiskajās grupās saistībā ar migrāciju, 2012. gads, n = 800 cilvēki

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma "Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju" (2012) aptaujas datiem.

4. attēlā ir redzams, ka A grupas kopkapitāla apjoms ir lielāks par N grupas kopkapitāla apjomu (attiecīgi 16,6 un 15,1 balles), kas ir statistiski nozīmīgi ($p = 0,005$). Tas nozīmē, ka *darba migrācijas rezultātā personības kopkapitāla apjoms palielinājās, kas šajā pētījumā empīriski interpretējams, kā kopumā efektīvā privātā investēšana*. Skatoties detalizētāk, var apgalvot, ka statistiski nozīmīgi palielinājās tādu kapitāla veidu apjoms, kā ekonomiskais, kulturālais, sociālais un politiskais (skat. 4. attēlu).

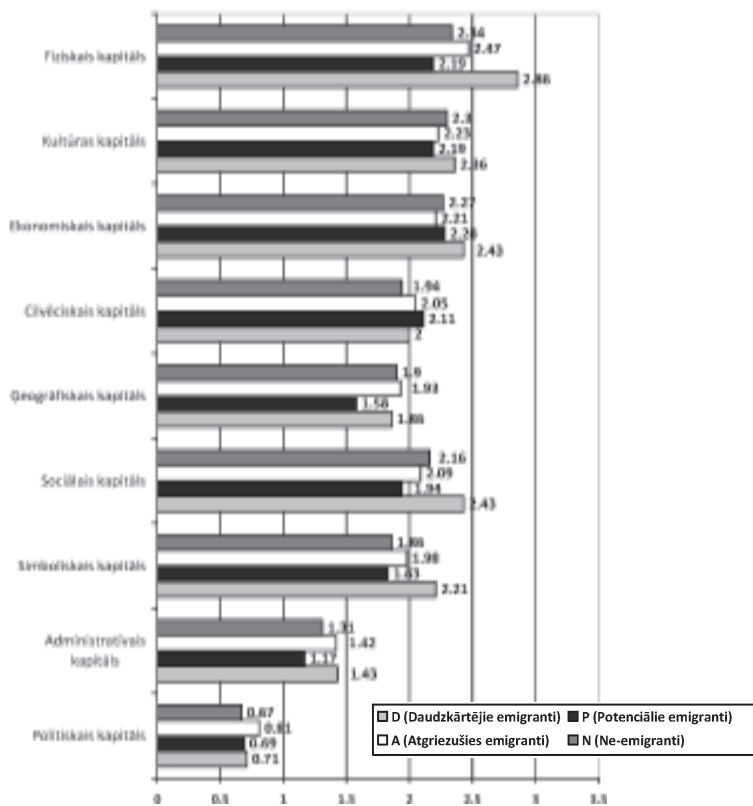


5. attēls. Statistiski nozīmīgās resursu kapitalizācijas līmeņa izmaiņas, kas ir novērotas dažādās tipoloģiskajās grupās saistībā ar migrāciju, 2012. gads, n = 800 cilvēki

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma “Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju” (2012) aptaujas datiem.

5. attēls ilustrē, ka A grupas kopresursu kapitalizācijas līmenis ir lielāks par N grupas kopresursu kapitalizācijas līmeni (attiecīgi 79,5% un 83,7%), kas ir statistiski nozīmīgi ($p = 0,031$). Tas nozīmē, ka *darba migrācijas rezultātā personības kopresursu kapitalizācijas līmenis palielinājās, kas šajā pētījumā empīriski interpretējams, kā kopumā efektīvā privātā investēšana*. Skatoties detalizētāk, var apgalvot, ka statistiski nozīmīgi palielinājās tikai fizisko resursu kapitalizācijas līmenis (skat. 5. attēlu), kas liecina par to, ka *ārzemju darba tirgū Latgales iedzīvotāju fiziskie resursi ir ievērojami vieglāk kapitalizējami nekā Latvijas darba tirgū, kur visdrīzāk, pilnīgāk kapitalizējās citi personības resursi – piemēram, kulturālie*.

Tā kā darba emigrantu (gan potenciālo, gan daudzkārtējo) grupās dominē respondenti līdz 30 gadiem, būtu lietderīgi veltīt lielāku uzmanību tieši šai vecumgrupai, lai sava empīriskajā analizē iespēju robežās “neitralizēt” vecuma faktora ietekmi uz resursu un kapitāla apjomu. Augstākminētajā jaunatnes grupā, kuras pārstāvjiem kopumā ir raksturīga izteiktāka tendence migrēt, nekā pārējiem Latgales iedzīvotājiem, nedaudz izdalās tie, kuri jau bija guvuši darba pieredzi ārzemēs un plāno atkārtoti doties peļņā uz ārzemēm, t.i. “Dauzkārtēji emigranti” (skat. 6. attēlu).



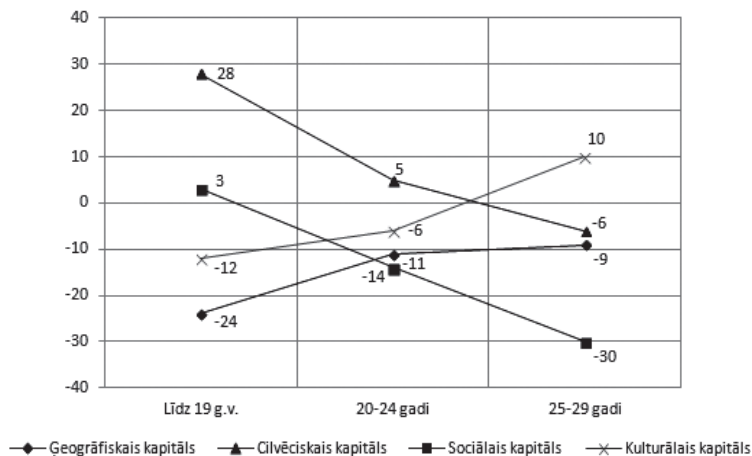
6. attēls. Kapitāla sadalījums atkarībā no gūtas pieredzes, strādājot ārzemēs, vecumgrupā no 15 līdz 29 gadiem, Latgale, 2012. gada maijs, n=273 cilvēki, balles

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma “Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju” (2012) aptaujas datiem.

D grupas kopkapitāls ir nedaudz lielāks, nekā grupai, kuras pārstāvjiem nav darba ārzemēs pieredzes un kuri arī neplāno doties peļņā uz ārzemēm (N grupai) – atbilstoši 16,6 un 15,1. Bet kopkapitāla struktūra vienā un otrā grupā ir atšķirīga. Tā, vecumgrupai līdz 29 g., salīdzinot ar tiem, kuriem nav darba ārzemēs pieredzes un kuri neplāno strādāt ārē- mēs:

- fiziskā kapitāla ir vairāk par 22%;
- simboliskā kapitāla – par 19%;
- sociālā kapitāla – par 12%;
- ekonomiskā kapitāla – par 7%.

Interesanta ir arī 15–29 g. vecumgrupa grupa – respondenti, kuriem nav darba ārzemēs pieredzes, bet kuri plāno doties peļņā uz ārzemēm (P grupa). Atkal, salīdzinot ar grupu, kuras pārstāvjiem nav darba ārzemēs pieredzes un kuri neplāno strādāt ārzemēs (N grupa), P grupas ģeogrā- fiskais kapitāls ir mazāks par 17%, administratīvais – par 11%, sociālais – par 10%, fiziskais – par 6%, kulturālais – par 5%. Un tikai cilvēciskā kapitāla šai grupai ir vairāk par 9%.



7. attēls. Dažādu kapitāla veidu starpība (vertikālā ass) jauniem cilvēkiem, kuriem nav darba pieredzes ārzemēs, bet ir plāni strādāt ārzemēs (P grupa), salīdzinot ar tiem, kuriem nav šādas pieredzes un nav arī plānu strādāt ārzemēs (N grupa), Latgale, 2012. g. maijs (%)

Avots: autora izveidota tabula pēc socioloģiskā pētījuma “Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju” (2012) aptaujas datiem.

Tomēr, kā redzams 7. attēlā, cilvēciskā kapitāla pašnovērtējums šīs grupas pārstāvjiem strauji mainās samazināšanas pusē. Līdzīgi notiek ar sociālā kapitāla apjomiem. Noturīgā pozitīva dinamika ir vērojama tikai attiecībā uz ģeogrāfisko un kulturālo kapitālu. Acīmredzami, ar gadiem ģeogrāfiskā kapitāla novērtējums kļūst objektīvāks. Savukārt, kulturālā kapitāla labvēlīga mijiedarbība ar cilvēcisko kapitālu, tātad, ar profesionālo izaugsmi darba migrācijas rezultātā, spriežot pēc respondentu atbildēm, netiek novērota.

Secinājumi

Latgales iedzīvotāju socioloģiskās aptaujas rezultāti parādīja, ka Latgale lielākā mērā “eksportē jaunību”, jo tieši fiziskā kapitāla apjoms ir tas, kas visvairāk atšķir respondentu tipoloģiskās grupas saistībā ar migrāciju. Taču jāņem vērā, ka fiziskie resursi un fiziskais kapitāls ir visvairāk saistīts ar respondentu vecumu ($r = -0,290^{**}$, $p = 0,000$), kas daļējās korelācijas (*Partial Correlation*) metodes pielietošanas rezultātā parādīja, ka tieši jaunība, nevis fiziskais kapitāls pats par sevi, mudina Latgales iedzīvotājus pieņemt darba migrācijas lēmumu, tādējādi padarot migrāciju par jauniešu investēšanas veidu savā kopkapitālā.

Latgales socioloģiskā pētījuma rezultātu analīze, saistīta ar kopkapitālu, tā struktūru un savstarpējo saikni ar darba migrāciju, ļauj autoram apstiprināt pētījuma programmā izvirzītas hipotēzi un papildhipotēzes.

Tika apstiprinātā pētījuma hipotēze, ka mūsdienu “zināšanu sabiedrības” veidošanas apstākļos un kopprodukta pakalpojumu nozaru lielo īpatsvaru, cilvēciskā kapitāla (kas parasti tieši ietekmē ekonomisko labklājību) izaugsmes pamats ir ģimenes kultūras kapitāls. Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju ievērojamai daļai kultūras kapitāls tieši ir naudas ienākumu (ne tikai sociālo un morālo labumu) avots. Apstiprinājās arī papildhipotēze – lielākā tieksme darba migrācijai ir tiem ekonomiski aktīviem reģiona iedzīvotājiem, kuriem ir samērā augsti daži kopkapitāla rādītāji, it īpaši fiziskais kapitāls, bet nav nepieciešama kultūras kapitāla apjoma, kas konvertējas cilvēciskajā kapitālā un uz tā pamata ekonomiskajā kapitālā tieši Latgalē vai Latvijā.

Latvijas reģionu iedzīvotājiem, kuri ir apveltīti ar dažādiem resursiem, netiek piedāvātas iespējas tos pilnvērtīgi realizēt Latvijā vai piedāvātās iespējas nav pietiekami motivējošas.

Priekšlikumi problēmas risināšanai

- 1) sociālo zinātņu pārstāvjiem, t.sk. jaunajiem pētniekiem, turpināt pētīt darbaspēka migrāciju personības kopkapitāla griezumā dažādos mērogos (Eiropas Savienība, Latvija, Latvijas reģioni), izmantojot un pilnveidojot darba autora piedāvāto metodoloģiju, un, kopā ar Latvijas valdību, aktīvi iesaistīties reemigrācijas veicinošo pasākumu kompleksa izveidē;
- 2) uzņēmējiem censties piesaistīt un noturēt kvalificētākus un perspektīvākus darbiniekus savos uzņēmumos, nodrošinot tiem ieguldījumam atbilstošu atalgojumu, labvēlīgus darba apstākļus, kvalifikācijas celšanas un karjeras izaugsmes iespējas, u.c.;
- 3) Latvijas iedzīvotājiem, izmantojot ārzemju un Latvijas darba tirgos gūto pieredzi, aktīvāk meklēt nodarbinātības iespējas pēc darbaspēka autorsinga tipa tepat Latvijā, proti, veikt savu “smadzeņu eksportu”, neizbraucot no Latvijas.

Bibliogrāfija

- Bourdieu P. (1987) *Choses dites*. Paris, Minuit.
- Burdye P. (2001) *Klinicheskaya sociologiya polya nauki*. – v kn. *Socializ Pyera Burdye*. M.: Institut eksperimentalnoy sociologiyi, SPb.: Aleteya, str. 55–57 (in russian)
- Burdye P. (1993) *Sociologiya politiki*. M.: Socio-logos, str. 57 (in russian)
- Goz A. (2003) *L'immateriel – Connaissance, valeur et capital*. Paris: Galilée.
- Hazans M., Philips K. (2009) The Post-Enlargement Migration Experience in the Baltic Labor Markets. In: Kahanec M., Zimmerman K.F., ed. *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*. Heidelberg: Springer-Verlag Berlin, pp. 255–304.
- Hazans M., Philips K. (2011) The Post-Enlargement Migration Experience in the Baltic Labor Markets. *Institute for the Study of Labor. Discussion Paper No. 5878*. July 2011.
- Hazans M. Ekonomiskās migrācijas ceļoņu izpēte un monitoringa sistēmas izveide ekonomiskās migrācijas ietekmes noteikšanai uz LR tautsaimniecību. Eksperta atskaite LR Ekonomikas ministrijai, 2005. g. 30. oktobris. Pieejams: http://www.em.gov.lv/em/images/modules/items/item_file_21442_3.pdf (skat. 03.09.2011).
- Kūle M. (2007) Zināšanu fenomena izpratne zināšanu sabiedrības mediānā. Gr.: *Kas ir zināšanu sabiedrība?* Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts, 7.–19. lpp.
- Latvia. Human Development Report. Human Capital. (2007) Rīga, LU.
- Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas. ES struktūrfondu Nacionālās programmas “Darba tirgus pētījumi” projekts* (2007) Jelgava: Jelgavas tipogrāfija.

- Meņšikovs V. (2009) Kopkapitāls un jaunatnes dzīves stratēģijas: socioloģiskais aspekts. *DU SZF Sociālo Zinātņu Vēstnesis*. Nr. 2, 7.–37. lpp.
- Menshikov V. (2011) Human capital in the structure of total capital of personality: sociological aspect. *Filosofija. Sociologija. Lietuvos mokslu akadēmija*. T. 22. Nr. 2, pp. 150–161.
- Menshikov V., Vanags E. (2011) International Labour Migration: Searching for Methodological Bases of Empirical Research, – *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*, Nr. 2. 63 lpp.
- Menshikov V. (2010) Labour Market Quality: Investigation Experience in Latvia. *DU SZF Sociālo Zinātņu Vēstnesis*. Nr. 2, 27.–44. lpp.
- Migration and Remittances Factbook 2011, 2nd edition* (2011) Washington: The World Bank.
- Nodarbinātības valsts aģentūra. Reģistrētais bezdarba līmenis valstī. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=6#bezdarbs> (skat. 02.09.2011).

Aggregate Capital, it's Structure and Linkage with Labour Migration (on the example of Latgale)

Summary

In the late 20th – early 21st centuries, sociologists are using more and more the theory of capital, the development of which was contributed greatly by Pierre Bourdieu. In the article, there are substantiated the necessity and the possibility to use the theory of capital evaluating and analyzing situations in different spheres of social life, including employment, labour migration. In 2012, the sociologists of the Institute of Social Investigations, Daugavpils University, carried out a research project “Aggregate Capital, Its Structure and Relation to Labour Migration”, where the theory of aggregate capital was widely used.

1. pielikums

Resursa un kapitāla nozīmības pārbaudes testa rezultāti dažādās vecumgrupās

Hypothesis Test Summary

Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1 The distribution of Kopresusli is the same across categories of vecumgrupa.	Independent-Samples Kruskal-Wallis Test	,000	Reject the null hypothesis.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is ,05.

Hypothesis Test Summary

Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1 The distribution of Kopkapitals is the same across categories of vecumgrupa.	Independent-Samples Kruskal-Wallis Test	,000	Reject the null hypothesis.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is ,05.

AUDZINĀŠANAS SOCIOLOĢIJAS TEORĒTISKI METODOLOĢISKIE ASPEKTI

Rakstā tiek uzsvērts, ka ir jāveic starpdisciplināri pētījumi, izmantojot pedagoģijas, psiholoģijas un socioloģijas zinātņu atziņas, lai dziļāk un vispusīgāk varētu analizēt tās problēmas, kuras rodas mūsdienu ātri mainīgajā apkārtējā vidē. Audzināšanas izpētē jāizmanto metodoloģija, kas aptver visus audzināšanas kvalitatīvos aspektus, respektīvi, pēta audzināšanu: kā sabiedrisku, sociālu parādību; kā sistēmu; kā procesu; kā darbību. Veiktais mūsdienu personības socializācijas sociālo, ekonomisko un pedagoģisko komponentu īpatnību raksturojums ļauj izvirzīt pieņēmumu par to, ka ir radusies nepieciešamība pārvietot akcentu no audzināšanas kā šaura pedagoģiskā procesa izpratnes uz daudz plašāku audzināšanas procesa izpratni audzināšanas socioloģijas ietvaros.

Atslēgas vārdi: audzināšana, socializācija, izglītība, attieksme, audzināšanas socioloģija.

Audzināšana ir polifonisks, daudzfunkcionāls jēdziens, kuru lieto daudzas zinātnes daudzās nozīmēs: personības audzināšana, ģimenes audzināšana, skolas audzināšana, darbaudzināšana, audzināšana kā socializācijas virzība, audzināšana reģionā, patriotiskā audzināšana, garīgā un tikumiskā audzināšana, fiziskā audzināšana utt. Tajā skaitā tiek runāts arī par sociālo audzināšanu. Tiek pamatota atziņa, ka audzināšana ir starpdisciplinārs process, kuru pēta daudzas zinātnes, lai gan maz tiek pētīti un veidoti audzinošās darbības modeļi, ar kuru palīdzību varētu skaidrot, piemēram, audzināšanas sociālās determinantes, varētu noteikt vides un audzināšanas ietekmi uz personības sociālo veidošanos, noteikt audzināšanas ietekmi uz sabiedrības atražošanu un sociālo progresu utt. Visi šie jautājumi atrodas gan pedagoģijas zinātnes, gan socioloģijas zinātnes kompetencē. Tādējādi noteicošais ir komplementaritātes princips. Komplementaritātes princips šajā aspektā nozīmē, ka socioloģija un psiholoģija var sniegt atbildes un palīdzēt risināt pedagoģijai aktuālas problēmas. Piemēram, var palīdzēt ieskicēt vai definēt audzināšanas mērķus, izprast sabiedrības vajadzības utt.

Zināšanu sistematizācijas svarīgs aspekts ir jēdzieni un termini un to hierarhija. Pedagoģiskā darbība ir pamatjēdziens, no kura tālāk veido pārējo jēdzienu sistēmu, jo tieši pedagoģiskā darbība ir pedagoģiskās esamības veids un būtība. Tādējādi, rodas iespēja veidot jēdzienu sistēmu, kurā jēdzieni “izglītība” un “audzināšana” kļūst par vienlīdzīgiem peda-

goģiskās darbības veidiem. Šādā sistēmā tiek iegūta daudzveidība pieeju, pedagoģijas objekta un priekšmeta definēšanā, principu noteikšanā. Jēdzienu “pedagoģiskā darbība” var attiecināt gan uz daudz plašāko jēdzienu “socializācija”, gan uz jēdzieniem “audzināšana” un “izglītība”. Jēdziena “socializācija” pirmsākumi meklējami 19. gs. amerikāņu sociologa F. Gidingsa darbā “Socializācijas teorija” (1897). Tajā uzsvērts, ka socializācija ir indivīda sociālās dabas attīstība; cilvēka sagatavošana dzīvei sabiedrībā. Respektīvi, šis definējums atbilst tam, ko ar socializāciju saprot mūsdienās – cilvēka sabiedriskā, sociālā būtība izpaužas caur socializāciju. Antropoģenēzes process pierāda, ka cilvēkveidīgas būtnes mazulis par personību kļūst socializācijas procesā, kura gaitā sāk darboties ģenētiskās programmas, veidojas smadzenes, attīstās domāšana un citi psihiskie mehānismi, nostiprinās noteikti darbības modeļi, tipiskas formas attieksmē pret realitāti, ko nosaka nacionālie un kultūras faktori (Dobrenykov, Kravchenko, 2005, 5).

Ir sastopamas vairāk nekā 40 socializācijas definīcijas. Socializācija norit gan kā stihiskas cilvēka mijiedarbības process ar apkārtējo vidi (kad cilvēku stihiski ietekmē dažādi sabiedrības dzīves aspekti un apstākļi), gan kā valsts regulēts dažādu cilvēku grupu ietekmes process, gan arī kā mērķtiecīgi organizēts cilvēka attīstības process jeb audzināšana. Šajā gandrīz klasiskajā socializācijas definējumā var atrast visu nepieciešamo, lai izprastu socializācijas būtību un tās nozīmi cilvēka dzīvē, un arī lai noteiktu socializācijas kategorijas vietu un lomu pedagoģijā – acīmredzama ir tās dominējošā pozīcija attiecībā uz citām pedagoģijas kategorijām (piemēram, izglītība un audzināšana). Tātad, rezumējot, var uzsvērt, ka:

- socializācijai ir divas funkcijas (jeb divi vektori) – *ārējā*, kas saistīta ar cilvēka adaptāciju apkārtējā vidē (kultūras vērtības, sociālās normas utt.) un *iekšējā*, kas saistīta ar cilvēka pašattīstību un pašrealizāciju tajā sabiedrībā, kurā dzīvo;
- socializācijai ir divējāds raksturs – tas ir gan stihisks, gan arī vadāms un mērķtiecīgs process;
- socializācija norit tikai sabiedrībā, vides ietekmē, respektīvi, izmaiņas socializācijā notiek kopā ar izmaiņām sabiedrībā. Socializācija ir virzīta uz to, lai veidotu tādu cilvēku, kurš atbilst un ir vajadzīgs konkrētai sabiedrībai;
- socializācijas rezultāts ir cilvēka sabiedriskā būtība, cilvēka bioloģiskā un sociālā vienība, kā saprātīga būtne – *Homo sapiens*.
- socializācijas process ir nepārtraukts un tam ir konkrēts saturs (Dobrenykov, Kravchenko, 2005, 12–15).

Tātad, jau iepriekš tika noskaidrots, ka socializācija ir personības veidošanās process, kad indivīds mācās un apgūst tās vērtības, normas, nostādnes, uzvedības normas, kuras ir raksturīgas konkrētai sabiedrībai, sociālajai kopienai vai grupai. Socializācijas procesa saturu nosaka tas, ka jebkura sabiedrība ir identificēta, lai tās locekļi veiksmīgi apgūtu sievietes un vīrieša lomas (t.i., veiksmīga dzimumlomu socializācija); varētu un vēlētos kompetenti piedalīties ražošanas darbībā (profesionālā socializācija); veidotu stabilu ģimeni (ģimenes lomu socializācija); būtu likumpaklausīgi pilsoņi (politiskā socializācija) u.c. Socializācijas procesā var iedalīt vairākas sastāvdaļas:

- stihiskā socializācija, kuras saturu, būtību un rezultātus nosaka sabiedrībā izveidojušies sociālie, ekonomiskie un kultūras apstākļi;
- nosacīti vadāmā socializācija, kad valsts nosaka tos ekonomiskos, likumdošanas u.c. faktoros, kuri objektīvi ietekmē iedzīvotāju dzīvi vecuma un profesionālajā griezumā (tiek noteikts obligātais izglītības minimums, tiek normēts dienests armijā, tiek noteikts pensijas vecums utt.);
- nosacīti sociāli kontrolētā socializācija, kad sabiedrība un valsts plānveidīgi rada apstākļus cilvēka attīstībai (audzināšana);
- paša cilvēka izmaiņas (vairāk vai mazāk apzinātas), kuras var būt prosociālas (tādas, kas ir sabiedriski atzītas), asociālas (pretsabiedriskas) un antisociālas (kad tiek ignorētas citu cilvēku intereses).

Socializācija nav vienpusīgs process. Indivīdi pastāvīgi meklē kompromisu ar sabiedrību. Pretošanās, dumpis un izaicinoša uzvedība var izmainīt socializācijas procesu, un rezultātā cilvēki ne vienmēr socializējas atbilstoši gaidītajam. Socializācijai ir liels spēks, bet tieksme uz konformistisku uzvedību drīzāk ir likumsakarība, nevis izņēmums. Tam ir divi iemesli: bioloģiskie ierobežojumi un kultūras ierobežojumi. Bioloģiskie faktori ir pirmais cilvēka uzvedības filtrs, piemēram, cilvēks nevar lidot, jo nav spārnu un viņu nevar iemācīt to darīt. Otrs filtrs ir kultūra, jo jebkura kultūra no daudziem izvēlas tikai dažus uzvedības paraugus, un līdz ar to norobežo mūsu socializāciju ar nelielu daļu no bioloģiski iespējamās socializācijas.

Socializācija pati par sevi ir stihisks process, bet to veidojošie elementi jeb, citādi sakot, tās sociālās prakses, kuras cilvēki pielieto socializācijas procesā – izglītība, audzināšana, iemācīšana – tie jau ir mākslīgi procesi, kuri iepriekš tiek plānoti, ietekmējot cilvēku apziņu, emocijas, domāšanu, sociālo darbību utt.

Jau noskaidrojām, ka pedagoģiskā darbība pilda tādas pašas funkcijas kā socializācija: ārējā jeb cilvēka adaptācija ārējā vidē un iekšējā jeb cilvēka pašattīstība un pašrealizācija. Šīs divas funkcijas, divi virzieni tiek saukti par diviem pedagoģiskiem procesiem, kuri eksistē arī patstāvīgi – tā ir audzināšana un tā ir izglītība. Respektīvi, turpinot jēdzienu loģisko analīzi, būtu jāpievēršas šiem diviem terminiem. Izglītība ir zināšanu nodošanas process. Izglītība ir pedagoģiskās darbības iekšējā puse, kas saistīta ar cilvēka personības rādītājiem, ar viņa pašattīstību un pašrealizāciju tajā sabiedrībā, kurā dzīvo. Audzināšana ir vērtību nodošanas process, tas ir pedagoģiskās darbības ārējā puse, t.i., adaptācija, kultūras vērtību un sociālo normu iepazīšana, pieņemšana un atražošana. Raugoties no tāda aspekta, tad tās ir divas daļas no viena veseluma. Darbojoties vienlaicīgi, tās viena otru papildina. Audzināšanas procesā cilvēks iekļaujas sociālo lomu sistēmā, un vienlaicīgi arī izglītojas, jo gūst jaunas zināšanas un attīsta personību. Un otrādi – izglītojoties, pašattīstoties, cilvēks arī tiek audzināts, jo veidojas vērtību sistēma, viņš apgūst sociokultūras paraugus. Grūti iedomāties situāciju, kad notiek tikai viens no šiem procesiem. Cita lieta, ka katrā konkrētā situācijā vairāk tiek akcentēts kāds no abiem – vai nu izglītību, vai audzināšanu.

Audzināšana tādējādi kļūst par svarīgu saikni starp sabiedrību un konkrētu personību. Šajā aspektā ir jārunā arī par audzināšanas sociālo vidi, ar kuru saprot dažādas jomas: politisko, ekonomisko, sociālo un garīgo, kuras dažādā līmenī ietekmē cilvēka apziņu un uzvedību, un kuru mijiedarbība kopumā veido indivīda dzīvesdarbības vidi. Tātad katrā jomā veidojas noteiktas gaidas attiecībā uz cilvēka uzvedību, un šīs gaidas katras jomas sociālie institūti pārveido audzināšanas mērķos un uzdevumos, kas tālāk veidos jau konkrētas nepieciešamās īpašības. Audzināšanas rezultātā veidojas tādas personības īpašības, prasmes un iemaņas, kas ļauj pildīt noteiktas sociālās lomas, un sociālajā vidē rodas tādi sociālās dzīves subjekti, kuri kopīgiem spēkiem var mainīt šo vidi. Ātri mainīgā apkārtējā vide ir saistīta ar izmaiņām audzināšanā katrā no minētajām jomām, piemēram, politiskā joma ir saistīta ar idejisko audzināšanu, ekonomiskā joma – ar darbaudzināšanu, bet garīgā joma saistīta ar izglītību, zinātņi un kultūru. Respektīvi, radikālas izmaiņas sabiedrības dzīvē pieprasa izmaiņas audzināšanas saturā un formās, bet sabiedrības krīzes stipri apgrūtina audzināšanu un reformas šajā jomā. Optimāla mijiedarbība starp indivīdu un personību iespējama tad, ja personība sāk izprast sabiedrisko kā personīgo, un sabiedrība savukārt personīgo sāk uztvert kā sabiedrisko. Parādās juridiskais aspekts M. Kleitonas darbā “Tie-

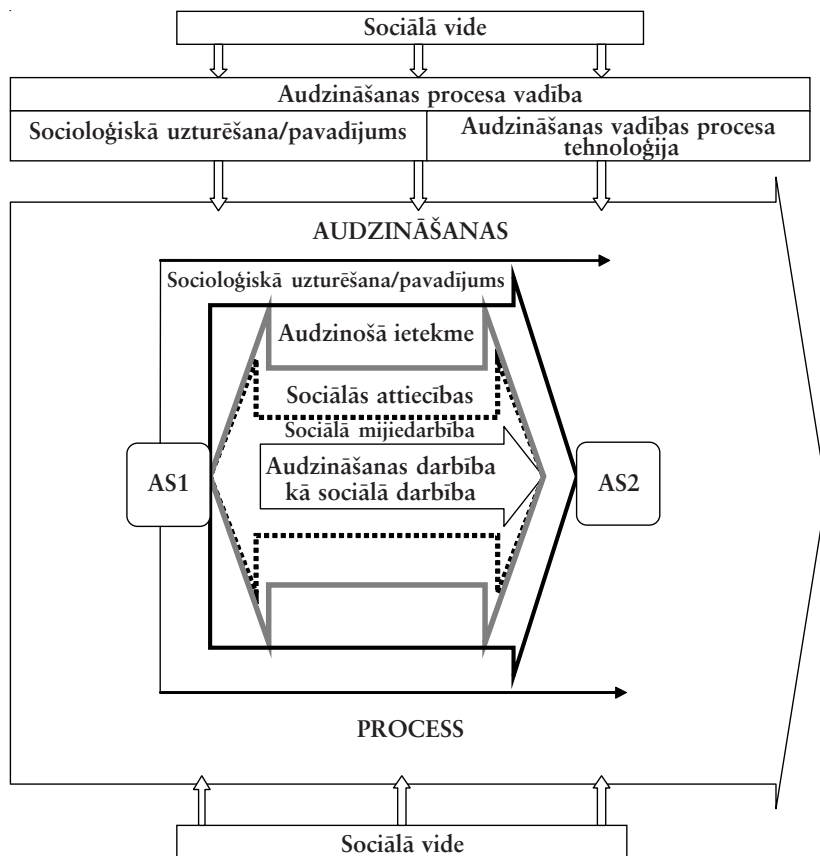
siskums un leģitimitāte audzināšanā”, kurā ir uzsvērts, ka bērnu audzināšanas jautājumi bieži tiek apspriesti mūsdienu politiskajās un tiesiskajās debatēs (Clayton, 2006). Rezumējot jāuzsver, ka attīstot audzināšanas zinātņi, ir jāpievērš uzmanība gan tās zinātniskajam, metodiskajam un metodoloģiskajam aspektam, gan arī speciālistu sagatavošanai šajā jomā. Tātad ir jāatjauno vai jāievieš specializētie kursi audzināšanas teorijā un metodikā topošajiem dažādu nozaru pedagogiem un arī citu specialitāšu studentiem, kuri ir saistīti ar audzināšanu vai socializāciju, piemēram, sociologi, psihologi, juristi utt. Viens no tādiem specializētajiem studiju kursiem varētu būt – audzināšanas socioloģija. Audzināšanas socioloģijas ietvaros ir jāattīsta jauna, mūsdienu situācijai atbilstoša pieeja audzināšanas būtības izpratnei un praktiskai realizēšanai.

Audzināšanas procesa socioloģiskais modelis ir formalizēts priekšstats par audzināšanas procesu, kurā atspoguļojas sociālās vadības organizāciju, audzinātāju un audzināmo sociālā un statusa – lomu mijiedarbība, kuras mērķis ir veidot audzināmajos tādas sociālās īpašības, kas nodrošinās sabiedrībai nepieciešamo uzdevumu izpildi. Audzināšanas procesa socioloģiskais modelis ļauj: 1) atklāt un analizēt sociālās mijiedarbības mehānismu audzināšanas procesā; 2) noteikt audzināšanas pamatproblēmas un tās veidojošās pretrunas mūsdienu apstākļos; 3) izstrādāt rekomendācijas audzināšanas procesa optimizēšanai utt. (Bondarenko, 2002, 5).

Socioloģiskajā izpratnē audzināšana gan ietver sevī mērķtiecīgu sociālo darbību, tomēr ar to vien neaprobežojas. Viens no svarīgākajiem aspektiem kļūst to apstākļu vadība, kuri tā vai citādi ietekmē audzināmo apziņu un uzvedību, kā arī šo apstākļu sakārtošana optimālā sistēmā, kas nodrošina sabiedrībai vajadzīgo audzinošo efektu. Autore piedāvā šādu modeli (skat. 1. attēlu).

Audzināšanas socioloģija pēta audzināšanu kā plašu, daudzveidīgu sociālpedagoģisku parādību, kā sociālo institūtu. Tā neaprobežojas ar šauri pedagoģisku problēmu analīzi. Audzināšanas process šajā jomā tiek pētīts plašā sociokultūras apstākļu kontekstā, skatot sociālo vidi kā personības socializācijas konkrētu mehānismu.

Audzināšanas socioloģijas priekšmets ir vienota audzināšanas procesa, tā sociālpedagoģiskās būtības, sociālo funkciju un mehānismu, realizācijas apstākļu un veidu izpēte un analīze. Audzināšanas socioloģijā tiek pētīta sociālās vides ietekme uz cilvēka veidošanos un attīstību, kā arī audzināšanas kā sabiedrības dzīves sfēras mijiedarbība ar citiem sabiedrības institūtiem un cilvēka dzīves sfērām.



1. attēls. Audzināšanas procesa socioloģiskais modelis

Avots: autoru veidots pēc (Бондаренко 2002).

Audzināšanas socioloģijas praktiskā nozīme ir saistīta ar to, ka atklāj svarīgākos sociālos faktorus un apstākļus, kuri pozitīvi vai negatīvi ietekmē personības attīstību, kā arī sniedz valsts un sabiedrības pārvaldes institūcijām informāciju par dažādu iedzīvotāju grupu vajadzībām, interesēm, noskaņojumu, vērtīborientācijām, to iespējamo ietekmi uz sabiedrībā notiekošo procesu attīstību. Audzināšanas socioloģijas saturā tiek izdalīti socializācijas vairāku līmeņu faktoru grupas, un tika uzsvērtā izglītības nozīme personības attīstībā. Viena darba ietvaros nav iespējams veikt visu socializācijas faktoru grupu analīzi, tāpēc uzmanība tiks fokusēta uz per-

sonības attieksmi pret izglītību. Respektīvi, raugoties no audzināšanas socioloģijas viedokļa, attieksme pret izglītību ir socializācijas mezofaktors.

Autori veica izglītības problēmu pētījumu analīzi Latvijā sociālas audzināšanas kontekstā. Pētījumu analīzes rezultātā ir vēlreiz jāuzsver, ka Latvijas iedzīvotāju attieksme pret izglītību nav viennozīmīgi traktējama, ko var izskaidrot ar pašreizējo situāciju sabiedrībā. Latvijas sabiedrība atrodas transformācijas periodā, kad pārveidojas ne tikai ekonomiskais stāvoklis, bet arī sociālie un ētiskie aspekti. Īpaši tas attiecas uz normām un vērtībām. Pārejas perioda sabiedrībā mainās vērtīborientācijas, un vērtību pārveidošanās process nenotiek ātri. Vērtīborientāciju sistēmā atrodas arī attieksme pret izglītību, un kā parādīja pētījumi, attieksme pret izglītību ir dinamiska. Pamazām cilvēki sāk pieņemt liberālās vērtības, kas raksturīgas demokrātiskai sabiedrībai. Tas, savukārt, paredz pavisam citu izglītības sistēmu, citu saturu, standartus un izglītības procesa organizāciju. Lai veidotu adekvātu, sabiedrībai pieņemamu izglītību modeli, svarīgs kļūst sociālais dialogs, kas tālāk pārāug sociālajā partnerībā. Tāpēc mūsdienās ir aktuāla pārveidojošā pieeja izglītībā (angl. – *transformation education, transformation approach*). Lai veidotu mūsdienu prasībām atbilstošas pedagogu sagatavošanas programmas, jāizmanto arī audzināšanas socioloģijas piedāvātās iespējas. Audzināšanas socioloģija kā metodoloģiskais instruments palīdz iegūt informāciju par sabiedrībā notiekošajiem procesiem, tādējādi pedagogi var izvirzīt konkrētus audzināšanas mērķus un prognozēt rezultātus. Dotajā kontekstā ir svarīgi veikt personības jēdziena analīzi no audzināšanas socioloģijas pozīcijām, uzsverot, ka personība pati ietver sevi selektīvo un adaptīvo aktivitāti. Personība interiorizē to audziņošo potenciālu, kuru nosaka mega-, mezo-, makro- un mikrofaktori. Tādējādi rodas nepieciešamība veikt personības psiholoģiskā satura analīzi tās selektīvi vērtējošās (attieksmes) aktivitātes un uzvedības aspektā.

Personības satura problēmu analīze personoloģijā ļauj secināt, ka tā izpētes metodoloģiskajās pieejās pastāv būtiskas atšķirības. Dotajā pētījumā personības satura teorētiskā analīze tika veikta, pamatojoties uz kognitīvi fenomenoloģisko, situatīvo pieeju, kuras atziņas ir meklējamas K. Rodžersa, I. Milla, Dž. Roterā, A. Banduras u.c. šī virziena pārstāvju pamatteorijās. Minētā virziena zinātnieki uzsver, ka personības saturā pastāv divas apakšstruktūras – intra- un interplāns, kuri savstarpēji ir cieši saistīti. V. Mišels savos pētījumos pieteica nosacīto (simulatīvo) personības modeli. Šajos pētījumos zinātniski pamatoti tiek noraidīta atziņa

par “īpašību teoriju” kā par vienīgo cilvēka uzvedības regulatoru, un tiek pierādīta ideja par personības uzvedības saikni ar konkrētas situācijas īpatnībām (Mischel, 1990). Kopumā personības uzvedību ietekmē “kognitīvi – afektīvās vienības”, piemēram, kompetences, mērķi, vērtības, attieksme, gaidas un emocionālās reakcijas uz situāciju. Pēc psiholoģiskās būtības līdzīgas personības uzvedības determinantes aprakstītas arī Dž. Rotera personības modeli (Rotter, 1990).

Runājot par izglītību, par personības izvēli saistībā ar izglītības līmeni, specializāciju utt., tiek ņemtas vērā zināšanas par izglītības sistēmu, izglītības nozīmes izpratne personības dzīves scenārijā, tās novērtējums un attieksme. Personības dzīves subjektīvā laika grafika jeb dzīves scenārija svarīgs komponents ir “vecuma pulkstenis”. “Vecuma pulkstenis” ir personības attīstības individuālais laika grafiks, kurā laika intervālos konsekventi parādās dzīves svarīgākie notikumi. Tāpēc sociālā vecuma sakrītība (vai nesakrītība) ar “vecuma pulksteņa” saturu bieži kļūst par personības brieduma kritēriju. Personības dzīves subjektīvā laika grafika saturs un konsekvence nodrošina, veido tās kognitīvās (intelektuālās), emocionālās un pašvērtējuma īpatnības. Pieauguša cilvēka kognitīvās sfēras dinamikai un saturam lielā mērā raksturīgi individuāli un situatīvi nosacījumi. Attīstības intensitāte ir atkarīga no diviem faktoriem – iekšējā un ārējā.

Kognitīvais psihologs K. Rigels par personības kognitīvā brieduma iekšējā faktora kodolu uzskata dialektisko domāšanu (Riegel, 1975). K. Rigels uzskata, ka pastāv kognitīvās attīstības 5. stadija, kura seko pēc Ž. Piažē aprakstītās 4. stadijas. 5. stadiju sauc par dialektisko, kurā personība apdomā pretējas idejas, sintezē vai integrē tās. Īpaši svarīgs dialektiskās domāšanas aspekts ir *ideālā* un *reālā* integrācija. Piemēram, personības novērtētā reālā pasaule kļūst par abstraktās domāšanas mākslīgā satura un rezultātu korekcijas iemeslu. Tas ļauj pieaugušam cilvēkam adekvāti uztvert apkārtējo realitāti, to novērtēt un pieņemt adekvātus lēmumus. Tieši pamatojoties uz dialektiskās domāšanas kritiskumu un adekvātumu, pieaudzis cilvēks var adekvāti novērtēt savu reālo un subjektīvo dzīves grafiku laikā perspektīvas saturā: pagātne – tagadne – nākotne. Otrs svarīgs mehānisms personības subjektīvajā laika grafikā (jeb scenārijā) ir personības Es – koncepcijas īpatnības, kas nosaka tā īpatnības un konsekvenci. Šajā gadījumā Es – koncepcija ir personības apkopots, vispārīgs priekšstats pašai par sevi, nostādņu sistēma attiecībā pret sevi.

Es – koncepcijas saturā esošie priekšstati par sevi ir saistīti ar personības organizējošo, vērtējošo procesu (Rogers, 1959), kurš, galvenokārt,

norit diodiskajos vērtējumos: vesels – slims; skaists – neskaists; gudrs – nav gudrs utt. Tas ir saistīts ar personības nepārtrauktu savas pieredzes pārskatīšanu un vērtību pārvietošanu šīs pieredzes ietvaros noteiktā kārtībā, kas atbilst tās spējām apmierināt aktuālās vajadzības. Pieaugušam cilvēkam šo procesu lielā mērā kontrolē tās personības prakses, kas saistītas ar sociālajiem, kulturoloģiskajiem, tikumiskajiem aspektiem un vērtībām. Reālā personības pieredze ne vienmēr tiek saskaņota ar Es – koncepciju. Piemēram, katrs cilvēks veido savu dzīves scenāriju, kurā vieta tiek ierādīta svarīgākajiem dzīves notikumiem: izglītības iegūšana, specialitātes iegūšana, ģimenes veidošana utt., taču bieži vien realitātē dzīves scenārijā tiek ieviestas izmaiņas. Tas rada neatbilstību, kas tiek uztverta kā drauds Es – koncepcijai. Tomēr pieauguša cilvēka dzīves aktuālā pieredze maina Es – koncepcijas saturu, pārveidojot to atbilstoši jaunajam sociāli psiholoģiskajam kontekstam. Pedagoģijas un psiholoģijas zinātnēs gan teorētiski, gan eksperimentāli maz ir pētītas problēmas, kuras ir saistītas ar Es – koncepcijas izmaiņām: kā personības interplānu un tās uzvedību ietekmē konflikts, kas saistīts ar dzīves subjektīvā scenārija neatbilstību, nespēju to realizēt, un kā tas kopumā motivē personības uzvedību.

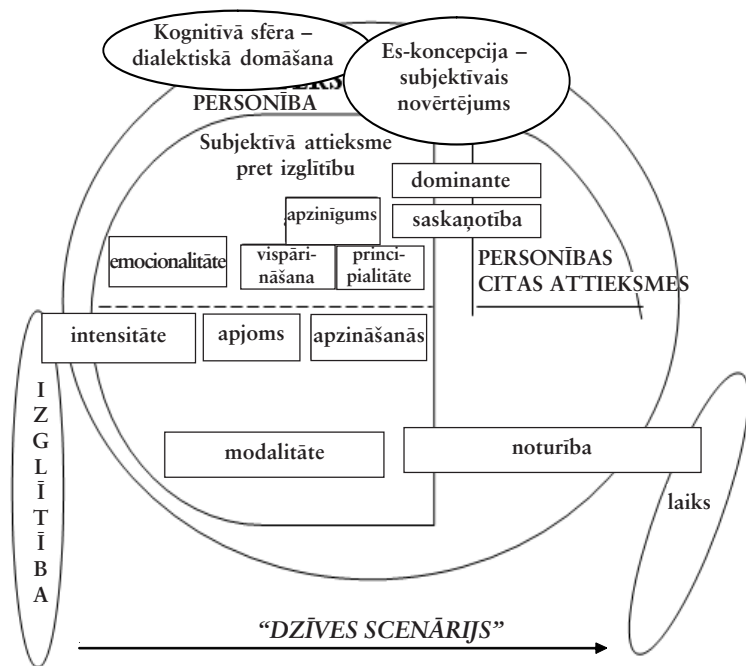
Vairāki pētnieki psiholoģijā (K. Rodžers, A. Maslovs u.c.) ir pierādījuši, ka Es – koncepcijai ir būtiska nozīme personības iekšējai (psihiskajai) un ārējai (uzvedības) saskaņotībai. Pirmkārt, Es – koncepcija ir saistīta ar personības vērtību sistēmu. Otrkārt, tā veicina personības iekšējās saskaņotības sasniegšanu, nosaka personības pieredzes interiorizāciju un ir gaidu avots. Bez tam, cilvēkam veidojas noteiktas gaidas un priekšstati (t.i., dzīves scenārija sižets) par dažādu situāciju attīstību. K. Rodžers uzskatīja, ka plānošanas un gaidu funkcija ir Es – koncepcijas galvenās funkcijas. Šajā aspektā Es – koncepcijas saturs kļūst par motivāciju katras personības dzīves scenārija veidošanā, gaidās un realizācijas procesā (Rogers, 1959).

Otra svarīga pieeja personības satura izpratnei no audzināšanas socioloģijas pozīcijām ir apgalvojums, ka personība ir attieksmju sistēma. Jēdzienu “attieksme” (*attitude (to)* – angļu val., *Verhalten, Einstellung* – vācu val., *отношение* – krievu val.) kopumā var definēt: “Attieksme ir labvēlīga vai nelabvēlīga novērtējoša reakcija, kas izpaužas viedoklī, izjūtās un mērķtiecīgā darbībā pret kaut ko vai kādu” (Mayers, 1997). Rezumējot, var teikt, ka attieksme pauž personības aktīvu izvēles pozīciju, kas nosaka darbības un atsevišķu tās komponentu individuālo raksturu, jeb cilvēku uzvedību pret noteiktām lietām, parādībām, faktiem.

Attieksmes var veidot, izmantojot audzināšanu. Var audzināt attieksmi pret sevi, attieksmi pret citiem, attieksmi pret darbu, attieksmi pret dabu, attieksmi pret kultūru. Audzināšanas mērķis ir ideāls priekšstats par personību, kādu mēs to vēlētos. Audzināšanas praksē par personības ideālu kļūst sabiedriski atzīti paraugi un tie iekļaujas paradumos, normās. Ideālu cilvēks iekšēji apzinās kā sev nozīmīgu. Apzinīga attieksme ietver sevī arī pozitīvas jūtas, kas izpaužas priekā par darbu procesu un tā rezultātu, vēlēšanās strādāt radoši. Apzinīgai attieksmei vienmēr raksturīga arī noteikta gribas attīstība, kas vispirms izpaužas neatlaidībā un mērķtiecībā. Attieksmes veidošanā liela nozīme ir interesēm. Attieksmes, kas nostiprinājušās sistemātiskā darbībā, veido personības īpašības (Špona, 2001; 2006; Špona, Čamane, 2009).

Attieksmes raksturojumam pedagoģiskajā aspektā no subjektīvās attieksmes visiem parametriem lietderīgāk būtu izmantot intensitātes parametra rādītājus. Subjektīvās attieksmes intensitāte parāda, kādās jomās un cik lielā mērā šāda attieksme izpaužas. Personības subjektīvās attieksmes veidošanās process saistīts ar tās afektīvo un izzinošo sfēru un izpaužas personības praktiskajā darbībā, viņa rīcībā. Attiecīgi var izdalīt 4 intensitātes parametru komponentus: perceptīvi afektīvais, kognitīvais, praktiskais un rīcībveidojošais. Subjektīvās attieksmes parametrus pret izglītību var attēlot shematiski (skat. 2. attēlu).

Būtisks personību motivējošais faktors ir tās dzīves subjektīvais scenārijs (dzīves plāns vai dzīves telpa). Šo pieņēmumu pierāda arī K. Levins vektorpsiholoģijas aspektā. Zinātnieks ir izstrādājis vienotu, holistisku pieeju personības uzvedības analīzē, ko nosaka tās kvazivajadzības, psiholoģiskā valence, dzīves telpa, laika perspektīva un pretenziju, prasību līmenis. Dzīves telpa un viennozīmīgi ar to saistītais dzīves scenārijs ir K. Levina teorijas pamatjēdzieni (Levin, 2000). Dzīves telpa ietver sevī visus tos reālos un nereālos, aktuālos, pagātnes un nākotnes notikumus, kuri dotajā brīdī atrodas personības psiholoģiskajā telpā. Dzīves telpas saturu veido gaidas, notikumi, mērķi, tēli, šķēršļi utt. Bez tam dzīves telpā ir dažādi sektori un reģioni, un to daudzumu nosaka notikumu, faktu daudzums, kuri dotajā brīdī atrodas personības dzīves scenārijā. Savukārt personības dzīves telpas notikumi ir pakļauti laika kārtībai, jo visi notikumi dzīves telpā ir sakārtoti hronoloģiskā secībā – pagātne, tagadne, nākotne. Taču, neskatoties uz to, ka visi notikumi dzīves telpā atrodas hronoloģiskā izvietojumā, subjektīvi katra personība tos pārdzīvo vienlaicīgi, un tie vienādi ietekmē un nosaka personības uzvedību.



2. attēls. Personības subjektīvās attieksmes pret izglītību no audzināšanas socioloģijas pozīcijām

Avots: autoru veidots pēc V. Jasvina pētījumiem (Yasvin, 2000).

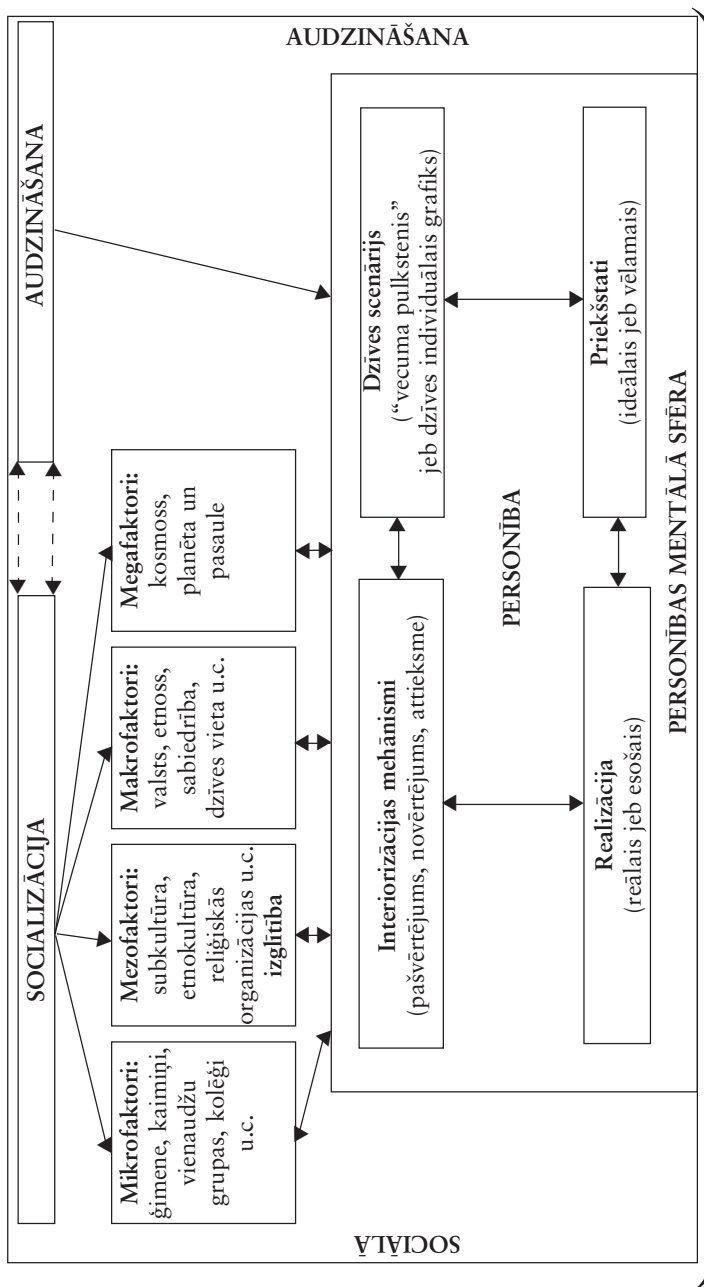
Mīnētā K. Levina teorētiskā atziņa ļauj mērķtiecīgi noteikt dotā pētījuma eksperimentālo metodoloģiju – organizējot mērķtiecīgu respondentu aptauju, noteikt izglītības vietu un nozīmi viņu dzīves scenārijā. Var pieņemt, ka gadījumā, ja būs atšķirības personības subjektīvā dzīves scenārija saturā un tā realizācijā reālajā dzīvē, tad tas nodrošinās personības frustrāciju kā potenciālās uzvedības motivāciju. Tādējādi par svarīgu zinātnisku faktu kļūst Latvijas iedzīvotāju izglītības iegūšanas latentās motivācijas izpēte, kas saistīta ar atšķirībām dzīves scenārijā ideālā un reālā izglītības iegūšanas procesa aspektā. Līdzīgi pētījumi Latvijas pedagoģijas zinātnē nav veikti. Pēc K. Levina uzskatiem, personības uzvedību nosaka konverģences princips, respektīvi, tās ir personības dzīves telpas, dzīves scenārija satura īpatnības, kas ir saistītas ne tikai ar psihiskajiem faktoriem, bet arī ar sociāli ekonomiskajiem, politiskajiem, kulturoloģiskajiem u.c. faktoriem

(Levin, 2000). Šāda atziņa ļauj pētījumu orientēt uz to faktoru izpēti, kuri ietekmē personības uzvedību izglītības izvēlē un iegūšanā audzināšanas socioloģijas kontekstā. Respektīvi, augstākminētās vispārīgās teorētiskās nostādnes rada nepieciešmību veikt mūsdienu Latvijas izglītības telpas analīzi.

Izglītība kā izziņas potenciāls ir saistīta ar personības attīstību un pašattīstību, kas ir izglītības subjektīvais aspekts, tāpēc kopā ar izglītību kā mērķtiecīgu un speciāli organizētu mācību un audzināšanas procesu konkrētā izglītības sistēmā, cilvēks visas dzīves laikā ir iesaistīts arī pašizglītības procesā. Mūsdienās strauji attīstās starptautiskā izglītības telpa. Daudzas pasaules valstis saprot, ka mūsdienu izglītībai jābūt starptautiskai; skolas un universitātes izglītība iegūst tādas izglītības iezīmes, kura attīsta spēju vērtēt parādības no cita cilvēka, dažādu kultūru, citas sociāli ekonomiskās iekārtas pozīcijām. Pasaules telpa orientējas uz cilvēka un civilizācijas attīstību kopumā, kas veicina starptautiskās izglītības vides veidošanos, kurā cilvēks varēs apgūt pasaules vērtības. Viena no izglītības misijām ir – veidot jaunajā paaudzē atbildību, pozitīvu attieksmi pret cilvēces kultūras vērtību saglabāšanu un bagātināšanu (Hallinan, 2006).

Izglītības sistēmai jānodrošina cilvēku spēja dzīvot pilnvērtīgu, produktīvu dzīvi. Ja cilvēki ir izglītoti, viņi spēj sev sagādāt pienācīgu dzīves līmeni un dot arvien pieaugošu ieguldījumu sabiedrības attīstības procesā. Kā jau iepriekš tika noskaidrots, viens no izglītības jēdziena satura aspektiem ir vērtīborientāciju pieredze attieksmē pret pasauli, kas pārsvarā veidojas jauniešu vecumposmā, bet saturiski piepilda un aktivizē dzīves scenāriju jau briedumā. Tāpēc ir jāveic jēdziena *jaunatne* teorētiskā analīze. Jaunatne ir īpaša sociāli demogrāfiska grupa, kurā notiek sociālā brieduma veidošanās process, kas ir atkarīgs no sabiedrības sociāli ekonomiskā stāvokļa. Jaunatnes sociālās īpatnības nosaka tā specifiskā pozīcija, kuru jaunatne ieņem sociālās atražošanas procesā, kā arī spēja ne tikai mantot, bet arī pārveidot esošās attiecības sabiedrībā, un tas ir jauna cilvēka potenciālais, būtiskais spēks. Tās ir pretrunas, kuras veidojas minētā procesa iekšienē un rada veselu virkni specifisku, tikai jaunatnei raksturīgu problēmu.

Apkopojot teorētiskajos avotos rastās atziņas, tika izveidots audzināšanas socioloģijas kā sociālās audzināšanas izpētes iespēju teorētiski empīriskais modelis (skat. 3. attēlu).



AUDZINĀŠANAS SOCIOLOĢIJA KĀ SOCIĀLĀS AUDZINĀŠANAS IZPĒTES METODOLOĢIJA

3. attēls. Audzināšanas socioloģijas kā sociālās audzināšanas izpētes iespēju teorētiski empiriskais modelis

Avots: autoru veidots.

Personība interiorizē to audzinošo potenciālu, kuru nosaka socializācijas mega-, mezo-, makro- un mikrofactori. Socializācija pati par sevi ir stihisks process, bet to veidojošie elementi jeb, citādi sakot, tās sociālās prakses, kuras cilvēki pielieto socializācijas procesā (t.sk. arī izglītība, audzināšana, iemācīšana) – tie jau ir mākslīgi procesi, kuri iepriekš tiek plānoti, ietekmējot cilvēku apziņu, emocijas, domāšanu, sociālo darbību utt. Cilvēka socializācija norit mijiedarbībā ar daudz un dažādiem citiem cilvēkiem, grupām, vidēm, un to nosaka personības sensitīvi selektīvā aktivitāte.

Mikrofactoru ietekme uz cilvēku notiek caur tā sauktajiem socializācijas aģentiem – tie ir tuvākās sociālās apkārtnes cilvēki. Socializācijas makrolīmenis nodrošina sabiedrības eksistenci un kultūras veidošanos no paaudzes paaudzē, mikrolīmenis ir atsevišķa cilvēka dzīve. Socializācijas procesā cilvēks no bioloģiskas būtnes veidojas par sociālu būtni. Savukārt, dialektiskā domāšana nodrošina *ideālā* un *reālā* integrāciju personības mentālajā sfērā. Viena no personības mentālās sfēras svarīgākajām formām ir dzīves scenārijs jeb “vecuma pulkstenis”, kas ietver sevī subjektīvos, mentālos priekšstatus par personības dzīves individuālo grafiku. Galvenie notikumi personības dzīves scenārijā ir: izglītības iegūšana (līmenis un specializācija), stāšanās laulībā, bērnu piedzimšana, sociālā statusa sasniegšana u.c. Gadījumā, ja reālais un ideālais nesakrīt (pārsvārā tas ir saistīts ar mentālo priekšstatu nepilnīgu realizāciju reālajā dzīvē), rodas nozīmīga disonanse, un šis process kļūst par personības motivācijas sastāvdaļu. Nosacīti to var nosaukt par *neīstenotā dzīves scenārija efektu*. Tādējādi audzināšanas socioloģija ir metodoloģisks instruments, kas ļauj iegūt informāciju par sabiedrībā notiekošajām pārmaiņām sociālās audzināšanas ietvaros, veicot dažādu socializācijas factoru izpēti.

Bibliogrāfija

- Bondarenko V.F. (2002) *Sociologija vospitaniya: sociologicheskoe soprovozhdenie vospitatelnogo processa v vuze* (otv. redaktor prof. Knyazev V.N.). Moskva: Gosudarstvennij Universitet upravleniya (in russian)
- Clayton M. (2006) *Justice and legitimacy in upbringing*. Oxford: Oxford University Press. 224 p. <http://catalogue.nla.gov.au/Record/369459>
- Dobrenykov V.I., Kravchenko A.I. (2005) *Fundamentalynaja sociologiya: socializaiya i obrazovaniye*. Moskva: Infa-M. 1040 str. (in russian)
- Hallinan, T. M. (2006) *Handbook of the Sociology of Education*. New York: Springer.

- Levin K. (2000) *Teoriya polya v socialnyh naukah*. Sankt-Peterburg: Rech (in russian)
- Mayers D. (1997) *Socialynaja psihologiya*. Sankt-Peterburg: Piter (in russian)
- Mischel, W. (1990) Personality disposition revisited and revised: A view after three decades. In: Pervin L.A. (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research*. New-York: Guilford Press. p. 111–113/134.
- Ostrovskā, I. (2012) *Latvijas iedzīvotāju izglītība sociālās audzināšanas kontekstā*. Daugavpils: Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Riegel, K.F. (1975) *Adult life crises: A dialectical interpretation of development*. New York: Academic Press.
- Rogers, C.R. (1959) A theory of therapy, personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centred framework. In: Koch S. *Psychology the study of a science*. New York: Mc Graw-Hill.
- Rotter, J.B. (1990) Internal versus external control of reinforcement: a case history of a variable. In: *American Psychologist*, Number 45. p. 489–493.
- Špona, A. (2001) *Audzināšanas teorija un prakse*. Rīga: RaKa.
- Špona, A. (2006) *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
- Špona, A., Čamane, I. (2009) *Audzināšana. Pašaudzināšana. Teorija, pieredze, prakse*. Rīga: RaKa.
- Yasvin V. (2000) *Psihologiya otnošeniya k prirode*. Moskva: Smisl (in russian)

Theoretical and Methodological Aspects of Sociology of Upbringing

Summary

It is necessary to carry out an interdisciplinary research aimed at more thorough and exhaustive analysis of the pedagogical problems that appear in this environment that is undergoing rapid changes. Carrying out the research into upbringing one has to apply the methodology that comprises all the qualitative aspects of upbringing, resp., upbringing should be studied as a public and social phenomenon; as a system, a process, and an activity. The characterization of the peculiarities of social, economic and pedagogic components of a modern a personality's socialization carried out in the framework of the thesis allows us to bring forward an assumption that there is a need for the replacement of emphasis from the understanding of upbringing as a narrow pedagogical process to a much broader conception of the upbringing process in the framework of sociology of upbringing.

S. Partycki (Poland), *A. Mozyro* (Poland)

STRATEGIC FOUNDATIONS OF THE POLISH-LITHUANIAN ECONOMIC INTEGRATION IN THE CONTEXT OF REAL ACTIONS

The focus of the presented compilation is on the process of the economic integration of Poland and Lithuania under the conditions and structures of the European Union. Cross border and interregional cooperation is a significant part of the development policy of these two states. The economic integration guarantees information and experience flow between regions, thereby supporting their efforts directed onto the improvement of the way of the functioning of self-governing institutions and private organizations, it also facilitates the development of tourism, ensures the coordination of infrastructure development on both sides of the Polish-Lithuanian border, leads to the educational and cultural progress and is a tool for promoting this region in the EU and beyond its frontiers.

Transboundary cooperation draws its value from the fulfilled functions. It inspires us to research/describe this phenomenon and to look at it through the prism of the EU programmes and state strategies, as well as to verify the fulfilment of the programme goals that in practice faces many obstacles of historical, ethnic and social background.

Key-words: interregional economic integration, the EU, cohesion policy, Euroregion, cross border cooperation programme, national minority.

Introduction

Poland and Lithuania – neighbouring states, which in their history were united within the common state structure known as the Polish-Lithuanian Commonwealth. When the Commonwealth reached its Golden Age, it was attacked and partitioned by the neighbouring powers, and even experienced an episode of fighting against each other after World War I. Having been separated from each other by the border of the USSR, now both states are again striving for integration. After the fall of the Eastern Block, the democratic governments of the two states took effort to join the European Community. Since they handed applications for membership (Poland on April 8, 1994, Lithuania on December 12, 1995), they have been gradually adjusting their legal systems and political and social-economic reality to the principles of this international organization they both accessed on May 1, 2004.

One of the EU's main goals is to promote social and economic progress by tightening the economic cooperation and eliminating barriers in trade between its member states. At present, both, in Poland and in Lithuania, the cross-border and interregional cooperation is, in pursuit of common European policy, a significant part of their strategies of social-economic development. In the presented compilation, the principles of the Polish-Lithuanian economic integration will be covered, as well as the problems of the implementing theoretical rules of the EU into the economic practice. The real level of carrying them into effect will also be verified.

Polish-Lithuanian Economic Cooperation as Programme Principle

Integration of the European states with respect to their right to different social-economic systems is a postulate of almost every international model of multiculturalism which is included in the documents of the UN, the UNESCO, the Council of Europe and the European Union. The most important part of the integration process is economic cooperation since it supports the increase in the level and effectiveness of production, which results also from growth in size and absorption of the joint market.

Poland and Lithuania, being aware of positive effects of interregional economic cooperation, took the initiative to establish the Euroregion *Neman* as a form of organizing cross border cooperation between Poland, Lithuania, Russia and Belarus already in the beginning of 1995, in the Declaration of the 2nd Baltic Economic Forum. The main reason for founding the Euroregion *Neman* was the need to push the living standards of the local frontier communities up by taking advantage of the situation resulting from social-economic transformation and convenient geographical localization of Masuria and Suwałki Region. On June 6, 1997, after a two-year preparation, the agreement on establishment of a three-sided cross-border Euroregion *Neman* was made. Its founders were Suwałskie Voivodeship (Poland), Alytus and Mariampol Counties (Lithuania) and Grodno Region (Belarus). The Russian part joined the Euroregion only in April 2002.

The priorities of the Euroregion's activities are: development of tourism, training, education and labour market, conservation, cultural and social development, improvement in transport. However, the most important target of the Euroregion *Neman* is the economic growth and improvement in the local economic situation. It can be achieved by creating an integrated business database, by special economic or customs-

free trade zones, by holding fairs, business meetings or permanent national exhibitions and by growth in entrepreneurship and setting up consultation points for working out developmental strategies (Początki Euroregionu Niemen 2012).

Within Euroregion *Neman* 32 projects have been realised so far. Their main goals were: promotion of culture (13 projects), development of tourism and recreation (8 projects), public infrastructure (4 projects) and. Less number of projects concerned, civil protection and youth exchange (3 for each of them). Just one project focused on development of entrepreneurship (Lista projektów... 2013).

Polish-Lithuanian cooperation is not limited to the regions at their frontier, since their littoral zones are activated within the Euroregion *Baltic* where Russia, Sweden and Denmark are also involved. The establishment of this structure began in 1997, and the proper agreement was signed already on February 22, 1998. The Euroregion *Baltic* is one of the greatest organisations of such a kind in Europe, considering the number of states involved, its size (the area of the region amounts to about 58.000 km²) and population. This Euroregion consists of Pomorskie and Warmińsko-Mazurskie Voivodeships in Poland, Kaliningrad Oblast in the Russian Federation, Klaipeda and Klaipeda County in Lithuania, Blekinge, Kalmar and Kronoberg Counties in Sweden and the island Bornholm (Denmark). The Euroregion has both self-governed and governmental nature: the representatives of local and state authorities take part in its functioning.

In the first stage of activity, one of the most important challenges was to start closer cooperation between people responsible for international liaison. It was not a simple task due to the existing prejudices, stereotypes, language and financial barriers. In the October of 2001, the Council (the highest body in the organization) adopted the final version of a document which concentrated on the projects that aimed to improve the living standard of the local communities and their chances in the labour market, as well as on the actions supporting the increase in the rate of economic growth and improvement in the constitution of the natural environment in the districts forming the Euroregion. Five strategic priorities were named, too: development of contacts between the people to support the local democracy, expansion and modernisation of the communication infrastructure, development of tourism, environmental management and protection of the natural environment, improvement

in security and counteractions against social pathologies (O Euroregionie 2012).

Integration for the EU member states and their neighbours is one of the main objectives of the European cohesion policy for the period 2007–2013, within the framework of so-called European Territorial Cooperation. Achieving this goal, Poland and Lithuania deepen their mutual cooperation, participating in Transnational Cooperation Programmes, such as “Baltic Sea Region Programme 2007–2013”, “Operational Programme “South Baltic” 2007–2013”, “Lithuania-Poland-Russia 2007–2013” and “Lithuania-Poland 2007–2013”. Last two programmes are concentrated on Polish and Lithuanian regions, hence they deserve special attention.

Both programmes focus on similar priorities and fields of activity. What should result with the multiplication effect. The objectives of both programmes have many points of convergence, their priority is to provide assistance in successful meeting the challenge and in eliminating barriers to development. The vision shared by the authorities responsible for preparing programmes lets us draw a conclusion that the region should become an important crossroad of the South-West and North-South trade and tourist routes (Lietuva-Polska 2012). The region ought to become a unit characterized by mutual understanding between the neighbours who work together for the development and maintaining the most important developmental resources, for instance cultural and natural legacy or human capital in particular entrepreneurship (LT-PL-RU 2008). According to the results of the current situation analyse, proper support is expected to lead to the elimination of barriers to effective transboundary cooperation and to provide conditions for binding together potential on both sides of the border, as well as to support suitable social, cultural and natural environment for the inhabitants, tourists and investors.

Within Transfrontier Cooperation Programmes “Poland-Lithuania 2007–2013” and “Lithuania-Poland-Russia 2007–2013” 83 projects have been realized so far (“PL-LT” – 34 projects and “LT-PL-RU” – 49 projects). Their main goals were: development of tourism and recreation (23 projects), public infrastructure (18 projects) and promotion of culture (13 projects), environmental conservation (11 projects). Less number of projects concerned civil protection (9 projects) and youth exchange (3 projects). Just 6 projects focused on the development of entrepreneurship what, in the time of economic crisis, might suggest that the

priorities were set incorrectly (Otwarte ogłoszenia... 2012) (Lista podpisanych... 2013).

It seems obvious that all above mentioned programmes are candidates for close cooperation. Projects and solutions worked out within one programme can be tested in other ones. There is, though, a strong need to exchange and share the projects results or worked out good practices, as well as to hold joint seminars for the partners in projects, otherwise the variety of principles and actions cannot guarantee concrete results and tangible integration of Poland with Lithuania.

Main Obstacles for Realization of Economic Integration Strategy

Against the trends outlined by the European cohesion policy, the Polish-Lithuanian cooperation is realised not always perfectly, as we have to do here with many historical, ethnic and social barriers that influence the economic side in contacts between the states. Poland and Lithuania experienced the territorial dispute for the ownership of Vilnius and the Vilnius region – a land belonging in history to Lithuania but inhabited by many Poles. After World War I even a direct clash, which was won by Poland, broke out. As a result, the region was annexed by this state and remained its part until the Second World War broke out. Lithuania has never acknowledged this fact and the case of Vilnius had continued to be a matter of dispute for many years. Consequently, the case arouses negative emotions what results with unfriendly, sometimes even hostile attitude of the Lithuanians towards the Poles.

Contemporary, the Poles constitute the largest national minority in this country. The Polish minority numbered at 6.6 per cent of the Lithuania's population in 2012 (Statistikos Departamentas 2013). Most of them (91 per cent) live in the Vilnius County – that amounts to 25 per cent of the district population (Statistikos Departamentas 2002, p. 192–193), hence the objective of the Lithuanian government is to assimilate the Polish minority with the Lithuanian majority. The Lithuanian policy has its root in national interest of the state and results from the belief that the Polish minority can be a menace inasmuch as the Poles dwell in a region (in particular in the capital of Lithuania Vilnius and its surrounding area) that has been a matter of Polish-Lithuanian dispute for a century. Considered from such a point of view, the confirmation of Lithuanian sovereignty requires counteracting against Polish influence, displacing Poles

from their traditional place of living and limiting their (private) ownership in the Vilnius region.

The Republic of Poland has been showing a labile approach towards own minorities abroad and lack of unhesitating attitude to the Lithuanian authorities that were believed to discriminate the Polish minority since the Polish officials cared much about keeping good neighbourly relations with Lithuania. The Polish governments strongly exposed their involvement in supporting Lithuania on its way to the West European structures. However, Polish paternalism and attempts to ‘mother’ Lithuania are not assessed well in Lithuanian foreign policy, the priorities of which are Nordic states and small states of Western Europe (Kurcz 2003, p. 381–392). Due to such disagreement the Polish-Lithuanian relations cooled. In the second half of the year 2010, Polish diplomats expressed their dissatisfaction that (in their opinion) the Lithuanian authorities did not carry out the promises they had been making to Poland for 20 years, and that EU regulations were consequently broken.

The Polish Ministry of Foreign Affairs handed Lithuanian party two protest notes over the planned amendment in the Lithuanian Act on Education that provides for an increase of a number of subjects taught in Lithuanian in national minorities’ schools, optimalization of school networks by, among others, close of national minorities’ schools in small cities, while the financial support of the Lithuanian public institutions is guaranteed. Lithuanian diplomats complain unofficially that Polish Foreign office is spreading untrue information on the situation about the Polish minority in Lithuania and is misleading the Polish public opinion. In March 2011, an amendment of the Lithuanian Act on Education was adopted in spite of the suggestion of the Polish officials and the protestation of the Poles from Lithuania that was expressed in a petition signed by 60000 people. The Polish party expressed its disappointment on Vilnius attitude, accusing it of lack of good will and of handling the issue in the way the partner states should avoid (Stosunki Polska-Litwa 2011). Such problems like Polish educational system in Lithuania, spelling the surnames of the members of the Polish minority, restitution of their estate that had been nationalized in the communist period, right to the bilingual place the names in the regions inhabited by the Poles have come out into the open.

What is more, the Lithuanian society has quite negative attitude to the Polish people. In the Lithuanian media, there are broadcasts that incite to mutual hostility and strifes on ethnic background (e.g. TV show

“As myliu Lietuvą”), while in the Internet one can find more and more comments full of hate and aggression towards the Poles.

The strained atmosphere around the Polish-Lithuanian relations influences also the economic sphere. A glaring example of a negative economic cooperation between these states is the purchase of the Lithuanian oil refinery in Mažeikiai by PKN (Polish Oil Concern) *Orlen* in 2006. In last three years, the Lithuanians have not made any decision favourable for the refinery *Orlen Lietuva* – in contrary: many solutions have been adopted that lowered the profitability of the biggest company in Lithuania (*Orlen Lietuva* 2010) what makes the Polish investors consider the possibility to withdraw and sell all the *Orlen Lietuva* shares.

On the other hand, despite of crisis in political relations, independent entrepreneurs develop business relationships. Hence economic statistics shows us quite optimistic results. The value of commodity turnover between Poland and Lithuania amounted to LTL 12.000 million (EUR 3.475,61 m) in 2011 and it was the record amount in foreign trade of both states. Compared to 2010, Lithuanian export to Poland has increased by 16.4% and import from Poland even by 31.8%; that is why Poland remains one of the largest partners in Lithuanian foreign trade, taking 4th place in export (7.0%) and 3rd in import (9.1%) (*Handel zagraniczny...* 2012). In the first quarter of 2012, the largest increase in the direct foreign investment in Lithuania was registered among investors from Poland (LTL 555,4 m). According to data for the of first quarter of 2012, most of the measures were invested in the Republic of Lithuania by investors from Sweden – LTL 7,7 billion (17,9%) and Poland – LTL 5,5 bn (12,8% of total FDI). In turn, the Lithuanian capital was located mostly in the Netherlands LTL1,6 bn (28,2% of Lithuanian FDI total). Poland is ranked on the 4th place – the Lithuanians invested here LTL 461,73 m (8.1% of FDI total) (*Litwa...* 2012).

There are few more positive examples of Polish-Lithuanian cooperation: construction of an energy bridge between this countries, which should be ready to use in 2015; plans to build the gas main connecting Poland and Lithuania and Via Baltica – European transport corridor from Warsaw to Helsinki through Lithuania, Latvia and Estonia, which should be built by 2020.

Poland and Lithuania need each other in many different fields, from energy security to building roads and railways, but in the meantime their relations are, as some independent political analysts claim, the worst in Europe what does not foster the economic cooperation but leads to disintegration.

Results

Summarizing the article up, we are entitled to draw a conclusion that the realization of interregional economic integration strategy requires not only good transnational programmes and state ‘partial’ strategies, but, first and foremost, a will to cooperate, that would come from the bottom up, as well as a good neighbour atmosphere, replacing the hostile attitude with mutual trust and joint vision of future. Without the above-mentioned factors the objectives of the European cohesion policy will not be achieved.

Bibliography

- Kurcz, Z. (2003) “Na historycznych pograniczach. Polacy na Wileńszczyźnie – Niemcy na Opolszczyźnie.” In: Zielińska, M., Ed. *Transgraniczność w Perspektywie socjologicznej*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Handel zagraniczny Republiki Litewskiej w 2011 r. (2012) http://vilnius.trade.gov.pl/pl/analizy_rynkowe/article/detail,293, *Handel zagraniczny Republiki Litewskiej w 2011 r.html* (2012.02.29)
- “Lietuva-Polska 2007–2013” (2012) <http://www.lietuva-polska.eu/index.php?1971779585> (2012.11.27)
- Lista podpisanych umów grantowych” (2013) <http://www.lt-pl-ru.eu/pl,11> (2013.03.28)
- Lista projektów zatwierdzonych do realizacji “Fundusz Wsparcia Inicjatyw Lokalnych, Międzyregionalnych i Transgranicznych w Euroregionie Niemen” (2012) http://norweski.niemen.org.pl/images/stories/wyniki/projekty_realizacja.pdf (2013.03.27)
- LITWA. Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne w 2011 r. (2012) http://vilnius.trade.gov.pl/pl/analizy_rynkowe/article/detail,327, *LITWA_Bezposrednie_Inwestycje_Zagraniczne_w_2011_r.html* (2012.10.12)
- “LT-PL-RU 2007–2013” (2008) http://www.ewt.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Documents/1Program_LT_PL_RU_zatw_przez_KE.pdf (2012.11.27.)
- “O Euroregionie” (2012) http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=51&Itemid=61 (2012.11.21)
- “Orlen Lietuva: Litwa nie przyjęła żadnej korzystnej decyzji dla rafinerii” (2010) http://www.pb.pl/a/2010/08/25/Orlen_Lietuva_Litwa_nie_przyjela_zadnej_korzystnej_dec (2010.11.30)
- “Otwarte ogłoszenia o naborach wniosków” (2012) <http://www.lietuva-polska.eu/index.php?2056464029> (2013.03.26)
- “Początki Euroregionu Niemen” (2012) <http://www.niemen.org.pl/> (2012.11.25)
- Statistikos Departamentas (2013) <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010215&PLanguage=0&TableStyle=&>

Buttons=&PXSIId=3236&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1 =&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=(2013.03.03)

Statistikos Departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2002) “Gyven-tojai pagal lytį, amžių, tautybę ir tikybę” Vilnius.

Stosunki Polska – Litwa (2011) <http://www.psz.pl/tekst-36156/Stosunki-Polska-Litwa> (2012.11.02)

Стратегические основы польско-литовской экономической интеграции в контексте реальных действий

Резюме

Авторы статьи в ходе своего исследования пришли к выводу, что реализация межрегиональной экономической интеграции требует не только хороших транснациональных программ и государственных стратегий, но прежде всего необходимо желание сотрудничества, атмосферы добрососедства, замены враждебности на доверие и взаимоуважение, а также общее видение будущего. Без вышеупомянутых факторов цели европейской политики сплочённости не будут достижимы.

REGIONAL CULTURE AND EDUCATION AS A SOCIAL ASPECT OF REGIONAL DEVELOPMENT

Referring to the role of culture in the development of the region, we should start with the statement that culture is one of the key areas of socio-economic life. It builds regional identity based on cultural heritage and contemporary challenges, stimulates economic development, increases the attractiveness of the region not only for its residents, but also for investors and tourists. Culture creates new jobs; it is one of the main elements of the promotion of the region, and also an important factor for the growth of its competitiveness. However, not everyone is aware of the incredible potential that lies in the realm of human activity. Therefore today we should ask ourselves about the role of culture and education in the life of modern society, especially in the context of regional development.

Key-words: regional culture, regional development, investments in culture.

Part 1

Discussing any issues of regional development, first we need to answer the question: what the word “region” means for us? Is it an administrative area (e.g. Lublin Voivodship), a land of geographical or cultural area? Well, the word “region” is recognized by individuals and institutions not only in the sense of territorial, but also as a picture or image of social and cultural space, specified by objective factors, in which people live in the various spheres of reality. In the broad sense, region is a universal part of the nation and the State, which defines the material basis for social life and is the principle of distinctness. Region is defined by the common territory, social bonds, and patterns of interaction that occur in the space designated by:

- structure of the settlers – cultural and economic centres, their hierarchical ordering and internal links,
- high level of social and economic integration, among others, community awareness of the cultural heritage, the identification of the territory and its inhabitants,
- high level of self-organization, characterised, e.g. by the development of self-government and local initiatives;
- the nature of borders and the degree of closing the region as a socio-cultural distinct.

Region can be for its residents a small homeland if their awareness is oriented on local values, which determine their distinctiveness. Characteristics of a small country are broadcast by the inhabitants, and so it exists only in the subjective reality of the group, being expressed in the habitual and emotional attachment to the homeland and heritage. That is why a small homeland originally shapes identity and human personality, acting as a principal environment of his socialization. So the man, despite the effects of globalization, is assigned to the region as a small motherland. Besides, between globalisation and regionalization there is a positive relationship – synergy, because these processes represent different aspects of the same reality. They occur in parallel, mutually fuelling and balancing. The sense of the threat of a loss of identity through the process of globalisation is seen stereotypically as negative, but paradoxically it contributes to the development and strengthening of local and regional identity.

The factor that assists the development of the consciousness of “belonging” is a regional culture. It is usually, though not always, connected with a culture of nation and a broader circle of civilization (e.g. European). This happens especially when local, regional culture is the same as the culture of the entire local community, neighbours, peers and family. It is an area of the most primitive human experiences, which define the concept of self, model social perception of the world, the principles of operation and value system. Regional culture shapes the awareness of belonging to a particular social environment: the awareness of common history, common fate, common territory, sometimes also the language or religion.

Regional culture is a set of features unique and characteristic only for the area. These characteristics have developed through the centuries under the influence of many other cultures, economic, political or religious systems. We should remember, that many of these features are a derivative of the wars and conflicts (often sinister, bloody, non-free from nationalism and prejudice), that were just “interspersed with” time of relative peace. Regardless an era, each regional culture is affected by two opposing, but at the same time coexisting development trends:

The first trend has a universal character and seeks to unify the behavioural patterns of cultural standards in social life, can be imposed by force, and enforced by the law, or by a system of rewards and penalties, but also automatically under the influence of mass communication, fashion, and globalisation. It leads to destruction of the regional culture, replacing it with a new content.

The second trend is the need to highlight the distinctness, cultivate one's identity and consciousness of belonging to the own, unique world. This trend can be supported or controlled by the authority of the Central Government, which is manifested not only in legislation but also in the facilitation (or difficulties) in access to financial resources for regional development.

The first trend is characteristic for the period of communism, in which central authority was aiming for maximum unification. The tendency of the second is characteristic for modern democratic countries, where the development of regional culture is treated as a kind of "back home". The man does not reject the influence of external culture, however, is aware of their own culture, of the community where he came from. However, the return home is often difficult due to the fact that the erosion of regional culture is deep. The man subjected to the continual influence of universal culture becomes a passive participant in the life of his own community. Therefore, there appears the need of regional education, which will reveal the deep meaning of generation ties, transmission of the historical goods to his successors, strengthen a sense of regional community and arouse local patriotism. Education has also extremely important practical dimension, because the regional culture is an important factor in the development of the regional community. Thus a question appears: What is the role of culture in regional development process?

Part 2

Regional development is a multidimensional process, it refers to the natural environment, economy, social and cultural space. All these spheres are treated equal, but each of them is defined by different variables, goals and mechanisms, which are strongly correlated. Similarly, the development of each particular region can be discussed through the prism of different purposes, but, in my opinion, the most important among them is the desire to improve the quality of residents' life. The development is a synergy of social and economic factors. It makes places attractive to live and work in, allows to accomplish complex challenges, gives a variety of choices. Thanks to that people can pursue their individual aspirations, desires and needs, can choose more satisfying and valuable existence. How to achieve this goal? Of course, there are many ways, but certainly none of them can skip the culture and care about the common heritage. Discussing the development strategies, culture is more often seen as a

factor that increases the attractiveness of the regions for locals, tourists and investors. Culture and tourism are commonly said to become one of the fastest growing sectors of the economy. The cultural attractiveness of the region is becoming an important mechanism for the world economy, a source of viable jobs and significant revenue. The meaning of this perfectly reflects M. McLuhan's words "from the era in which the business was our culture we find ourselves in an era in which culture becomes our business". This thesis is confirmed by a study carried out on behalf of the European Commission in 2006, from which it follows that, in 2005, in the cultural sector in the European Union there were more than 4.9 million people employed (it is 2.4%), and the contribution of this sector in the creation of gross domestic product amounted to approximately 3% (more than in the chemical industry) (The economy of culture... 2013). Upward trends in this respect are observed in Poland, as well. However, culture is an important factor in social development. Thanks to cultural competence and participation in the culture, on the one hand, we build its identity, respect for tradition, a sense of belonging to the community and its history, on the other we are more creative, innovative, open and tolerant. These qualities are precisely the guarantor of the development of each society. Culture is an important factor in the construction of social capital, as resulting from the trust and the applicable standards, the ability of citizens to mobilize and combine resources. The development of regional culture favours creativity and reinforces the will of cooperation and agreement in achieving common goals. Without the potential produced by culture it is impossible to chalk out the future vision of development. Includes issues related both to the promotion of civil society, social participation in life, investing in civic and cultural education, ensuring access to reliable information and the cooperation of cross-border. Culture should be regarded as a factor supporting the increase of competitiveness of the regions, on the one hand by strengthening the functions of the centres of metropolitan areas, the other as an area which is conducive to development and the growth of the importance of sub-regional centres, by strengthening their identity, fight against marginalisation and exclusion. Investments into culture allow, not only an economic development and increase of our competitiveness, but they also strengthen social capital, the low level of which becomes a threat to the development of Poland. The development of culture and creativity means simultaneous investment into the protection of heritage, development and modernisation of the infrastructure of

culture, and at the same time, and, perhaps, to a greater degree, into cultural education, training of the recipients and their cultural competence.

The role of culture is growing, because as a result of the transformation of civilization it has become a primary resource, from which individuals and entire communities derive, to build its identity and subjectivity. Without this, it's hard to imagine any action, including economic activity. Adam Smith, the creator of modern economics, knew it. In Poland, discovering capitalism once again, we find that many of the barriers hampering development momentum have their roots in the culture. The spirit of entrepreneurship, creativity and innovation, accepting risk, the ability to work depends largely on cultural competence. Should Polish cities instead of stadiums build museums and local Governments, instead of the road, should contribute more in libraries? 80% of public expenditure on culture comes from general government budgets. It's not only about money, but it is also about changing the mindset. In Lublin, the efforts for the title of the European Capitals of Culture have shown that such change is possible. Culture liberated civic activity, it became the theme and an excuse for social debate about public space, common good, quality of life and for development.

Although for Lublin these efforts failed, the joint effort in the preparation revealed great energy in a community, which launched a "chain reaction". The result is a growing number of social initiatives, and as an example might be organized every year "Night of Culture" which program fills dozens of events organized within one night. Thousands of people participate in them, and the Lublin Old Town resembles a crowded tram. Chances of the development of Lublin region must be seen in the development of culture as a tourist product, as attractive, interesting cultural offer is a powerhouse of tourism. The modern tourist not only expects relaxation and regeneration of forces, but also is looking for new sensations and experience.

Time of simple recipes for regional development has come to the end. Although there is no recipe for success it should be considered that in the regions where the lack of industry, financial and technological centres, investment in the development of regional culture is the guarantee of the effective allocation of funds. 21st century economy is primarily the service sector, including tourism, which is stimulated by the interesting, original culture. Therefore it should be one of the most important factors of development and modernization. Meanwhile, it is not so obvious as, in the universal consciousness, it's very rare culture to be combined with the problem of regional development. Culture is rather thought as a spiri-

tual addition, a noble and necessary, but often last on the list of the priorities demanding financial support. This is a big mistake, as desiring regional culture has become competitive export goods, still need to invest in its infrastructure. Expenses in this sphere increase, which is caused by increasing the inhabitants participation in the culture, the influx of tourists from the country and from abroad, promotion of the cultural values of the region, the influx of external measures in the implementation of restoration works. European funds also allow to increase investing in culture, thus it is necessary to determine the most important areas and directions of cultural development. In Poland, cultural investments using funds from the European Union enabled pre-accession programmes such as Integrated Operational Program of Regional Development, where activity 1.4 was just the development of tourism and culture. Its aim was:

- to increase the importance of tourism and culture as factors that stimulate socio-economic development of the regions taking into account the need to ensure the sustainable development and protection of the environment;
- to facilitate access to the objects of culture and tourism, through the development of infrastructure and a comprehensive cultural and tourist information system;
- to extend the tourist season;
- to increase foreign tourism to Poland and domestic tourism by improving the competitiveness of regional tourism and cultural products both on foreign markets, as well as on the national level (Prioritytet 1. ... 2013).

Currently within Regional Programmes for Regional Development, the development of culture and tourism is the third priority axis, which is provided for the implementation of projects aimed at enhancing economic and investment attractiveness of the region through investments in the sphere of culture, and thus tourism. The European Union financial support enabled the implementation of many objectives, which because of the volume of this article cannot be replaced. For example, you can only specify that in Lublin with the help of the European Union the Centre Meeting of Cultures for more than 50 million euros is build. The investment will not only generate new jobs, but will become a powerhouse of improve the residents' lives quality and will contribute the competitiveness of the entire region. In Poland there are plenty of similar investments, which prove that culture begins to play an important role in the whole

process of social development. These actions allow to hope the role of culture will pull out into higher positions in the planning process of the regional development strategy in the future.

This type of practices are common in modern Europe, where there is no genuine regional development without the culture development. Of course, the degree of culture participation in the regional development process is different and depends on many factors, including the specifics of the region, its potential. But still it is important that among all the priorities of development, culture must be present and what is more, it should become a factor of integrating and stimulating interaction between them all. Nowadays, effective regional and local development policy is not possible without modern cultural policy. It is worth investing in culture, because it has a significant impact on the development of the whole socio-economic potential of the region.

Bibliography

The economy of culture in Europe http://ec.europa.eu/culture/key-documents/doc873_en.htm#bad_nodepdf_word/economy_cult/executive_summary.pdf (15.04.2013)

Priorytet 1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów <http://www.zporr.gov.pl/Projekty/.htm> (15.04.2013)

Региональная культура и образование как социальный аспект регионального развития

Резюме

Культура является одним из ключевых составляющих общественно-экономической жизни. Воссоздаёт региональную самобытность, стимулирует развитие экономики, повышает привлекательность региона не только для его населения, но и для инвесторов и туристов. Создаёт новые рабочие места, является одним из основных элементов продвижения региона и важным потенциалом, служащим росту его конкурентоспособности. Также культура является важным фактором создания общественного капитала. Развитие региональной культуры в дальнейшем способствует творчеству, воспитывает волю сотрудничества и взаимопонимания в достижении общих целей. Культура создаёт потенциал, без которого невозможно начертать визию будущего развития региона, так как способности предпринимательства, творчества, а также способности к сотрудничеству, зависят в большей части от культурных компетенций. Однако, не каждый замечает этот потенциал, заложенный в человеческой деятельности, что может привести к непоправимым последствиям в недалеком будущем.

SCIENTISTS' UNDERSTANDING OF THE PUBLIC – ABOUT JOINT ACTIONS OF MUNICIPALITIES AND UNIVERSITIES

The article describes a wide problem of communication between municipalities and scientists representing universities from sociological point of view.

SUP – Scientists' Understanding of the Public can be a new approach helping to develop and promote innovative strategies of science communication, strengthening the cities profile as a young university-towns. Forming long-term-alliances between stakeholders of city, science and society is currently a very important issue for every academic city all over the world. Only interactive, dialogue-oriented formats of science communication would be in the future joint actions and policy of municipality and university. Creating knowledge-based society requires commitment of many stakeholders. Regional development theories show theoretical foundations of the future actions in social reality, but sharing knowledge and experiences between municipalities and scientists is the only right way to find and develop city-science communication. Social networks in academic cities should be built on the awareness of their specific historic, geographic, economic and cultural contexts and even more also decision-makers should be able to form long-term alliances and integrate them into urban development strategies.

Key-words: municipalities, universities, public, communication.

One of the most popular articles considering subject science-public communication has been written by Terry Burns, John O'Connor and Susan Stocklmayer. According to Burns, O'Connor and Stocklmayer science communication (SciCom) is not simply encouraging scientists to talk more about their work, nor is it an offshoot of the discipline of communications. Although people may use the term "science communication" as a synonym for public awareness of science (PAS), public understanding of science (PUS), scientific culture (SC), or scientific literacy (SL) – in fact many of these terms are often used interchangeably – it should not be confused with these important and closely related terms (Burns, O'Connor and Stocklmayer, 2003).

Science Communication (SciCom) may be defined as the use of appropriate skills, media, activities, and dialogue to produce one or more of the following personal responses to science (the vowel analogy – The AEIOU denition of science communication which clarifies the purpose and characteristics of science communication and provides a basis for evaluating its effectiveness):

1. Awareness, including familiarity with new aspects of science
2. Enjoyment or other affective responses, e.g. appreciating science as entertainment or art
3. Interest, as evidenced by voluntary involvement with science or its communication
4. Opinions, the forming, reforming, or confirming of science-related attitudes
5. Understanding of science, its content, processes, and social factors

Science communication may involve science practitioners, mediators, and other members of the general public, either peer-to-peer or between groups (Burns, O'Connor and Stocklmayer, 2003). The vowel analogy – AEIOU is a concise label that personalizes the impersonal aims of scientific awareness, understanding, literacy and culture, and thereby defines the purpose of science communication.

The 2000 report “Science and the public: A review of science communication and public attitudes to science in Britain” defines science communication as a term that “encompasses communication between:

1. groups within the scientific community, including those in academia and industry
2. the scientific community and the media
3. the scientific community and the public
4. the scientific community and government, or others who influence policy
5. industry and the public
6. the media (including museums and science centres) and the public
7. the government and the public.”

This definition shows important participants of whole process.

Undoubtedly communication between scientists representing universities and municipalities also needs to be improved. First of all academic cities need to develop effective science communication policies. Policy-makers have to be aware of that partnership has to be focused on functional interactions between all interested in stakeholders. Joint goals can give first impulse to act. Creating functional partnership is always a long process involving a lots of resources, but based on trust and will to cooperate. Unfortunately in many cases good will is not enough, because for full success there is a big need of reliable networks and professional organisations based on long-term-alliances. It is also very important to take into account willingness to change the approach from PUSH (Public Understanding of Science) to SUP (Scientists Understanding of the Public). Without

any doubt scientists need professional partners who could help them create new types organisations responsible for communication public-science. We have to be aware that not only needs, but also “needs, interests, attitudes and levels of knowledge” have to be identified for the purposes of science communication activities and/or research (Lewenstein, 1998).

It is not easy to involve so many different partners whose resources are necessary to build a network. During the whole process policymakers need to be supported not only by universities, but also by the companies that represent the goals of local entrepreneurs, non-governmental organisations and media. There is also a very important question about the value and role of others participants (who were also indicated in definitions of science communication). Science communication policy at the local level has to engage entrepreneurs. The strength of local economy should be a right measure of communication quality between local stakeholders. People creating new visions of cooperation have to be aware that communication with scientists is a crucial element of building functional internal and external networks of the city. ‘A report on Responsible Research and Innovation’ introduces also a very important subject of responsibility of stakeholders actions (Sutcliffe, 2011).

Information from the website www.masis.eu, which is an easily accesible database with information on issues pertaining to science in society across Europe can help to compare results from 37 national reports in the European Union and associated countries. It shows science policy trend across Europe. It says a lot about science communication culture in European countries.

There are six elements which are necessary to estimate the level of science communication culture (consolidated, developing, fragile): 1) institutionalisation; 2) political attention; 3) stakeholder involvement; 4) academic tradition; 5) public interest; 6) science journalism.

Festivals, fairs and science centres which are large-scale, interactive science communication are dominant examples of actions. There is also the lack of appropriate institutions in many countries dealing with science communication. Sometimes non-inclusive political culture form is a big barrier.

MASIS project (Monitoring Activities on Science in Society in Europe) shows very clearly that Europe is very diverse in terms of how science is located in society and how science is used in policy-making. Prepared reports point out that the diversity gives a lot of opportunities to exchange experiance and international learning. The Nordic countries, which histo-

rically have had strong traditions for public involvement into science and technology decision making are good examples of building efficient organisations (Mejlgaard, Bloch, Degn, Ravn, Nielsen, 2012).

For example, in Poland the procedures for involving its citizens are formalized under the headline of “civic” or “social consultations”. The term “civic” or “social” distinguishes these types from “closed” “inter-ministerial” or “inter-governmental” consultations. Social consultations take many forms, such as calls for sending remarks to proposed acts of law, surveys carried out by firms, Internet-based consultations etc. Some researchers are engaged in running social consultations for regional and local government. So far, social consultation was used as a mechanism for priority setting in science and technology policy only once by the National R&D Centre, a governmental agency for applied research reporting to the Ministry of Science and Higher Education. On 12 May 2010 the National R&D Centre invited the research and business community “to identify areas where there are real chances of S&T success and sufficient research potential.”

Communication between city and universities is a beginning of process of defining the needs and expectations of stakeholders. Many governments, businesses and civil society groups are seeking innovative ways of involving stakeholders, including public to contribute the assessment and prioritisation of research and innovation (Sutcliffe, 2011).

Cooperative partners need to choose the competencies they will focus on as a source of distinctive advantage. Such strategic competencies include the basic knowledge necessary to be a player in that kind of situation of communication. Participating in “local learning systems” can give every stakeholder opportunity to develop reconciliation process.

“Since the beginning of history, human beings have formed communities that accumulate collective learning into social practices – communities of practice” (Wenger, 2000). Etienne Wenger says that the communities of practice – especially people involved in learning process and creating new institutions – may well represent the natural social structure for the ownership of knowledge and they are everywhere. A growing number of leading organizations also in public sector are pioneering this approach.

Robert Park, one of the most famous urban sociologists, writes that “The city is a state of mind, a body of customs and traditions, and of the organized attitudes and sentiments that inhere in these customs, and are transmitted with this tradition. It is involved in the vital processes of the

people who compose it.” (Park, 1925). We can also clearly indicate that local education means local success. Creative class is a necessary element of innovative city (Florida, 2005). But all decision-makers have to be aware that people who can be called creative class are the most mobile group in whole society. Their knowledge and different assets (like for example social capital) give them opportunity to choose their place to live. That is why now city marketing is such an important element in building value of the city. Most of the cities all over the world are now at the stage reconsidering their sense of place.

According to the presentation by Annette Klinkert, specialist in science communication and strategic consulting, cities are increasingly importing the concept and techniques of product branding for use within place marketing, in pursuit of wider urban management goals. She says also that at the same time universities are intensifying their marketing and management activities, competing for scientists, economic partners and governmental funding (Klinkert, 2012). All stakeholders and participants of the process have to be aware that joint actions of universities and municipalities should be developed intensively, because only then public will be able to understand why it is worth develop theories about phenomena surrounding us.

Social networks in academic cities should be built on the awareness of their specific historic, geographic, economic and cultural contexts and even more also decision-makers should be able to form long-term alliances and integrate them into urban development strategies.

Bibliography

Monographies:

- Florida R. (2005) *Cities and the Creative Class*, Routledge.
- Park R., McKenzie R.D., Burgess E.(1925) *The City: Suggestions for the Study of Human Nature in the Urban Environment*, Chicago: University of Chicago Press.
- Wenger E. (2000) *Communities of Practice: The Key to Knowledge Strategy* p. 3–20.; in Lesser E.L., Fontaine M.A., Slusher J.A., *Knowledge and Communities*, Butterworth-Heinemann.

Articles:

- Burns T.W., O'Connor D.J., Stocklmayer S.M.(2003) *Science Communication: A Contemporary Definition*, *Public Understanding of Science* 12; 183, Sage Publications.
- Lewenstein B. (1998) “Editorial,” *Public Understanding of Science* 7: 1–3.

Klinkert A.(2012)Presentation from URBACT Project EuniverCities. Aachen September 2012.

Ofce of Science and Technology and Wellcome Trust, “Science and the public: A review of science communication and public attitudes to science in Britain,” (London: 2000), 137.

Reports:

Mejlgaard N., Bloch C., Degn L., Ravn T., Nielsen M. W.(2012)Final Synthesis Report on SIS in Europe (24.10.2012) <http://www.masis.eu/english/storage/publications/synthesisreports/finalsynthesisreportonsisineurope/>

Sutcliffe H. (2011)A report on Responsible Research and Innovation.

On the basis of material provided by the Services of the European Commission Prepared for DG Research and Innovation. European Commission (24.10.2012) http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/rri-report-hilary-sutcliffe_en.pdf

MASIS project (Monitoring Activities on Science in Society in Europe) (24.10.2012) <http://www.masis.eu/english/generate/reports>

Осмысление учеными общественности – о совместных действиях муниципалитетов и университетов

Резюме

В статье описываются проблемы коммуникации между муниципалитетами и учеными, представляющие университеты с точки зрения социологии. Ученые, участвующие в государственных делах могут помочь в новом подходе в развитии и поощрении инновационной стратегии научной коммуникации, укреплению городских профилей как молодых студенческих городов.

Создание долгосрочных отношений между заинтересованными сторонами в городе в настоящее время является очень важным вопросом для всех студенческих городков во всем мире. Только интерактивные, ориентированные на диалог формы общения в будущем приведут к общей политике и общим действиям между муниципалитетом города и университетами. Создание основанного на знаниях общества требует участия многих заинтересованных сторон. Теории регионального развития показывают теоретическую основу для будущей деятельности в социальной реальности, но только обмен знаниями и опытом между общинами и учеными является правильным путем, чтобы найти и развивать связи между властью и наукой. Социальные сети в студенческих городах должны быть построены в соответствии с историей, географией, экономикой, культурой. Политики должны создавать долгосрочные отношения и комплексные стратегии городского развития.

SOCIAL CONDITIONS OF THE EXISTENCE
OF A POLISH FAMILY WITH AN INTELLECTUALLY
DISABLED CHILD

In this article the author examines the socio-economic problems of families, in which grows intellectually disabled child, using the results of the researches carried out in Poland in the period from 1990 to 2008. According to the results of numerous studies major obstacles in the process of socialization of intellectually disabled children are not only violations of intellectual development, but also the socio-economic situation of the family and the stereotypes that prevail in the society. Lack of education and lack of the necessary skills of parents of the intellectually disabled child leads to a lack of job and hence a deterioration of living conditions. On the one hand low standard of life of these families, as well as characteristics of the disease of the child, and a certain amount of social and economic assistance from the state on the other hand provide certain stereotype about these families, and often this stereotype is painted negatively. The existence of such stereotype markedly exacerbates socio-economic status of the family and the possibility of changing it, what subsequently can lead to social isolation. Given these facts, the author stresses the need for continuous monitoring of the socio-economic status of families, in which intellectually disabled child grows.

Key words: intellectually, disabled, child, socio-economic, condition, family, existence, Polish.

Introduction

Part of the public is convinced that we live in magical, fairy-tale times, where people in need are cared for, the hungry are nourished, children learn and most adults work. Unfortunately, this is the utopian view of the situation. There are quite frequent, certain stereotypical social beliefs that a person affected by disability has too many rights and allowances. One often hears the opinions on “a waste of public funds” to support people with disabilities, which after all can be better used.

One of the surveyed mothers countered the attacks on relief enjoyed by her disabled son in the following way: “if you think I have special privileges, take them along with my disability” Cholewa-Selo, 2004: 37).

Mental retardation – social and theoretical context

When introducing the problems of economic functioning of families with a disabled child, we must point out shortcomings in a systematic statistics of these families in Poland.

The number of people with disabilities, their economic situation, types and causes of disability are given the very approximate, and may differ from the actual situation. According to the World Health Organization (WHO) there are about 450 million disabled people in the world, representing 10% of the total population. In Poland, the number of people with disabilities exceeded 5 million (in the year 2002 – 5.4567 mln representing 14.3% of the total population). Every seventh Polish citizen is a person with a disability.

The concept of disability can be contacted by a twofold meaning. First, it is viewed as impairment of a functional nature, occurring within the physical or mental activities of a person. Then the results achieved by a disabled person are below those reached by a person widely regarded as normal. It refers to the use of the term “mental disability”. This term, however, may have other, more common understanding. In the second sense of the term, “disability” is treated as downgrading of a person by treating him/her as worse, comparing to others. Following J. Kostrzewski (1978: 51), we can adopt the definition that mental retardation “is significantly lower than the average overall level of intellectual functioning in association with impairments in adapting, related to changes in the central neural system”.

Among the determinants of mental retardation, primarily mild, there are three factors:

1. the existence of changes (structural or functional) in the central neural system;
2. the influence of pathogenic factors on the local community or family
3. the existence of changes in central neural system with the simultaneous influence of pathogenic factors of family environment (Obuchowska, 1991: 199–233).

The situation of families that raise children with intellectual disabilities

The birth of an intellectually disabled child dramatically changes the existing structure of its family and the functions it performs. A number of stress factors, which are inherent in the daily care of the child and

which lead to burnout, may occur. These include: a heavy workload, falling into a routine, loss of social contacts, lack of rest, social isolation and feeling lost in the meaning of life. I.M. Marcysiak (1999) has studied a group of 40 mothers of children with disabilities and a comparative group of 40 mothers of children without disabilities. Conducted in and around Warsaw in 1998, Marcysiak's research demonstrates that mothers of disabled children are prone to higher stress and anxiety levels than their counterparts in the control group. The author concludes that such a state can result from "their anxiety over the child's future, increased sensitivity to public opinion, sense of guilt and feeling helpless when confronted with child behavior problems. This in its turn reduces their competence as parents" (1999: 263).

Child's disability usually causes the economic situation of the family to deteriorate. Most mothers give up their jobs until the child goes to kindergarten. As a result, mothers rarely fulfil their professional ambitions and the family budget becomes dependent on one salary. The father takes extra work to maintain the current standard of family living. In practice, it can lead to marital conflicts. The woman is left alone at home with a sick child, the man feels overwhelmed and tired of his job. Furthermore, parents' social life is limited. But at the same time, the parents may feel happy having a disabled child. According to the classification proposed by Gałkowski (1979: 81), after the stage of shock the emotional crisis appears followed by adapting to the new situation. Thus, there comes a moment of reflection, thought, then apparently true and finally real constructive acceptance of the child. Then the family is able to create good conditions for development and rehabilitation of the child. And the child, while in the friendly, safe and loving family environment, will be able to get and develop the best of their ability skills necessary for social functioning.

Social, system and political transformation in Poland after 1989 as well as the effects of the global crisis worsened the economic situation of many families. This fact was noticed by Korzon (2004). "One of the negative effects of social and economic transformation initiated in Poland after 1989 is, among others, the danger of being of social groups who require special care, as their income level and social status decrease" (2004: 96). The areas of poverty enlarge, which puts families with intellectual disabled children in a difficult position. Deterioration of the overall labour market situation and the effects of the global crisis result not only

in a lack of new jobs but also in the release of former employees. Family expenses continue to grow.

Many disabled people have been pushed to the side of working life by giving priority to employment and able-bodied, educated people. The subject of professional activity of the disabled people has been taken up by Konarska (2008: 85), who claims that “Liquidation of companies, lack of prospects for the future, struggling with tough living conditions is for them just another side of hopeless existence, which is a complement to their lives marked by the stigma of disability anyway.”

In the opinion of Ziemska (1980), unemployment leads to disturbances in family life. The family becomes the arena for resolving tensions associated with lack of work and possibilities of satisfying the needs of its individual member. This leads to problems in the implementation of the basic functions of the family, mainly function of socialization, service and care, procreation and economic or psycho-hygienic function (1980: 234). Children suffer the consequences, regardless of whether they are disabled or able-bodied. Kawula (2002: 156) emphasized that children, as a result of these disorders, are unable to fully develop the physical and emotional sound of their personality, which can lead to difficulty in functioning in adulthood and lack of skills in performing certain social roles. Family relationship disorders as a consequence of unemployment help to increase the number of divorces and family leaving.

Kazanowski presented a review of research conducted in the 1990s on the economic situation of families having children with slight impairment in Poland. In the summary, the author concluded that the economic situation of families with disabled children is worse than families with children without disabilities. The budget was generally judged to be insufficient to meet the needs of the family. The level of material conditions was assessed very low. Thus, children often used different types of material assistance. Families often lived in low-standard apartments without a bathroom, toilet and hot water. A child rarely had a separate room, often did not even own a place for doing homework and even sleeping. Homes were often too tight, wet, cold and not very clean (2003: 52).

The state of research on the financial and economic situation of families with intellectually disabled child

The economic situation can be the condition determining not only a good start and development of a person, but also the factor having influence on the social segregation. On the basis of her own research, Borzyszkowska (1997) was looking for the connections between the social isolation and the financial situation. By analyzing the opinions of parents having children suffering from slight intellectual impairments (870 families) she made a conclusion that the society secludes itself from the disabled for the following reasons:

1. the socio-economic status is usually lower in comparison with other families, which is a result of the family's difficult financial situation and poor housing conditions
2. scant financial resources determining the family's social position, which is not approved by the society
3. the fact that the family belongs to the working class, the members of the family are not well-educated and, first of all, they do the job of small value
4. their intellectually disabled child does not meet the demands of the society and because of its restricted mental abilities it cannot have impact on their healthy child (Borzyszkowska, 1997: 58)

Łaś (1992) analyzed the family situation of 21 children with slight intellectual impairments between the age of 9–17. She revealed the following phenomena: most often the children came from families with a great number of children, which were mainly complete families. However, quite often the fathers had criminal records and served penalty of deprivation of liberty in reformatory. She also noticed the tendency to spend money unreasonably in these families. Frequently, children did not have their own place to do the homework (1992: 67–75). The author stated that half of the families lived in the conditions not conducive to the rehabilitation (very low parents' earnings, lack of the basic meals at home, shortage of clothes for every season, as well as own toilet appliances and school accessories, lack of sources for pocket money) (Łaś, 1995: 77–84).

Due to the findings of his research, Kościelak (1996) stated that the characteristic of intellectually disabled children's family environment was determined by their low financial status. The flats were most often one or two roomed, frequently without bathrooms and hot tap water. The majority of the mothers had elementary education and worked as unqua-

lified workers, whereas the majority of the fathers had vocational education. A predominant number of families were ones with many children, the average number of people in the family amounted to 6.2.

The family environment of 298 schoolgirls between the age of 10–17 attending the special primary school was examined by Gawlik (1995). Almost the whole group of girls came from the families of workers (98.7%), whereas only 1.3% came from the intellectual families. The dominant kind of education among the fathers was the vocational education (57.4%) and among the mothers – elementary education (60.7%). 70% of the girls were brought up in complete families, 14% – in incomplete families, 2% – in reconstructed families, 2% – in foster families, the remaining number of children – in an orphanage. Unfortunately, almost half of them had contact with the pathology of family life (47% of the examined environment, where alcoholism applied to 28% of homes, social negligence – 13% and demoralization – 6%). The unemployment applied to half of the mothers and to 16.4% of the fathers (1995: 11).

The realization of caring and educational function in the families having children with slight intellectual impairments was examined by Kozubska (1995). She examined 90 families with children suffering from slight intellectual disability attending lessons in forms I–III. Her findings were alarming, since 21% of the fathers and 53.8% of the mothers did not work, 27.5% of children did not have their own bed, 38.8% of children did not have their place to learn. Their parents mostly had elementary and vocational education. In 75% of the families having slightly intellectually disabled children, the income was not enough to satisfy the basic needs (food, clothes, the school accessories). The author also draws attention to the overcrowding in the examined families' flats (Kozubska, 1995: 29–30). The next Kozubska's research (2000) included 120 families with slightly intellectually disabled children attending classes in forms I–III of special primary school and 120 families with children developing in a normal way. The complete families made up 75.8% of the examined families with slightly intellectually disabled children. Among these families there were more families broken as a result of a divorce. The amount of children in the families with slightly intellectually disabled children was significantly bigger than in the group of the families with children developing in a normal way.

The author of the next research was Otrębski (1997). His research was carried out in the families of 160 slightly intellectually disabled children attending classes in primary or vocational schools. Supposedly, parents

had the kind of education, which was not competitive on the labor market. Over 40% of slightly intellectually disabled girls' parents had elementary education. The author drew attention to difficult housing conditions, lack of convenient conditions to do the homework, low income and big amount of children in these families.

Barłóg (2008) examined 180 parents of children with slight intellectual impairments from the region of Rzeszów in the school year 2006–7. One of the objects of her research was the families' financial situation. According to the analyses, the examined parents have mainly elementary or vocational education, which, of course, has an impact not only on the low economic family status, but also, as the author suggests, on parents' insufficiency in fulfilling their caring and educational functions. Moreover, it contributes to occurrence of pathological behaviours. Almost half of the examined families did not have jobs (45%). Mainly the fathers were those who worked. Among the unemployed there were 45% of the mothers. The group of working parents occupied low posts, thus the family's income was insufficient to fulfil the demands of the family members, especially of the intellectually disabled child. Only 4.4% of parents went on holidays with their children annually (2008: 222–226).

The purpose of Minczakiewicz's research (1995) was to get familiar with the situation of intellectually disabled child perceived in the light of its position in the family. The population made up 80 children with mental impairments between the age of 8–12, including 40 children with slight intellectual impairments and 40 children with moderate and considerable mental impairments, as well as their parents (67 mothers and 13 fathers). The author observed that most of the families with children suffering from slight intellectual handicaps applied the educational model, which can be called "social circle" (mutual respect, help and cooperation). In the families having children with more severe mental impairments the most common was so called "central model". The overprotection and excessive attention are typical of this model. Obviously, the research confirmed the situation described above, concerning the statement that intellectually disabled children between the age of 8–12 perceive themselves and their position in the family in the light of their parents' and siblings' attitudes (1995: 51–60).

Wojciechowski's research (1993: 45) produced following conclusions: 14% of the families are educationally insufficient (they are dysfunctional). Only in few exceptions (5.25% of families) parents accepted the fact that they have intellectually disabled child. 22% of parents claimed that

they understood their child's situation and that they accepted it completely, 32% did not accept this situation completely, even though they did not negate their child's developmental dysfunctions, 46% of parents were not interested in their child's state of health.

Conclusions

It is easy to emphasize positive changes that take place in the social reality of the disabled persons, e.g. concessions, parking spaces and nursing allowances. Such an account is devoid of unpleasant details, tough. It should be mentioned here that employment chances for the parents of intellectually disabled children prove particularly bleak. Poor qualifications seriously affect their job opportunities.

It is necessary to regularly examine intellectually disabled children and the social-economic situation of their families. The deteriorating standard of living of these families may lead to their social isolation. Despite the fact that society conforms to an idea of equal opportunities, apart from removing architectural obstacles, it does very little to improve the life of families that raise intellectually disabled children. Our mentality is perhaps yet another obstacle. It is only apparently that mentally disabled persons have a right and not just a privilege to be integrated into society.

Bibliography

- Balcerzak-Paradowska B. (2004) *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*. Warszawa: IPIPS.
- Barłóg K. (2008) *Wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w różnych formach edukacji wczesnoszkolnej*. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Borzyszkowska H. (1997) *Izolacja społeczna rodzin mających dziecko upośledzone umysłowo w stopniu lekkim*. Gdańsk: Wyd. UG.
- Cholewa-Selo A. (2004) Nie przepraszam za niepełnosprawność. *Integracja* (1): 33–37.
- Gawlik K. (1995) Rodziny uczennic szkół podstawowych specjalnych dla upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim. *Szkoła Specjalna* (1): 9–15.
- Han-Ilgiewicz N. (1966) *Więź rodzinna w aspekcie pedagogiki specjalnej*. Warszawa: PWN.
- Jesionek A. (2008) Zjawisko bezrobocia wśród osób niepełnosprawnych. In: Miłowska G, Olszak-Krzyżanowska B (eds) *Teraźniejszość i przyszłość osób niepełnosprawnych w kontekście społecznych zmian*. Kraków: Impuls, 271.

- Kawula S. (2002) *Pomocniczość i wsparcie. Kategorie pedagogiki społecznej*. Olsztyn.
- Kazanowski Z. (2003) *Środowisko rodzinne młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu lekkim*. Lublin: UMCS, 33.
- Konarska J. (2008) Przemiany społeczne szansą dla osób niepełnosprawnych. In: Miłowska G, Olszak-Krzyżanowska B (eds) *Teraźniejszość i przyszłość osób niepełnosprawnych w kontekście społecznych zmian*. Kraków: Impuls, 80–85.
- Korzon A. (2004) Sytuacja społeczno-ekonomiczna osób niesłyszących. In: Pałak Z, Bartkowiak Z (eds) *Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji*. Lublin: UMCS, 95–102.
- Kostrzewski J. (1978) *Z zagadnień psychologii dziecka umysłowo upośledzonego*. Warszawa: WSPS.
- Kościelak R. (1996) *Funkcjonowanie społeczne osób upośledzonych umysłowo*. Warszawa: WSiP.
- Kozubka A. (1995) Warunki życia w rodzinach dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim. *Problemy Rodziny* (3): 29–30.
- Kozubka A. (2000) *Opieka i wychowanie w rodzinie dziecka upośledzonego umysłowo w stopniu lekkim*. Bydgoszcz: Wyd. Akademii Bydgoskiej.
- Łaś H. (1992) Indywidualna praca rewalidacyjna z dziećmi upośledzonymi umysłowo, z rodzin patologicznych, nie realizujących obowiązku szkolnego. *Szkola Specjalna* (2–3): 67–75.
- Łaś H. (1995) Udział ojców w rewalidacji dziecka upośledzonego umysłowo w stopniu lekkim. In: Chodkowska M (ed.) *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie. Socjalizacja i rehabilitacja*. Lublin: UMCS, 77–84.
- Marcysiak IM. (1999) Lęk i obciążenie stresem matek wychowujących dzieci niepełnosprawne. *Psychologia Wychowawcza* (3): 260–263.
- Maurer A. (1995) Problemy rodziców dzieci o różnych, specyficznych potrzebach rozwojowych i sposoby radzenia sobie z nimi – implikacje do poradnictwa rodzinnego. In: Chodkowska M (ed.) *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie. Socjalizacja i rehabilitacja*. Lublin: UMCS, 275–287.
- Minczakiewicz E. (1995) Dziecko upośledzone i jego pozycja w rodzinie. In: Chodkowska M. (ed.) *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie. Socjalizacja i rehabilitacja*. Lublin: UMCS, 51–60.
- Obuchowska I. (1991) Dzieci upośledzone umysłowo w stopniu lekkim. In: Obuchowska I (ed.) *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*. Warszawa: WSiP, 199–239.
- Otrębski W. (1997) Szansa na społeczną akceptację. Wybrane uwarunkowania rodzinne poziomu adekwatności osobowości młodzieży z upośledzeniem umysłowym. Lublin: KUL.
- Wojciechowski F. (1993) *Dziecko niepełnosprawne w środowisku wiejskim*. Rzeszów: WSP.

Социальные условия существования польской семьи с умственно отсталым ребенком

Резюме

В данной статье автор рассматривает социально-экономические проблемы семей в которых растёт ребенок с ограниченным умственным развитием, используя результаты многолетних исследований, проведенных в Польше в период с 1990 года по 2008 год. По результатам многочисленных исследований главными препятствиями в процессе социализации детей с ограниченным умственным развитием являются не только нарушения умственного развития, но также социально-экономическое положение семьи и стереотипы, преобладающие в обществе. Недостаточный уровень образования и отсутствие необходимой квалификации родителей такого ребенка ведет к отсутствию места работы и, следовательно, к ухудшению жилищных условий. Низкий стандарт жизни таких семей, а также особенности заболевания ребенка, с одной стороны, и некоторый объем социально-экономической помощи от государства, с другой стороны, формируют определенный, зачастую негативно окрашенный стереотип о данных семьях. Существование такого стереотипа заметно усугубляет социально-экономическое положение семьи и возможности его изменения, что в последствии может привести к социальной изоляции. Принимая во внимание данные факты, автор подчеркивает необходимость постоянного мониторинга социально-экономического положения семей, в которых растёт ребенок с ограниченным умственным развитием.

TERITORIĀLAIS KAPITĀLS UN TĀ KOMPONENTU KLASIFIKĀCIJA

Katram reģionam ir savi unikālie labumi, kurus attīstot var piesaistīt ekonomisko kapitālu un veicināt reģiona izaugsmi. Šie labumi veido teritoriālo kapitālu, kas ir materiālo un nemateriālo kapitālu summa. Izanalizējot reģiona teritoriālo kapitālu var sastādīt ieteikumus tālākai teritorijas attīstībai, ietekmēt vietējo attīstības politiku, tomēr šāda veida analīzei ir nepieciešami piemērotie instrumenti – mērīšanas parametri un paņēmieni, metodes, indikatori.

Raksta mērķis – salīdzināt pasaules praksē izplatītākās teritoriāla kapitāla komponentu klasifikācijas.

Pētījuma problēma – pasaules praksē eksistē vairākas teritoriālā kapitāla sastāvdaļu klasifikācijas. Pārsvārā šīs klasifikācijas ir ļoti līdzīgas, bet vērtīgai analīzei ir jāizvēlas optimālāko klasifikācijas variantu, kas vairāk der tieši Latvijas (vai kāda konkrēta valsts) reģioniem, lai komponentiem būtu pamatoti, izmērāmie indikatori, lai analīzei varētu izmantot pieejamas datu bāzes un statistikas datus. Iet runa arī par piemērotāko elementu skaitu.

Latvijā teritoriālā kapitāla koncepcija ir salīdzinoši maz pazīstama, teritoriālā kapitāla pieeju tikai sāk pielietot vietējo (reģionu) attīstības politikas dokumentu izstrādē un tas nosaka raksta novītāti.

Atslēgas vārdi: kapitāls, teritoriālais kapitāls, attīstības politika.

Teritorijas novērtēšanas procesā plaši tiek pielietoti tādi jēdzieni kā “resurss”, “kapitāls” un “aktīvs”. Un ir jāsaprot atšķirības starp tiem. Resurss ir ir materiāls vai nemateriāls priekšmets, kas ir vai var būt reģionā (potenciāls, “rezerves” līdzeklis). Aktīvs ir izmantojams jeb iedarbināts resurss, kas vēl nenozīmē, ka tas dod labumu, bet noteikti nozīmē, ka reģions (valsts, personība) to reāli izmanto, lai gūtu labumu (pieprasīts resurss). Kapitāls – labumu nesošs aktīvs. Kapitāls spēj ne tikai uzkrāties, konvertēties naudas formā un atražoties, bet arī radīt jaunu pievienoto vērtību (Meņšikovs 2009). Citiem vārdiem, reģiona rīcībā esošie resursi to izmantošanas rezultātā var tikt pārveidoti reģiona aktīvos, kuri, savukārt var dot reģionam sociāli ekonomisko atdevi, t.i. kļūt par reģiona kapitālu (Boroņenko 2012).

Kategorija “kapitāls”, kas ir vairāku teorētisko un praktisko izstrādēšanu pamats, pārcieš būtiskas izmaiņas ekonomiskās, filozofiskās, socioloģiskās un citu zinātņu attīstības gaitā. Kapitāla teorijas evolūciju nosaka

katra vēsturiska un ekonomiska laikmeta īpatnības. Pārlūkojot mūsdienu zinātniskās teorijas un koncepcijas, ir redzams, ka tieši pēdējā laikā kapitāla koncepcija pārdzīvoja būtisku konvergenci un izplātīšanu tālu aiz ekonomiskās zinātnes kompetencēm (Osobennosti.. 2008).

Teritoriālais kapitāls (ang. *territorial capital*) ir dažādu specifisko kapitālu formu summa, attiecīgajā teritorijā (Iordanescu 2009). Teritoriālais kapitāls ietver visus reģiona esošus elementus gan materiālus, gan nemateriālus, kas veido potenciālos teritorijas aktīvus (ainava, mantojums, tehnoloģijas, imidža u.c.) (Territorial.. 1999). Tas ir paredzēts pētāmas teritorijas īpatnību identifikācijai, ko var atjaunot vai paplašināt, paaugstinot tas konkurētspēju un veido pamatu turpmākām teritorijas attīstības iespējām (Vidzemes.. 2011). Saskaņā ar ekonomikas klasiķu **Adama Smīta** (ang. *Adam Smith*) “Absolūtas priekšrocības teorijas” (1776. g.) un **Deivida Rikardo** (ang. *David Ricardo*) “Salīdzinošās priekšrocības teorijas” (1817. g.), esoša ekonomiskās telpas diferenciācija ļauj identificēt un attīstīt tās vietējo telpu un jomu īpatnības, kas ļauj visvairāk uzkrāt un maksimāli efektīvi izmantot dažādus kapitāla veidus. Citiem vārdiem, *ekonomiskās telpas diferenciācija nosaka sociāli-ekonomisko sistēmu specializāciju un kapitālu plūsmu loģistiku starp tiem* (Osobennosti.. 2008).

2001. gadā teritoriāla kapitāla koncepcija tika izmantota Ekonomiskās un attīstības organizācijas (ESAO) ziņojumā par teritoriālo attīstību (OECD.. 2001). Tajā tika konstatēts, ka teritorijai ir ne tikai salīdzinošās priekšrocības (tās ir konkurētspējīgākas pateicoties ražošanas faktoru relativajām izmaksām), bet arī absolūtas priekšrocības – teritorijas unikālie aktīvi. Daži ekonomisti pat uzsver teritoriju par ražošanas faktoru, tapāt kā darbaspēku vai finansu kapitālu. Teritoriālais kapitāls norāda uz aktīvu krājumu, kas veido pamatu endogēnai attīstībai katrā pilsētā un reģionā, kā arī institūcijā. Tas ietekmē lēmumu pieņemšanu un profesionālo iemaņu attīstību, kā vislabāk izmantot šos aktīvus. Vairākas no teritoriāla kapitāla sastāvdaļām var sekmēt produktivitātes pieaugumu, līdz ar to arī teritorijas (rajona, reģiona) izaugsmi. It īpaši tas attiecas uz aglomerācijas ekonomiku, sociālo kapitālu, apkārtējās vides aspektiem. Par faktoriem, kas nosaka teritoriālo kapitālu var būt: ģeogrāfiskais novietojums, plātība, klimats, tradīcijas, dabas resursi, dzīves kvalitāte, kā arī infrastruktūra, industriālie parki kā izdevīgas saimnieciskās darbības elementi (Alupului 2012). Teritoriāla kapitāla koncepcija var palīdzēt izprast kā apkarot attīstības nevienlīdzību starp reģioniem

viena valsts ietvaros. Teritoriālo kapitālu biežāk definē kā procesu, nevis kā statisko objektu. Tas var attīstīties, bet var arī samazināties. Dažās teritorijās to atstāj tādu kāds tas ir, bet citās – to aktīvi izmanto un attīsta (Swagemakers 2012).

Teritoriālā kapitālā sastāvdaļas var klasificēt dažās grupās (Vidzemes.. 2011):

1. materiālie/nemateriālie elementi;
2. privātie/publiskie labumi;
3. funkcionālie un attiecību elementi.

1999. gadā Eiropas pētnieciskā observatorija “LEADER” (ang. *European Observatory LEADER*), kas specializējās uz reģionāliem un lauku pētījumiem, publicēja rakstu (Territorial.. 1999), kurā tika aprakstīta teritoriālā kapitāla pieejas izmantošana lauku teritorijas izpētei un piedāvāti 8 teritoriālā kapitāla komponenti:

1. **fiziskie resursi** un to vadība, t.i. dabas resursi, sabiedriskās lietošanas objekti un komunikācijas, infrastruktūra, vēsturiskais un arhitektūras mantojums;
2. **kultūra** un reģiona **identitāte**, aktoru kopīgas vērtības, viņu intereses, uzvedības modeļi, atziņas formas;
3. **cilvēciskie resursi**, t.i. iedzīvotāju demogrāfiskās īpašības un sociālās struktūras;
4. tieši izteiktas vai netiešas **know-how**, spējas, kā arī tehnoloģiskās, pētnieciskās un attīstības spējas;
5. vietējas **iestādes un pārvaldes**, politiskās spēles noteikumi, kā arī finanšu resursi un to vadība;
6. **nodarbinātība un biznesa organizācijas**, to struktūra un ģeogrāfiskās koncentrācijas līmenis;
7. **tirgi un ārējie sakari**, it īpaši tirgu integrācija citos tirgos, apmaiņas un veicināšana tīkli;
8. teritorijas **imidža un uztvere**, gan iekšēja, gan ārēja.

2007.–2009. gados Latvijas Universitātes zinātnieki T. Tisenkopfs un I. Lāce piedalījās ES *ETUDE* projektā (kura mērķis bija paplašināt lauku attīstības teorētisko izpratni) par lauku un reģionālās attīstības tīklu un vietu tipoloģiju, kura ietvaros tika veikta Latvijas Smiltenes pagasta un Abavas ielejas ilgtspējīgas un integrētas lauku attīstības konceptuāla analīze (Milone 2010). Pētījumā tika izmantota teritoriālā kapitāla koncepcija un pielietoti 7 kapitāla formas (skat. 1. attēlu):

1. **ekonomiskais** kapitāls ietver reģionā esošos materiālos un fiziskus resursus, ražošanu, eksporta un importa tendences;
2. **kultūras** kapitāls ir teritorijas vienības identitāte, ietver tas tradīcijas, kultūras īpatnības;
3. **vides** kapitāls teritorijas kapitāla aspektā sastāv no infrastruktūras, tajā ietilpst arī dabas resursi, celtniecības objekti, būves, ainava u.c.;
4. **sociālo** kapitālu veido sabiedriskie tīkli, attiecības, dažādi informācijas kanāli;
5. **cilvēciskais kapitāls** atspoguļo reģiona iedzīvotāju izglītību, veselību, patēriņu izdevumus, dzīves kvalitāti;
6. **institucionālais** kapitāls ietver politisko varu, institūcijas, dažādas mērķa programmas;
7. **simboliskais** kapitāls ir tas, ko sauc par prestižu, tas ir reģiona (vai pilsētas) ārēja vai iekšējā uztvere.

Dažos klasifikācijas variantos “institucionālo” kapitālu dēvē par “politisko”, tomēr autores skatījumā jēdziens “politiskais kapitāls” vairāk ir attiecināms pie personības vai sociālas grupas nevis pie teritorijas un nozīme spēju mobilizēt kolektīvu darbību un spēju tajā piedalīties (Radeyev 2002).



1. attēls. Teritoriālā kapitāla struktūra

Avots: autores izstrādāts pēc (Milone 2010).

2011. gadā Latvijā teritoriālā kapitāla pieejai pievērsa uzmanību pētnieki no Vidzemes Augstskolas (V. Valtenberga vadībā), pielietojot to “Vidzemes ilgtermiņa attīstības scenāriju” izstrādē. Pētījumā tika pielietota uz teritoriālā kapitāla balstīta (espon.. 2010) *teritoriālo platformu pieeja*. Teritoriālās platformas – četras teritoriāla kapitāla elementu klases (Vidzemes.. 2011):

1. **dabas un infrastruktūras** platformas (ietver ekosistēmas elementus, dabas resursus, cilvēka radītās struktūras u.c.);
2. **zināšanu** platformas (zināšanu sabiedrības dalībnieki un tos saistošie sadarbības tīkli);
3. **sociālās** platformas (ietver cilvēka un sociālo kapitālu, iedzīvotāju veselību, dažādu sabiedrības grupu savstarpējo sadarbību, pilsonisko un politisko līdzdalību);
4. **identitāšu** platformas (kultūras un dabas mantojuma iesaiste jaunu darba vietu radīšanā. Tā ietekmē rodas vietai specifiskas un autentiskas preces, pakalpojumi un tūrisms).

Teritoriālo platformu pieejas izmantošana dod iespēju panākt pilnīgo integrāciju fiziskajā, ekonomiskajā, sociālajā un estētiskajā ziņā, izstrādājot vietējos attīstības projektus.

Itāļu zinātnieks Roberto Kamaņi (ang. *Roberto Camagni*) piedāvāja klasificēt visus potenciālos teritoriālā kapitāla avotus un izstrādāja to teorētisko taksonomiju – sistematizēja teritoriālā kapitāla sastāvdaļas 3x3 matricā (skat. 2. attēlu), kur horizontālajā ass ir – materialitātes līmenis (no materiāliem komponentiem līdz nemateriāliem), bet vertikālajā ass – konkurences līmenis (no zema līdz augstākā) (Camagni 2008).

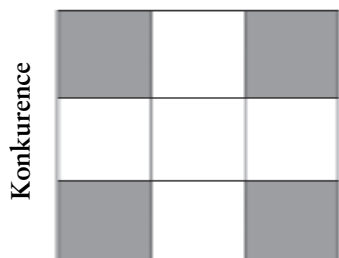
Četras malējas elementu grupas – augstākā un zemākā konkurence, materiālie un nemateriālie labumi veido teritoriālā kapitāla četras lielas klases, ko parasti citē reģionālas attīstības shēmās. Tos var nosaukt par “tradicionālo kvadrantu” (skat. 3. attēlu). No otras puses, četras starpposma grupas veido interesantākus un inovatīvus elementus, uz kuriem ir jāfokussē uzmanību, tos var nosaukt par “inovatīvo krustu”. Šie komponenti materialitātes asī veido “jauktus labumus”, kuri raksturo “cieto” un “mīksto” komponentu integrāciju, materiālie labumi un pakalpojumi, kas liecina par spēju pārveidot virtuālos un nemateriālus elementus efektīvajā rīcībā, sadarbībā, privātajās vai publiskajās partnerībās, pakalpojumu piedāvājumā. Citiem vārdiem, tā ir jauda, kas pārvērš potenciālās rīcības efektīvajās rīcībās un tīklos starp ekonomikas aģentiem.

Konkurence	Augstākā konkurence	Privāta pamatkapitāla uzkrājumi	Relatīvie privātie pakalpojumi, kas ietekmē:	Cilvēciskais kapitāls: - uzņēmējdarbība - radošums - privātie <i>Know-how</i>
	(privātie labumi)	Finansu ārējie faktori	- uzņēmuma ārējos sakarus - pētniecības un attīstības materiālu (<i>R&D</i>) translēšanu	- privātie <i>Know-how</i>
	(kluba labumi)	Nodevu labumi	- augstskolu papildienākumus	Ārējas finanšu saistības (“mīkstas”)
	(netīrie sabiedriskie labumi)	Patentu tīkli	Sadarbības tīkli:	Attiecību kapitāls: - sadarbības spējas - kolektīvas rīcības spējas - kolektīvas kompetences
	(sabiedriskie labumi)	Kolektīvie labumi: - ainava - kultūras mantojums	- stratēģiskās apvienības pētniecības un attīstības (<i>R&D</i>), zināšanu jomās	
	Zemākā konkurence	Resursi: - dabas - kulturālie	Pētniecības un attīstības (<i>R&D</i>) pārkodēšanas aģentūras	Sociālais kapitāls: - institūcijas - uzvedības modeļi - vērtības - uzticība, reputācija
		Sociālais augstāka līmeņa kapitāls: - infrastruktūra		
		Uztveres spēju palielinošie instrumenti		
		Savienojamība		
		Aglomerāciju un rajonu ekonomiskās sistēmas		
		Materiālie labumi (“cietie”)	Jauktie labumi (“cietie+mīkstie”)	Nemateriālie labumi (“mīkstie”)

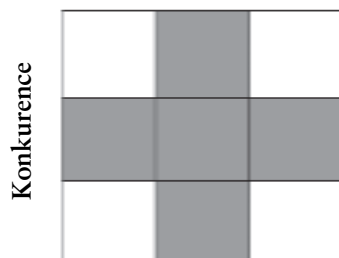
Materialitāte

2. attēls. Teritoriālā kapitāla komponentu teorētiskā taksonomija

Avots: Camagni 2008.



Materialitāte
“Tradicionālais kvadrants”



Materialitāte
“Inovativais krusts”

3. attēls. Teritoriālā kapitāla tradicionālie un inovatīvie faktori

Avots: Camagni 2008.

R. Kamaņi izceļ 9 teritoriālā kapitāla elementus:

1. **sabiedriskie labumi un resursi** (ang. *public goods and resources*), kas ietver sociālo augstākā līmeņa kapitālu, infrastruktūras resursus, dabas un kultūras sabiedriskus resursus;
2. **starpprodukti, jauktas konkurences materiālie labumi** (ang. *intermediate, mixed-rivalry tangible goods*) ir transporta, komunikāciju un enerģijas patentu tīkli, sabiedriskie labumi, kuri pakļaujas sastrēgumu sekām, kolektīvie labumi, veidotie sabiedrisko un privāto labumu savienojumā, piemēram, pilsētas un lauku ainava, papildus aktīvi, kas nosaka kultūras mantojuma sistēmu;
3. **privātais fiksētais kapitāls un nodevu labumi** (ang. *private fixed capital and toll goods*) – “cietas” finanšu saistības, augstas kvalitātes ražošanas līdzekļi, starppatēriņa vietējas ražošanas preces, sabiedriskās, bet ar nodokļiem apliekamās preces (piemēram, ja nodevas pilnībā sedz būvniecības un uzturēšanas izmaksas);
4. **sociālais kapitāls** (ang. *social capital*), ko var definēt kā normu un vērtību kopumu, kas reglamentē mijiedarbību starp cilvēkiem, institūcijām, kurās tie ir iesaistīti, attiecību tīklus starp dažādiem sociāliem dalībniekiem un kopumā sabiedrības kohēziju.
5. **attiecību kapitāls** (ang. *relational capital*), kas ietver sevī sadarbības spējas, kolektīvas rīcības spējas, kolektīvas kompetences utml.
6. **cilvēciskais kapitāls** (ang. *human capital*) iekļauj zināšanas, uzņēmējdarbības garu, radošumu, šai grupai pieder arī finanšu saistības, veidotas privāto pakalpojumu attīstības sfērā teritorijas kontekstā,

- tehnoloģiskās un marketinga konsultācijas, pielāgotas programmatūras paketes utml.
7. **aglomerācijas ekonomika, savienojumu un uztveres spēja** (ang. *agglomeration economies, connectivity and receptivity*) ietver specializāciju dažās nozarēs, tehnoloģijās, pilsētas un industriālos rajonus, kurus var uzskatīt par teritorijas ražošanas un sociālās mijiedarbības arheptipiem. Savienojumu spēja nozīmē stāvokli, kad tīra fiziskā pieejamība ir mērķtiecīgi pielietojama, lai apkopotu informāciju, organizēt darījumus, efektīvi apmainīties ar informāciju. Uztveres spēja – ir prasme sniegt lielākus ieguvumus no piekļuves vietām, pakalpojumiem vai informācijai.
 8. **sadarbības tīkli** (ang. *cooperation networks*) integrē materiālus vai nemateriālus aktīvus, ražu preces un pakalpojumus, ko tradicionāli piegādā izmantojot publiskos vai privātus sadarbības tīklus. Stratēģiskas alianses pētniecības un jauno zināšanu attīstībai un izplatīšanai.
 9. **relatīvie privātie pakalpojumi** (ang. *relational private services*) ir relatīva rakstura izšķirošie pakalpojumi, ko piegādā tirgū caur finansu institūtiem vai specializētajām konsultācijas aģentūrām. Tehnoloģiju pārneses gadījumā – partnerības un difūzijas.

Teritoriālais kapitāls ir reģionālas veiktspējas pamats. Teritorijas vērtības faktiski ir atrodamas ekonomikas sfērā, ekonomiskajā ģeogrāfijā un pilsētas teritoriālajās struktūrās. Rīcībspēja veidojas, pateicoties telpiskajām diferenciācijām, tirgus pieejamības un savienojamības spējām, valsts un institūciju ietekmes.

Pētot teritoriālo kapitālu eksperts var pielietot optimālāko konkrētajā gadījumā kapitāla veidu skaitu, pielāgojot to reģiona īpatnībām un ekonomiskajai sistēmai. Teritoriālo kapitālu var sadalīt divās, četrās, septiņās vai vairākās komponentu grupās.

Raksta autora skatījumā, *LEADER* observatorijas 1999. gadā piedāvātā teritoriālā kapitāla klasifikācija ir diezgan viegli realizējamā, jo ļauj pētīt teritoriālo kapitālu, pamatojoties uz statistikas datiem, pētījumiem, attīstības stratēģijām. Arī ļoti vērtīgie šajā ziņā ir ekspertu vērtējumi. Tāda veida analīze ļauj sastādīt teritoriālā kapitāla dinamiku, novērtējot un salīdzinot tā elementus vairāku gadu intervālā (piemēram, sistēmas transformācijas sākumā un beigās). Tomēr, ekspertu vērtējumu liels īpatsvars analīzē rada lielu subjektīvo vērtējumu skaitu.

1. attēlā norādītā klasifikācija arī ir salīdzinoši praktiskā, tomēr var rasties grūtības ar katrā kapitāla veida izmērāmo indikatoru izvēli, noteik-

šanu un kopēja integrētā indikatora sastādīšanu, kas prasa papildus matemātiskus aprēķinus.

R. Kamaņi teritoriālā kapitāla elementu taksonomija ir labs informatīvais materiāls, tomēr ir nepieciešami kvalitatīvie izmērāmie instrumenti (indikatoru, rādītāji), lai to varētu izmantot reālajos pētījumos un projektos.

Teritoriālā kapitāla sastāvdaļu piemērotākās klasifikācijas izvēle nosaka veiksmīgo pētījuma instrumentu noteikšanu gaitu un objektīvo rezultātu sasniegšanu, ņemot vērā teritorijas specifiskās īpatnības, kā arī pieejamos datus.



IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā
«Atbalsts Daugavpils Universitātes doktora studiju īstenošanai»
Vienošanās Nr. 2009/0140/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/015

Bibliogrāfija

- Alupului C. (2012) Local networks and territorial capital. *Lucrarile Seminarului Geografic "Dimitrie Cantemir"* Nr. 34 (01.02.2013) http://www.seminarcantemir.uaic.ro/doc/PGSDC_No_34_p_065.pdf
- Boroņenko V., Lonska J., Spūlis A. (2012) Reģiona konkurētspējas un attīstības ilgtspējas ekonomisko nosācījumu izpēte. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis* 2 (15), Daugavpils Universitāte. 37.–61. lpp.
- Camagni R. (2008) Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital, in Camagni R., Capello R., Chizzolini B., Fratesi U., *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe*, Springer Berlin, pp. 33–48
- ESPON (2010). SPAN–3. *Spatial Scenarios: New Tools for Local-Regional Territories. Draft Final Report*. http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/TargetedAnalyses/SS_LR/SS_LR_SPAN-3_Draft_Final_Report.pdf
- Iordanescu E. (2009) Territorial Capital. *Social Science Research Network* http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1397063 (skat. 01.02.2013)
- Meņšikovs V. (2009) Kopkapitāls un jaunatnes dzīves stratēģijas: socioloģiskais aspekts. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis* 2(9), Daugavpils Universitātes. 7.–37. lpp.
- Milone P., Ventura F. (2010) *Networking the rural. The future of green regions in Europe*, Royal Van Gorcum, Netherlads. Pp. 247.
- OECD (2001) Territorial Outlook Available: http://www.vwl.tuwien.ac.at/hanappi/AgeSo/SecReps/Territorial_Outlook_F.pdf (skat. 10.01.2013)

- Osobennosti vosproizvodstva regionalnogo kapitala: sushnostj, podhodi k ocenke, metodi upravlenija. (2008) Pod obshej redakciej Y.V. Savelyeva. Institut ekonomiki KarNC RAN, Petrozavosk: izd-vo Karelyskogo nauchnogo centra RAN (In Russian)
- Radayev V.V. (2002) Ponyatie kapitala, formi kapitala i ih konvertacija. *Ekonomicheskaja sociologija*. Elektronnij zhurnal. T. 3, № 4. (In Russian) http://ecsoc.hse.ru/data/634/586/1234/ecsoc_t3_n4.pdf#page=20 (skat. 01.02.2013)
- Swagemakers P., Dominguez L. (2012) “Tracing territorial capital: a landscape based approach to institutional innovation”. http://ifsa.boku.ac.at/cms/fileadmin/Proceeding2012/IFSA2012_WS5.1_Swagemakers.pdf (skat. 01.02.2013)
- Territorial competitiveness. Creating a territorial development strategy in light of the LEADER experience. (1999) *Rural innovation*. Dossier Nr. 6 – part 1 Leader european observatory. <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-en/biblio/compet/competitivite.pdf> (skat. 01.10.2012)
- Vidzemes ilgtermiņa attīstības scenāriju analītiskais ziņojums. (2011) http://www.vidzeme.lv/upload/Vidzemes_scenariju_analitiskais_zinojums.pdf (skat. 02.11.2012)

Территориальный капитал и классификация его компонентов

Резюме

В каждом регионе имеются свои уникальные блага, развивая которые можно привлечь экономический капитал и тем самым способствовать процветанию данного региона. Эти блага составляют так называемый, территориальный капитал. Территориальный капитал – это сумма материальных и нематериальных капиталов, имеющих на территории. Анализ территориального капитала позволяет увидеть «слабые» места региона и составить рекомендации по их усилению, тем самым повлиять на местную политику развития.

В данной статье рассматриваются и сравниваются различные классификации компонентов территориального капитала, используемые в мировой практике.

Ключевые слова: капитал, территориальный капитал, политика развития.

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНЫМ РАЗВИТИЕМ

В статье рассматриваются тенденции региональной политики Европейского союза: децентрализация управления и распределения финансовых средств, увеличение роли самоуправлений в обеспечении социальных гарантий населению; рост связанности с внешними рынками и создание брендов, усиливающих узнаваемость территории; привлечение инвестиций и создание условий для их эффективного использования; поддержка регионального патриотизма, раскрытие когнитивного и творческого потенциала, что является условием возникновения инноваций; поиск форм широкого сотрудничества социальных субъектов, например, социальное партнерство.

Целью статьи является сопоставление последних тенденций политики ЕС в региональном управлении, задач и инструментов управления, со способностью регионов Латвии воспринимать и осуществлять эти новые тенденции. В статье описываются некоторые особенности территориального деления Латвии, а также связанные с ними диспропорции в получаемых жителями доходах, ВВП на душу населения, доступности социальной инфраструктуры, эмоциональной связи с регионом и страной в целом и др.

В качестве примера рассмотрена ситуация в Латгальском регионе планирования, который по многим социально — экономическим показателям значительно отстает от среднелатвийского уровня. Отмечается несоответствие между целями и методами программ стратегического развития Латгальского региона и особенностями образа жизни, взглядами его жителей на приемлемые средства улучшения нынешнего состояния.

Основной вывод — региональная политика в Латвии не соответствует европейской тенденции повышения самостоятельности регионов, поэтому большинство мер по ускорению развития, заложенных в программах развития, не приносят желаемых результатов. Прогнозирование и проектирование социального развития возможно только при условии комплексного анализа внутренних закономерностей и внешних факторов влияния.

Ключевые слова: региональное развитие, региональная политика, инструменты управления, программа стратегического развития, децентрализация.

Эффективность государства во многом обусловлена тем, в какой мере каждый его регион может осознать и реализовать свой потенциал. Основу потенциала региона образуют имеющиеся в его распоряжении активы эндогенного развития, а также те способы органи-

зации деятельности и управления, которые преобладают при принятии важнейших решений, с целью наилучшего использования этих активов. Территориальная политика государства представляет собой комплексный набор мер, которые направлены на максимально возможное развитие всех территорий, при этом способствуя выравниванию уровня жизни, сбалансированному расселению людей и распределению экономической активности (Territorial.. 1999).

Этот круг вопросов актуален для Латвии, которая под влиянием региональной политики ЕС предпринимает разноплановые шаги по предотвращению негативных последствий общемирового экономического кризиса, пересматривает принципы территориального управления. Даже непосвященному в статистике наблюдателю бросаются в глаза различия во внешних индикаторах уровня жизни – качестве дорог, внешней ухоженности городов, плотности расселения между регионами Латвии (Glazychev 2011). Еще больше эта диспропорция видна по результатам научных исследований.

Рига и Рижский район, выделяется сильной концентрацией социальной и экономической активности: более активное использование новых технологий (информационных, финансово-посреднических, производственных, управленческих); выше уровень доходов населения; больше удельный вес инвестиций; сильнее развитие социокультурного капитала (Mensikovs 2009, Voronov 2012). В остальных четырех регионах ситуация контрастирующая: невысокий уровень использования информационных и других современных технологий; ниже оплата труда (доходы); относительно низкий уровень инвестиций; меньше объем социокультурного капитала. Для контроля социальной напряженности, сдерживания безработицы и экономической эмиграции из наименее благополучных территорий страны за границу Латвии необходима такая региональная политика, которая бы способствовала выравниванию уровня жизни между регионами.

Каждая область стремится найти свое место в системе межрегиональных отношений, использовать свои ресурсы в целях активизации экономических и культурных контактов, увеличения разнообразия внешних связей, роста узнаваемости и привлекательности для жителей и потенциальных партнеров. Изначально преимущество получает та территория, у которой более выгодное географическое положение, климат, размер территории, природные ресурсы и т.д. Ключевое значение для стратегического развития имеет ряд факторов, которые формируются самим регионом: инвестиционный кли-

мат, качество менеджмента, образованность населения, имидж или узнаваемость и другие социокультурные факторы.

Управление развитием региона — это создание таких условий для хозяйственных и социальных субъектов, при которых ресурсы, имеющиеся в распоряжении региона, в результате действия региональных агентов могут быть преобразованы в активы, которые, в свою очередь, могут дать региону максимальную социально-экономическую отдачу (капитализироваться) (Voronenko et al. 2012). При таком подходе открываются возможности инноваций в хозяйственной и социальной сферах.

В последние десятилетия существенные изменения претерпели принципы территориального управления в рамках региональной политики Евросоюза. В основном эти изменения затронули способы распределения финансовых средств, а также повлекли значительную децентрализацию некоторых функций государства и частичную передачу их региональным и местным органам власти (Territorial.. 1999). Были сформированы более гибкие институциональные отношения, при которых в процессы принятия важных решений вовлечены все заинтересованные силы, в том числе частные предприниматели, бизнес — структуры, субъекты гражданского общества.

Роль центральных органов власти в соответствии с новой региональной политикой сводится к представительским и координационным функциям, обеспечению целостности и самодостаточности страны (Osobennosti.. 2008). Приоритет предоставляется местным и региональным властям, которые самостоятельно распределяют финансовые средства, осуществляют социальные программы поддержания малообеспеченных групп населения, предоставляют необходимые социальные услуги, заботятся об экологической безопасности и т.д.

В связи с тенденцией децентрализации, т.е. передачи некоторых функций государства региональным властям, на их ответственность в большой мере возлагается осуществление социальных гарантий для населения. Сложившиеся диспропорции в социально-экономическом развитии регионов приводят к тому, что наименее развитые из них не могут выполнить в полном объеме те социальные обязательства, которые государством объявлены как общедоступные. Таким образом нарушается принцип равной доступности потребления социальных благ и услуг.

Для решения этой проблемы в рамках Евросоюза разработаны инструменты осуществления принципа территориальной кохезии,

которые финансируются из структурных фондов ЕС (Territorial.. 1999). Однако, в практическом применении этих инструментов на местах заметны существенные искажения, что сказывается на их эффективности (Mensikovs 2009). Региональные власти в свете этих изменений приобретают функцию посредничества, становятся своеобразным “мостом” между центральным правительством и его социальными партнерами на местах, таким образом усиливая местное — региональное участие в разработке и осуществлении региональной политики.

Одной из главных задач территориального управления можно назвать повышение инвестиционной привлекательности и создание таких условий жизни, которые могли бы стать причиной притока населения в регион (Territorial.. 1999). Существенное влияние на решения инвесторов оказывают такие факторы, как географическое положение, климат, запасы природных ресурсов, культурные и производственные традиции, качество жизни населения, степень урбанизации, наличие или отсутствие промышленных регионов, сетей, кластеров, бизнес-инкубаторов и т.д. На инвестиционную привлекательность региона может влиять таможенное законодательство и практика его применения, а также общий климат, неформальные правила, по которым осуществляется взаимодействие хозяйственных субъектов. Например, при заключении соглашений и договоренностей большое значение может иметь фактор «социального капитала», т.е. личных связей, которые часто обуславливают проявления солидарности и взаимопомощи в условиях законодательной или другой неопределенности.

Эффективность вливания денежных потоков в различные регионы зависит от многих факторов: размеров рынка и степени его связанности с внешними рынками, социальной стабильности, качества инфраструктуры и квалифицированности рабочей силы. Эти факторы определяют конкурентноспособность региона в целом. Как правило, после длительного периода отсталости (как в Латгалии) происходит сокращение потенциала развития региона, поэтому вскоре после увеличения объема инвестиций нельзя ожидать быстрых темпов роста экономики.

Задачи активизации инновативного технологического развития, создания предпосылок для раскрытия когнитивного и творческого потенциала населения (научно-исследовательские возможности, на-

выки, изобретения) предполагают систему мер, затарагивающих широкий спектр управленческих ресурсов.

Для предотвращения оттока молодежи в экономическую эмиграцию большое значение имеет развитие сети услуг образования в регионах. Предпочтительны специфические, конкурентноспособные программы междисциплинарного характера, например, индустриальный дизайн, альтернативные виды энергии (Vidzemes.. 2011). Важно также тесное взаимодействие образовательных учреждений с бизнес инкубаторами и промышленными кластерами, что обеспечивает непрерывную цепь передачи инновационных идей, согласованность спроса и предложения на учебные программы, а также взаимный контроль результатов.

Социальная и территориальная сплоченность зависит от многих территориально обусловленных факторов. Чем меньше регион интегрирован во внешние сети, связан транспортными, социальными и другими нитями с метрополией и крупными городами, тем больше жители подвержены риску социальной изоляции (Territorial agenda.. 2011) В целом, многие социальные проблемы острее чувствуются в экономически неблагополучных регионах. Например, процесс старения населения ведет к значительным изменениям в объеме предоставляемых социальных пособий, необходимости медицинских услуг, структуре рынка труда и жилья. Компактные зоны проживания этнических меньшинств тоже часто располагаются на периферийных территориях, где являются объектами социальных программ.

Для полноценного развития региона немаловажно создание дополнительных ценностей гуманитарного и социального характера, укрепление территориальной идентичности, эмоциональной связи с местом проживания. Наблюдается тенденция к созданию таких новых брендов товаров или услуг, которые могли бы стать узнаваемыми на более широком пространстве, сыграть роль двигателей имиджа региона (брендинг территории). Решению этой задачи служит распространение печатной и сувенирной продукции с символикой города, региона, регулярное освещение событий в средствах массовой информации, проведение праздников, фестивалей и т.д.

Одним из последних инноваций в сфере регионального управления является “социальное партнерство”. Известный ранее формат “социального диалога” был расширен представительством различных социальных сил, которые объединены с целью повышения эффективности управления территорией (Ozola 2010). С помощью со-

циального партнерства местные представители частного бизнеса, негосударственных организаций, лидеры других неформальных объединений или просто активные граждане могут сотрудничать с самоуправлением, чтобы выдвигать и осуществлять любые актуальные для жителей региона инициативы. Деятельность партнерств обычно направлена на решение вопросов экономической политики и занятости населения, помощи социально незащищенным группам, укрепление региональной идентичности, обеспечение долгосрочного развития и разумного потребления природных ресурсов, развития местных производств и продвижение их продукции на внешние рынки, заботы о будущих поколениях жителей территории. Такая форма сотрудничества повышает ответственность граждан за улучшение условий жизни в регионе, обеспечивает максимальное участие жителей в процессах самоуправления (Mensikovs 2009). Надо заметить, что традиционные сферы управления с трудом воспринимают и адаптируют вводимые управленческие, технологические, технические, социальные, культурные инновации (Osobennosti.. 2008). Успех регионального развития зависит от того, насколько удалось согласовать замысел, идеологию развития с технологией управления, т.е. от эффективности коммуникации между заинтересованными сторонами.

Инструменты управления региональным развитием можно разделить на несколько групп, каждая из которых направлена своим воздействием на определенную сферу.

Первая группа инструментов — направленная на географическое распределение экономических и социальных ресурсов. Это создание промышленных или бизнес зон, равномерное распределение поселений и центров торговых и других услуг, размещение транспортных узлов и центров логистики на основе результатов общественного обсуждения проектов; осуществление сбалансированной полицентрической политики — развитие малых городов, улучшение инфраструктуры сельских территорий (Territorial.. 1999). В качестве основного приема управления географическим распределением ресурсов служит метод функционального зонирования территорий, который применяется при разработке схем территориального планирования муниципальных районов и генеральных планов поселений (Anoshkina, Karpovich 2010). К этой группе инструментов относится и облегчение условий получения дотаций, субсидий, налоговых льгот, т.е. финансовых стимулов, которые могут способствовать развитию отста-

лых территорий; скоординированное планирование транспортных и телекоммуникационных сетей, контроль над землепользованием и др.

Второе направление – равномерное распределение социальной инфраструктуры и общественных услуг: государственные инвестиции в строительство инфраструктуры в равных пропорциях для всех регионов; размещение государственных учреждений таким образом, чтобы оно способствовало децентрализации рынка и развитию отсталых территорий; предоставление субсидий и грантов местным властям и представителям частного сектора с целью развития социальной инфраструктуры и расширения рынка социальных услуг (Territorial.. 1999).

Третью группу составляют меры экологической и культурной направленности: сохранение и развитие природных зон, имеющих большое эстетическое и рекреационное значение; охрана культурного наследия, сохранение культурных ландшафтов, развитие туристической сферы.

Необходимо учитывать, что созданные в отдельно взятом регионе благоприятные условия не могут принести желаемые высокие результаты, и что взаимодействие, включенность во внешние сети – наиболее важная составляющая успешного развития (Anoshkina, Karpovich 2010). Связанность периферийных районов с крупными городами может помочь им в преодолении отставания, используя динамизм последних в активном освоении новых возможностей на национальном и общеевропейском уровне.

В рамках территориального деления Евросоюза Латвия представляет собой один регион NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) 2-го уровня. В Латвии с 2008 года существует внутреннее деление на регионы планирования (*plānošanas reģioni*), которое в основном совпадает с делением на исторические области (Administrativo.. 2008). Внутреннее деление Латвии на регионы планирования соответствует делению NUTS 3-го уровня и образует пять областей: Рига с прилегающими территориями, Курземе, Видземе, Земгале и Латгале.

Латгалия как финансируемая из основного государственного бюджета юридическая единица существует в рамках “Закона о региональном развитии” в числе пяти регионов Латвии. Территория региона составляет 14 547 кв. км., число жителей – около 304 тысяч по данным переписи населения 2011 года, что на 21% меньше, чем в 2000 году (LR CSP).

Латгальский регион в составе Латвии занимает особое место по ряду причин. Особенности исторического пути развития, значительная отдаленность от столицы государства, где сосредоточены политическая, экономическая и культурная активности, малая плотность населения и другие факторы формируют особый статус Латгалии как наименее развитого региона Латвии. Специфика Латгальского региона проявляется также в устойчивом взаимном неприятии, основанном на эмоционально заряженных социальных представлениях, с жителями остальных областей Латвии (Dzenovska 2012).

По информации Министерства защиты среды и регионального развития, в 2009 году ВВП на душу населения в Латгалии составлял около 55% от среднего по стране, а по сравнению с наиболее развитым регионом – Ригой и прилегающими районами, всего 33% (Pārģības.. 2013). В Латгалии наблюдается самые большие в стране уровень безработицы и социального неблагополучия. Средняя зарплата работающих жителей Латгалии в 2011 году составляла 239 латов, в тоже время средний доход по стране был 330 латов. По данным социологического исследования, проведенного в марте 2012 года, у жителей Латгалии низкий уровень социального капитала, т. е. сравнительно слабое доверие к окружающим людям и представителям государственных институций (SKDS 2012). В 2012 году около 15% опрошенных жителей Латгалии в возрасте от 18 до 74 лет планировали переехать в другие места жительства в пределах государства или за границу, причем, в среднем по Латвии этот показатель 13% (в 2011 году в Латгалии 21 %, в среднем по стране 17%).

Многие из этих проблем нашли отражение в разработанных по инициативе правительства документах планирования и стратегического развития, созданных в целях ускорения социально экономического развития Латгалии. Действующая «Программа Латгалии на 2010 –2017 годы» (Latgales programmā 2010–2017. gadam) включает несколько разработанных целевых направлений: поддержка и развитие предпринимательства (“Latgale ID”); создание полицентрической сети городов (“Attīstības centru tīkls”); внедрение финансовых инструментов (“Fonds”). Кроме названных приоритетных направлений, в программу входят еще несколько более узконаправленных планов действий, включая социальную сферу, образование, усиление региональной привлекательности и конкурентоспособности, развитие «зеленой экономики» и сохранение природных ресурсов (Latgales programma.. 2012).

В 2010 году в Латвии по заказу Администрации Латгальского региона планирования (*Latgales plānošanas reģiona Administrācija*) была разработана и принята в качестве политического документа “Стратегия Латгалии 2030” (*Latgales stratēģija 2030*), который является основным инструментом развития Латгальского региона планирования, а также вносит приоритеты при освоении средств структурных фондов ЕС на следующий период финансового планирования (*ES finansu plānošanas periodā 2014–2020*) (*Latgales stratēģija.. 2012*). К работе над стратегией были привлечены различные специалисты и группы энтузиастов: руководители региональных подразделений государственных учреждений, главы самоуправлений, ведущие специалисты по проектам самоуправлений, представители образовательных учреждений, негосударственных организаций, а также предпринимателей, банков, социальных служб и других институций, которые сотрудничали в форме рабочих групп, созданных по территориальному признаку.

В “Стратегию Латгалии 2030” включены 10 рабочих программ, которые обеспечивают движение развития по конкретным направлениям: поддержка предпринимательства (*Latgale ID, Fonds*), развитие городов в рамках идеологии полицентризма (*Attīstības centru tīkls, Novadu programma*), обеспечение населения услугами формального и неформального образования для приобретения знаний и навыков, соответствующих требованиям информационного общества (*Skola +, Savienojumi*), сохранение природных богатств и внедрение элементов “зеленой экономики” (*Ezeri, Zaļā enerģija*), укрепление территориальной идентичности и сохранение культурного разнообразия (*Sociāli atbildīga Latgale, Latgales reģiona pievilcība*).

Эта стратегия выдвигает цели и задачи долговременного развития региона, главной из которых является ускорение экономического развития с целью увеличения доходов населения до 60 % от средне-европейских показателей, сохранения и преумножения потенциала Латгалии, создать в регионе привлекательную жизненную среду для нынешнего и будущих поколений (*Latgales stratēģija.. 2012*). В качестве важнейшей стратегической цели выдвигается существенное увеличение доли частного сектора в экономике региона. При этом предполагается сохранить рабочие места в общественном секторе. Одной из задач является удержание численности населения региона по меньшей мере на рубеже 300 000 человек. Стратегия включает также более общие описания – визии желаемого будущего состояния экономи-

ки, социальной инфраструктуры, экологической и культурно – патриотической жизни в регионе.

При создании “Плана действий по обеспечению роста в Латгальском регионе в 2012–2013 годах” (*Rīcibas plāns Latgales reģiona izaugsmei 2012.–2013. gadā*), который был принят в июне 2012 года после обширного общественного обсуждения по общим названием “Латгалия возможностей 2012” (*Iespēju Latgale 2012*), были рассмотрены более 400 предложений жителей по улучшению социально экономической ситуации в Латгалии, 50 из которых вошли в утвержденный документ (*Luksa 2012*). При этом ни полная отмена, ни уменьшение налогов на территории региона, которые чаще всего упоминалась в предложениях жителей, не были приняты.

Делая акцент на развитие частного предпринимательства, авторы плана действий предусмотрели мероприятия, которые направлены на усиление мотивации и развитие навыков самостоятельной экономической деятельности, особенно среди молодежи, создали инструменты финансовой поддержки начинающим предпринимателям (например, система грандов на основе открытого конкурса на лучший инновативный продукт). Запланировано также привлечение в регион консультантов – специалистов по прохождению бюрократических процедур в связи с оформлением документации для участия в конкурсах проектов с целью получения финансирования для реализации своих бизнес идей.

Другим направлением действий обозначено создание благоприятных обстоятельств для усиления потока инвестиций, как в пределах национальной экономики, так и из-за рубежа (*Luksa 2012*). Для этого предусматриваются: контроль и развитие квалификации человеческих ресурсов (например, обучение и переквалификация безработных с акцентом на самозанятость), пополнение уже имеющийся в регионе состав новыми специалистами, поощрение и субсидирование трудовой региональной мобильности (например, бесплатное жилье, погашение кредита на учебу); предложение вниманию инвесторов хозяйственных территорий и инфраструктуры; обеспечение финансовой поддержки новому бизнесу; упрощение таможенных процедур; приоритет для местной продукции в публичных закупках, принимая во внимание принципы “зеленых закупок”, т.е. безвредных окружающей природной среде.

“План действий по обеспечению роста в Латгальском регионе в 2012–2013 годах” был принят как срочная программа неотложных

мер, которая предусматривает некоторые изменения в документах Кабинета министров и правил использования финансирования из структурных фондов ЕС. Учитывая затраты времени на соответствующие действия со стороны чиновников, вполне вероятно, что сроки выполнения программы не будут выдержаны, что и подтвердилось после опубликования информативного сообщения Министерства защиты среды и регионального развития (VARAM) в феврале 2013 года. По признанию представителей министерства, необходимые нормативные акты, а также финансирование программ не были обеспечены в соответствии с намеченным графиком (Lukša 2013).

При анализе программ стратегического развития Латгалии, можно заметить повторяемость их целевых направлений. Это может свидетельствовать о том, что ни одна программа в полной мере не достигает своих целей, поэтому в каждой следующей необходимо снова закладывать механизмы решения одних и тех же задач с учетом новой специфики и актуальности ситуации. Не прослеживается тенденция к расширению самостоятельности местных властей в распределении финансовых средств. Также можно отметить узко экономическое понимание развития региона, которое заложено в формулировках целей программ развития. Не учитывается культурная специфика более мелких территориальных единиц, которые значительно отличаются по составу населения, образу жизни, образовательному уровню и потенциальной готовности воспринимать нововведения со стороны властей.

Проведенное в регионе антропологическое исследование создает иную картину жизни в Латгалии, демонстрирует оторванность планов развития региона от реального содержания жизни его населения (Dzenovska 2012). Отмечая крайнюю бедность и запущенность некоторых сельских территорий Латгалии, исследователь приводит примеры крайней неразвитости транспортных коммуникаций между сельскими районами и городами, когда, например, у жителей нет возможности в течении одних суток добраться до больницы или других учреждений. Результаты исследования показывают, что понимание ситуации и путей ее улучшения у местных жителей, носит отчетливо проектный, т.е. краткосрочный характер, что не позволяет надеяться на эффективность предлагаемых в правительственных программах мер по развитию предпринимательства, и тем более прогнозировать успех долговременной стратегии развития региона (Dzenovska 2012). По мнению автора исследования, эта несовместимость официальных

оценок и реальностей на местах является одной из главных причин массовой эмиграции населения.

Можно сделать вывод о том, что эффективные региональные программы стратегического развития могут быть созданы только на основе детального понимания условий жизни, факторов производства, информации об имеющихся ресурсах и потенциале, которым располагает территория. Также необходимо учитывать ограничения в использовании активов, которые обусловлены спецификой региона. Подобные программы должны быть направлены на устойчивое и долгосрочное развитие, а не на решение срочных кризисных проблем.

Выводы

Современный процесс управления региональным развитием включает в себя как общую идеологию в контексте общенациональной стратегии, так и эффективные инструменты разнопланового воздействия с целью создания благоприятных условий для хозяйственных и социальных субъектов региона, привлечения инвестиций и обеспечения их эффективности, раскрытия творческого и когнитивного потенциала жителей для создания условий возникновения инноваций, усиления регионального патриотизма, укрепления сплоченности и ответственности, роста привлекательности региона на внешних рынках.

Управление региональным развитием в рамках региональной политики Евросоюза в последние годы претерпело значительные изменения. Роль центральных органов власти уменьшается и все больше сводится к координации и внешнему представительству, а также обеспечению самостоятельности и целостности страны. В то же время региональным властям все большей отводятся функции распределения финансовых средств, выработки хозяйственной и социальной политики, а также обеспечение социальных гарантий государства нуждающимся, соблюдение экологической безопасности, оптимального использования природных ресурсов и создание программ долгосрочного развития.

В свете этих изменений актуализируется проблема диспропорции уровней социально – экономического развития регионов Латвии. В данной статье на примере одного региона была сделана попытка сопоставления вектора развития латвийских регионов планирования с изменениями в региональной политике ЕС. Для этого были рас-

смотрены программы стратегического развития Латгалии, прогнозы их воплощения, а также приведены результаты качественного исследования.

По оценкам многих экспертов и результатам научных исследований, среди пяти регионов Латвии, в Латгалии наименьший уровень доходов жителей, самый маленький ВВП на душу населения, слабое доверие к окружающим и государственным институтам, самые большие в стране уровень безработицы и социального неблагополучия. Потенциальную готовность уехать из региона в последние годы высказывали от 15% до 21% жителей.

Наиболее острые из этих проблем нашли отражение в программах и стратегиях развития Латгалии, к разработкам которых были привлечены специалисты и эксперты местного уровня, т.е. самоуправлений. В то же время, есть основания полагать, что заложенные в программы регионального развития методы и инструменты не соответствуют тяжести экономической ситуации в регионе, не учитывают особенности образа жизни, культурного и социального разнообразия.

В рамках Евросоюза регион превращается в полноправного субъекта долгострочного планирования, от которого зависит качество проводимого анализа и оценки потенциалов развития, а также конечный результат проводимой региональной политики. Управление развитием территориального потенциала должно опираться на результаты комплексного анализа внутренних закономерностей, а также внешних факторов их перспективного развития. Такой анализ может быть сделан на основании результатов междисциплинарного исследования, с помощью которого можно собрать необходимую информацию по многим направлениям развития: поиска оптимального режима управления; поиска инструментов выравнивания потенциалов рынков с целью снижения безработицы и укрепления социальной сплоченности; правильного распределения полномочий и финансирования между различными уровнями в структуре управления; создания идеологической основы для обеспечения структурированных взаимодействий между общими (региональным, национальным, глобальным) и частными интересами (Territorial.. 1999). Эти данные позволят моделировать сценарии регионального развития в географическом, экономическом и социальном аспектах с учетом многих специфических региональных особенностей, что позволит увеличить их достоверность.

Библиография

- Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums. (2008) (in Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv>. (skat. 05.10.2012)
- Anoshkina E., Karpovich J. (2010) Metodicheskie aspekti funkcionālno zonirovanija selskih territorij. *Territorialnoe planirovanie i regionalnoe razvitie*. Pod obshej redakciej Anoshkinoj E. Sankt-Peterburg: NPK "ROST". (in Russian) Pieejams: <http://www.regionplan.ru/upload/Territorialnoe-Planirovanie.pdf> (skat. 05.10.2012)
- Anoshkin P. (2011) Prostranstvennaja modelj sovremennogo goroda. (in Russian) Pieejams: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3836> (skat. 05.10.2012)
- Boronenko V., Lonska J., Spulis A. (2012) Regiona konkuretspejas un attīstības ilgtspējas ekonomisko nosacījumu izpēte. *Socialo Zinatņu Vestnesis 2* (15), Daugavpils Universitāte. 37.–61. lpp. (in Latvian)
- Dzenovska D. (2012) *Aizbrauksana un tukšums Latvijas laukos: starp zudusām un iespējamām nākotnēm*. Rīga: LU. 198 lpp. (in Latvian)
- ESPON (2013). SPAN–3. Spatial Scenarios: New Tools for Local-Regional Territories. Draft Final Report. http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/TargetedAnalyses/SS_LR/SS_LR_SPAN-3_Draft_Final_Report.pdf (skat. 05.03.2013)
- European Regional Statistics Changes in the NUTS Classification 1981–1999. (2002) Luxemburg.
- Glazychev V. (2011) *Gorod bez granic*. Moskva: Territorija buduschego, 400 str. (in Russian)
- LR Centrālā statistikas pārvalde. Iedzīvotāji. Datubāze. (in Latvian) Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-datubaze-30028.html> (skat. 05.10.12)
- Ministru kabinets. Informatīvais ziņojums "Par Ricības plāna Latgales reģiona izstrādes 2012.–2013. gadam paredzēto pasākumu izpildi un nepieciešamajam plāna izmaiņām" (in Latvian) Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40275296&mode=mk&date=2013-02-05> (skat. 05.10.2012)
- Latgales stratēģija 2030. Kopsavilkums (in Latvian) Pieejams: <http://www.latgale.lv/lv/padome/planosana> (skat. 05.10.2012)
- Latgales programma 2010–2017 (in Latvian) Pieejams: <http://www.latgale.lv/lv/padome/planosana> (skat. 05.10.2012)
- Latvijas iedzīvotāju aptauja. (2012) Tīrgu un sabiedriskas domas pētījumu centrs SKDS (in Latvian) Pieejams: http://www.varam.gov.lv/lat/publ/petijumi/pet_reg/?doc=15922 (skat. 05.10.2012)
- Lukša M. (2012) Ricības plāns Latgalei – ielaps vai istenas iespējas (in Latvian) Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=247289> (skat. 05.03.2013)

- Luksa M. (2013) Latgales cilvēki “klus drosaki un sak ticet ritdienai” (in Latvian) Pieejams: <http://www.lvportals.lv/print.php?id=253677> (skat. 05.03.2013)
- Mensikovs, V. (2010) “Latvijas teritorijas sociāli ekonomiska attīstība: problēmas un iespējas.” *Regionālās ekonomikas inovatīvās attīstības stratēģijas un mehānismu veidošana. Starptautiskas zinātniskas konferences materiāli (2009. gads)*. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”. 103.–121. lpp. (in Latvian)
- Ozola, Zanda. *Sociālā partnerība Latvijas reģionos: piemēri, analīze, attīstība*. Rīga: Latvijas Darba devēju konfederācija, 2010. (in Latvian)
- Par Rīcības plānu Latgales reģiona izaugsmei 2012–2013. gada. Ministru kabineta rīkojums Nr. 281 (in Latvian) Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=249821&version_date=27.06.2012 (skat. 05.10.2012)
- Territorial Agenda of the European Union 2020 Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions (2011) Pieejams: www.eu2011.hu/files/bveu/documents/TA2020.pdf (skat. 05.10.2012)
- Osobennosti vosproizvodstva regionalnogo kapitala: sushnostj, podhodi k ocenke, metodi upravlenija. (2008) Pod obshej redakciej Y.V. Savelyeva. Institut ekonomiki KarNC RAN, Petrozavosk: izd-vo Karelynskogo nauchnogo centra RAN (In Russian)
- Vidzemes ilgtermiņa attīstības scenāriju analītiskais ziņojums. (2011) (in Latvian) Pieejams: http://www.vidzeme.lv/upload/Vidzemes_scenariju_analitiskais_zinojums.pdf (skat. 02.10.2012)
- Voronov V., Rachko E., Bijzanova E. (2012) Ocenka konkurentnosposobnosti regionov i upravlenie faktorami ejo povysheniya (opit Evrosojuza na primere Latvii). SOCIS 2012. № 5. C. 69–78. (in Russian) Pieejams: <http://ecsocman.hse.ru/text/50327315/> (skat. 05.10.2012)

Features of the Regional Administration Strategy

Summary

This paper analyzes rising trends in the regional politics of the European Union: decentralization of control and distribution of financial resources, the rising role of local governments in providing social and welfare services to the population; increased attachment to foreign markets and the creation of brands that increase exposure for the region; the appeal of investment, and the conditions that effectively utilize them; support for regional patriotism, discovery of cognitive and creative potential, which is a necessary component of innovation, the search for forms of extensive partnership with social subjects (social partnership).

The aim of the paper will be a comparison between the current trends of the politics of regional management in the E.U.; objectives and administrative tools, and the ability of the Latvian regions to comprehend and realize these trends. As a primary example, the paper analyzes the planning situation in Latgale, a region that is, by many economical standards, falling behind the Latvian average.

Conclusion. The regional politics of Latvian regions does not comply with the European model, which focuses on promoting regional independence, and so most of the relevant measures included in current regional development programs do not yield desired results. Prognosis and planing of social development can only be done with a complex analysis of the internal regularities and external factors of their impact.

Key-words: regional development, regional politics, administrative tools, strategic development programs, decentralization.

ПОПЫТКИ ЭМПИРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ КОЛЛЕКТИВНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ГРАЖДАН УКРАИНЫ

В статье отражен опыт эмпирического исследования трансформации коллективной идентичности граждан Украины в 1991–2012 годы. Методология исследования основывается на трудах З. Фрейда, Э. Эриксона, К. Г. Юнга, Г. Тэджфела, Дж. Тернера и других ученых. Важное место отводится роли Ф. Барта, подчеркивавшего, что идентичность коллективных субъектов всегда зависит от самоидентификации индивидов, которые являются членами данного коллектива. Исследовательские проекты реализованы Центром украиноведения Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, в которых активное участие принимали студенты и аспиранты факультетов психологии и социологии. Последний проект посвящен влиянию на идентичность граждан Украины (национальную и европейскую) таких значимых событий в жизни страны, как чемпионат Европы по футболу и принятие закона № 9073 «Об основах государственной языковой политики». Автор на основе эмпирических исследований пытается показать разнонаправленность отдельных событий в жизни страны на коллективную идентичность граждан Украины.

Ключевые слова: национальная и европейская идентичность, граждане Украины, чемпионат Европы по футболу – Евро 2012.

Активизация глобализационных процессов, которые разворачиваются в мире, приводит не только к свободному перемещению финансов, товаров, рабочей силы и различных ресурсов, но и к разрушению локальных культур, традиционных практик, устоявшихся представлений и базовых ценностей. Для национальных культур эти процессы становятся серьезным испытанием, поскольку затрагивают фундаментальные идентификационные основы наций и государств. Именно поэтому проблема коллективной идентичности в глобализирующемся мире становится одной из основных научных проблем. Известный британский социолог З. Бауман справедливо заметил, что «впечатляющее возрастание интереса к “обсуждению идентичности” может сказать больше о нынешнем состоянии человеческого общества, чем известные концептуальные и аналитические результаты его осмысления» (Bauman Z. 2001). В глобализирующемся мире иден-

тичность становится доминирующим дискурсом и науки, и повседневной жизни, ведь глобализация осуществляет кардинальное влияние на духовную сферу любого общества, деформируя традиционные системы ценностей и трансформируя коллективные идентичности. В таких условиях особую остроту и актуальность приобретает проблема формирования коллективной идентичности граждан Украины.

Известно, что идентификационная проблематика была актуализирована в XX веке, различные аспекты данной проблемы исследовались в рамках психологии, социологии, философии, истории, этнологии, политологии, антропологии, педагогики и т.д. Первые концепции идентичности были представлены в работах З. Фрейда, Э. Эриксона, К.-Г. Юнга, Г. Тэджфела, Дж. Тернера и других ученых. Феномен коллективной идентичности одним из первых начал исследовать А. Меллуччи (80-е – 90-е годы XX в.), позже к нему присоединились Р. Дженкинс, П. Бергер, Т. Лукман, В. Хесле, И. Штрауб, Ю. Асман, В. Тишков, В. Малахов и др. Как подчеркивают эти ученые, коллективная идентичность формируется в результате совместного интерактивного процесса самоопределения определенного количества индивидов (или групп), связанного с конкретными ориентациями их действий и полем возможностей и ограничений, в котором совершается их совместная деятельность. Становление и развитие коллективной идентичности опосредуется обращением к универсальным феноменам культуры и актуализацией базовых смысловых процессов. Концепт «коллективная идентичность» охватывает определенное коллективное «Мы» конкретного сообщества (регионального, религиозного, этнического, национального, цивилизационного и т.п.), на этой основе выделяются различные формы коллективной идентичности (региональная, религиозная, этническая, национальная, цивилизационная и др.). Таким образом, коллективная идентичность (как общее чувство принадлежности к определенной общности или обществу) отражает наиболее существенные связи между людьми.

Поскольку Ф. Барт подчеркивал, что коллективности порождаются именно через взаимодействие индивидов (Barth F. 1996), то нужно иметь в виду, что идентичность коллективных субъектов всегда зависит от самоидентификации индивидов, которые являются членами данного коллектива. Индивиды могут быть членами разных сообществ, они также могут входить в эти коллективы и выходить из них в любое время. Именно поэтому в процессе формирования коллективной идентичности может конструироваться определенный

коллективный образ данного сообщества, с которым его члены могут идентифицировать себя. К коллективной идентичности любой индивид идет, как правило, «снизу», от реальных коллективных действий, в контексте которых происходит его собственное самоопределение и конструируется общее «Мы». Коллективная идентичность всегда укоренена в реальных социальных практиках и отношениях. Таким образом, коллективная идентичность связана с вопросом о процессах совместной идентификации индивидов, которые являются членами данного сообщества. В связи с этим коллективные идентичности рассматривают как коммуникативные конструкты, дискурсивные факты, которые необходимо интерпретировать, проявляя скрытые за ними социокультурные, этнонациональные и цивилизационные горизонты. Кризис коллективной идентичности всегда связан с нивелированием традиций, распадом общей культурной памяти, отвержением аутентичных знаково-символических систем культуры, разрушением системы коллективно-исторического опыта и общих представлений и т.д. Учитывая интегративный и междисциплинарный характер современных исследований коллективной идентичности, данный феномен нужно изучать в тесной связи с вопросами глобализации, межкультурной коммуникации, международных отношений, взаимодействия между цивилизациями, ведь именно устойчивая коллективная идентичность является одним из важнейших факторов цивилизационного развития любой страны.

Поскольку большинство современных исследователей считает, что идентичность является результатом процесса идентификации (которая рассматривается как процесс уподобления, отождествления себя или своей группы с кем-нибудь или чем-нибудь), то этот феномен необходимо рассматривать как динамическую структуру, которая развивается на протяжении всей человеческой жизни, причем ее развитие является нелинейным и неравномерным, может разворачиваться как в прогрессивном, так и в регрессивном направлении, проходя этапы преодоления кризисов идентичности. Итак, идентификация — это процесс, включенный в целостную жизнедеятельность субъекта; неразрывно связанный с когнитивной, эмоциональной и поведенческой сферой личности; обусловленный ее потребностями, мотивами, целями и установками; опосредованный знаково-символическими, идейно-образными и ценностно-смысловыми системами культуры.

Проблема коллективной идентичности в работах российских и украинских авторов рассматривается преимущественно фрагментарно,

комплексные исследования коллективной идентичности отсутствуют. Поэтому наша попытка системного изучения процессов формирования и трансформации этнической, национальной, религиозной, региональной, гендерной и других видов коллективной идентичности граждан Украины на протяжении 1991–2012 гг. была одной из первых. Процесс формирования коллективной идентичности граждан Украины исследовался нами в рамках нескольких международных научных проектов Центра украиноведения Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, в которых активное участие принимали студенты и аспиранты факультетов психологии и социологии (Voropaeva T. 2011). Эти проекты были поддержаны Фондом «Возрождение», Фондом Фридриха Эберта, Фондом фундаментальных исследований Министерства образования и науки Украины, а также Ассоциацией украинских банков.

В этих проектах на протяжении 1991–2012 гг. были исследованы разные виды коллективной идентичности (этническая, национальная, европейская и др.) граждан Украины, проживающих в разных регионах страны. Всего было изучено 41 500 респондентов от 18 до 87 лет (в 1991 г. было опрошено 300 респондентов; в 1992 г. – 400, в 1993 г. – 1200, в 1994 г. – 1250, в 1995 г. – 1250, в 1996 г. – 1500, в 1997 г. – 1500, в 1998 г. – 1500, в 1999 г. – 1500, в 2000 г. – 2500, в 2001 г. – 2500, в 2002 г. – 2000, в 2003 г. – 2000, в 2004 г. – 2500, в 2005 г. – 2500, в 2006 г. – 2500, в 2007 г. – 2500, в 2008 г. – 2500, в 2009 г. – 2500, в 2010 г. – 2500, в 2011 г. – 2500, в 2012 г. – 2100). Для изучения трансформации разных видов коллективной идентичности мы использовали методику М. Куна – Т. Макпартленда «Кто Я?», адаптированную методику «Шкала измерения идентичности» М. Синереллы и другие методы. Надежность результатов проведенного исследования обеспечивалась методологическим обоснованием его исходных позиций; использованием совокупности адекватных диагностических методик; объединением количественного и качественного анализа эмпирических данных; использованием методов математической статистики с привлечением современных программ обработки данных, репрезентативностью выборки.

В 2012 г. мы изучали влияние чемпионата Европы по футболу (далее – Евро-2012) на трансформации коллективной идентичности граждан Украины. Известно, что финальную часть футбольного турнира среди европейских стран, проводимого раз в четыре года под эгидой УЕФА, принимали Украина и Польша. Матчи начались иг-

рой открытия 8 июня 2012 г. в Варшаве и завершились 1 июля 2012 г. финальной игрой в Киеве. Чемпионат прошел под лозунгом «Создаём историю вместе», девизом сборной Украины было мотто «Украинцы, наше время пришло!» Мы предполагали, что чемпионат Евро-2012 сможет позитивно повлиять на развитие наиболее важных форм коллективной идентичности (национальной и европейской).

Изучая влияние Евро-2012 на трансформацию коллективной идентичности граждан Украины, мы провели первый опрос **до начала Евро-2012** (с 28 мая до 8 июня), а второй — **после завершения чемпионата** (с 1 по 12 июля). Всего было опрошено 2100 респондентов во всех регионах Украины (1050 респондентов — в городах (Донецк, Киев, Львов, Харьков), где проходил чемпионат (и в соответствующих областях), а также 1050 респондентов — в других регионах Украины). Результаты данного исследования (см. таблицу 1) показали, что позитивное влияние Евро-2012 на формирование европейской (ЕИ) и национальной (НИ) идентичности граждан Украины было наиболее сильным в городах, где проводились футбольные матчи, но и в других регионах Украины это позитивное влияние также было довольно существенным. Если сравнить **общие показатели** этих видов коллективной идентичности за 2010 г., 2011 г. и 2012 г., то мы можем видеть, что гипотеза данного исследования подтвердилась.

Таблица 1

Динамика изменения уровня развития национальной (НИ) и европейской (ЕИ) идентичности граждан Украины, в %

Уровни развития коллективной идентичности	Годы					
	2010		2011		2012	
	НИ	ЕИ	НИ	ЕИ	НИ	ЕИ
Высокий	23	28	21	27	26	35
Средний	41	39	40	38	46	44
Низкий	36	33	39	35	28	21

Источник: данные научных проектов Центра украиноведения Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Но результаты, возможно, могли бы быть еще лучшими, если бы не одно обстоятельство, которое могло привести к **идентификационным потерям** (идентификационные потери — это результаты деструктивных действий, направленных на нивелирование определенного типа идентичности). Дело в том, что 3 июля 2012 г. Верховный Совет

Украины принял закон № 9073 «Об основах государственной языковой политики» во втором чтении (за это «проголосовали» 248 депутатских карточек, хотя в это время в зале заседаний Верховного Совета не было кворума). О неконституционности и нелегитимности этого голосования сразу же заявили депутаты-оппозиционеры, эксперты и многие общественные организации, которые подчеркнули, что этот закон не только не соответствует Европейской Хартии языков, Конституции Украины, но и был принят с нарушением процедуры голосования (например, председательствующий на данном заседании первый вице-спикер Адам Мартынюк не поставил на голосование вопрос о внесении законопроекта № 9073 в повестку дня, а в зале парламента не было даже половины тех 248-ми депутатов, карточки которых «голосовали» за этот закон). Уже в первые дни июля 2012 г. Президент международной организации «Freedom House» Дэвид Крэймер и эксперты Совета Европы заявили, что языковой закон № 9073 основан на ложном толковании Европейской хартии языков, а известный украинский журналист Виталий Портников подытожил выводы многих украинских экспертов в своей статье, опубликованной на сайте «Политком.Ру»: «новый закон — это не стремление помочь развитию русского языка, а попытка доказать ненужность украинского».

Поскольку мы проводили второй опрос (после окончания Евро-2012) с 1 по 12 июля, то, возможно, наблюдали изменения в общественных настроениях наших респондентов, детерминированные деятельностью наших законодателей: 1–3 июля и даже 4 июля (уже после принятия закона № 9073) мы получали очень оптимистические данные, которые показывали позитивное влияние Евро-2012 на формирование коллективной идентичности граждан Украины. Но, начиная с 5–6 июля, после начала **языкового противостояния**, мы начали получать практически противоположные результаты (особенно в Донецке), которые свидетельствовали о резком падении интереса респондентов к Евро-2012 (в первую очередь, в Донецкой и Луганской областях), о нивелировании их позитивных впечатлений от футбольного чемпионата и связанных с этим патриотических чувств, так как доминантой новых интересов и переживаний граждан Украины стал закон № 9073 и специально организованное некоторыми партиями «лингвистически окрашенное» противостояние разных регионов страны. Используя математико-статистические методы мы попытались выявить «размер» тех идентификационных потерь Украины,

которых бы не было, если бы не был принят названный закон. Возможные изменения по национальной идентичности (первая цифра отображает полученные результаты, вторая – возможные (прогнозированные)): высший уровень – 26% и 29%, средний уровень – 46% и 50%, низкий уровень – 28% и 21%. Возможные изменения по европейской идентичности: высший уровень – 35% и 38%, средний уровень – 44% и 46%, низкий уровень – 21% и 16%. При этом, на наш взгляд, было выявлено усиление коллективной идентичности респондентов в тех областях, где проводились матчи чемпионата – на 8%, а также в других регионах Украины – на 4%. Мы предполагаем, что позитивное влияние Евро-2012 на формирование европейской и национальной идентичности граждан Украины было наиболее сильным в городах (и соответствующих областях), где проводились футбольные матчи. В Львовской области был зафиксирован наибольший подъем уровня исследуемых нами видов коллективной идентичности (в среднем до +17% (при этом после принятия закона № 9073 прослеживался рост коллективной идентичности)). В Киевской области был выявлен второй по значимости уровень подъема коллективной идентичности (в среднем до +14% (после принятия закона № 9073 здесь также прослеживался рост коллективной идентичности)). В Харьковской области был выявлен третий по значимости уровень подъема коллективной идентичности (в среднем до +3%, учитывая некоторое падение коллективной идентичности после принятия закона № 9073). В Донецкой области было выявлено ослабление коллективной идентичности (в среднем – на 2%), при этом усиление коллективной идентичности прослеживался только до принятия закона № 9073 (в среднем на 12%), а после принятия этого закона наблюдалось резкое ослабление коллективной идентичности (в среднем на 14%).

Таким образом, видимо, на фактор деятельности законодателей «откликнулась» национальная идентичность граждан Украины. Например, в июле 2012 г. позитивная национальная идентичность многих жителей Юго-Востока Украины была, по нашим данным, ослаблена и вернулась на уровень 2003 г. При этом все события, произошедшие уже после принятия данного закона, довольно заметно мобилизовали население Запада, Севера и Центра Украины, представители этих регионов показали в опросе 2012 г. намного лучшие результаты, чем в предыдущие годы (что значительно компенсировало окончательные результаты исследования 2012 г.). По данным репрезентативных

опросов Центра Разумкова, проведенных за месяцы, которые прошли под знаком языковых пристрастий, Партия регионов потеряла 5% поддержки. Обострившееся языковое противостояние, на наш взгляд, негативно повлияло не только на рейтинг этой партии, но и на рейтинг Президента Украины В. Януковича, который уже в августе 2012 г. заявил о необходимости пересмотра закона № 9073 и позже создал для этого специальную комиссию.

Известно, что во многих странах Европы прошли дискуссии относительно укрепления и поддержки коллективной идентичности их граждан, при этом было заявлено, что для преодоления кризиса идентичности необходима общая «референтная канва», которая соединит национальный и европейский идентификационные модулы в единую систему. Поэтому разработка в Голландии, Дании и Латвии национальных Культурных Канонов, которые могут стать базой для согласованного и сбалансированного развития национальной и европейской идентичности граждан этих стран, является примером конструктивного подхода к выстраиванию политики идентичности.

Литература

- Barth F. (1996) *Models of Social Organization*. – London: Royal Anthropological Institute.
- Bauman Z. (2001) *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press. Pp. 176–177.
- Voropaeva T. (2011) “Peculiarities of national and European identity of citizens of Ukraine”. In: *Problems and tendencies of modern society development. Materials digest of the IXth International Scientific and Practical Conference (Kiev, London, September 14-September 19, 2011)*. London: InPress. Pp. 33–36.

Attempts of Empirical Research of the Transformation of Collective Identity of Citizens of Ukraine

Summary

The article analyzed the specific influence of the European Football Championship 2012 in the process of transformation of the collective (national and European) identity of its citizens. Compares the results of empirical studies of collective identity that took place in 2010–2012 years. The author on the basis of empirical researches tries to show different trends of separate events in country life on collective identity of citizens of Ukraine.

Key-words: national and European identity, citizens of Ukraine, Euro 2012.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Krzysztof GRABCZUK

PhD., Catholic University of
Lublin, Deputy speaker of the
Lublin Region (Poland)
<http://www.grabczuk.pl/>

Vladimirs MENŠIKOVŠ

Dr. sc. soc., prof., Daugavpils
Universitātes Sociālo pētījumu
institūta direktors (Latvija)
vladimirs.mensikovs@du.lv

Agnieszka MOZYRO

master, PhD student assistant,
academic teacher. Pope John
Paul II State School of Higher
Vocational Education in Biala
Podlaska, Institute of Sociology;
Department of Social Micro-
structures and Contemporary
Sociological Theories Institute of
Sociology The John Paul II
Catholic University of Lublin
Kolegium Jana Pawła II
mozyro.agnieszka@hotmail.com

Dmitrijs OĻEHNOVIČS

Mg. hist., Daugavpils
Universitātes Humanitārās
fakultātes Vēstures katedras
lektors (Latvija)
dmitrijs.olehnovics@du.lv

Inta OSTROVSKA

Dr. paed., Daugavpils
Universitātes Socioloģijas
katedras docente (Latvija)
Inta.ostrovska@du.lv

Sławomir PARTYCKI

Prof., Head of Department of
Social Microstructures and
Modern Sociological Theories;
Director of Institute of Sociology
The John Paul II Catholic
University of Lublin, Institute of
Sociology, Department of Social
Microstructures and Modern
Sociological Theories; Pope John
Paul II State School of Higher
Vocational Education in Biala
Podlaska, Institute of Sociology
(Poland)
spartyck@kul.lublin.pl

Artur SEPOCH

Dr., Pope John Paul II State
School of Higher Vocational
Education in Biala Podlaska,
Institute of Sociology. Director
of Regional Culture Centre
(Poland)
artur_sepoch@interia.pl

Sylwia SZAJC

PhD Student, Inspector for the
strategy – Lublin City Office,
Department of Strategy and
Investor Relations. The John
Paul II Catholic University of
Lublin
sszajc@o2.pl

Dorota TOMCZYSZYN

Dr., sociology academic teacher.
Pope John Paul II State School
of Higher Vocational Education
in Biala Podlaska, Institute of
Sociology (Poland)
tomczyszyn@o2.pl

Olga VOLKOVA

Mg. oec., ekonomikas
doktorante, Daugavpils
Univesritātes Sociālo pētījumu
institūta vecākā statistiķe
(Latvija)
olga.volkova@du.lv

Татьяна АЗАМАНОВА

Вас. sc. soc., Daugavpils
Universitātes Pedagoģijas un
pedagoģiskās psiholoģijas
katedras programmas
“Sabiedrības un iestāžu vadība”
maģistrante
tiazamnew@gmail.com

Татьяна ВОРОПАЕВА

кандидат психологических
наук, доцент, старший научный
сотрудник Центра украинове-
дения философского факуль-
тета, Киевского национального
университета имени Тараса
Шевченко (Украина)
voropayeva-tania@rambler.ru

AUTORIEM VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6–7 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*WinWord 2000/XP*); burtu lielums – 12 punkti. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sākumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem, sūtīt uz e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

Bibliogrāfiju (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologicheskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Yen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitates daudzvalsiba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

Bibliogrāfija sakārtojama autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) **latīņu** alfabēta secībā.

FOR AUTHORS **GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER**

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using *Times New Roman* (*WinWord 2000/XP*); the size of letters 12. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article). Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tables, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

Bibliography (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje vooobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: yen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitātes daudzvalsība Zviedrijas latviešu dzīvēstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. Lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matemātiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

Bibliography should be compiled in the **Roman alphabet's** order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

АВТОРАМ **ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНОЙ СТАТЬЕ**

Объём статьи: 6–7 стр. (формат А4).

Манускрипт статьи подаётся по электронной почте ikgadeja.konference@du.lv. При наборе текста использовать шрифт *Times New Roman (WinWord 2000/XP)*; размер букв 12. Если используются специальные компьютерные программы, то они подаются вместе со статьёй.

Аннотация статьи: в начале статьи сразу после названия размещается информационная аннотация. В аннотации необходимо указать цель и задачи, сформулировать проблему исследования, показать новизну и привести главные выводы. Отдельным абзацем указываются ключевые слова (термины, которые раскрывают сущность вопросов, рассмотренных в статье). Необходим также перевод данных ключевых слов на язык, на котором написано резюме статьи.

Резюме статьи: для статей на латышском языке резюме подготавливается на английском или русском языке; к статьям на английском языке резюме подготавливается на латышском или русском языке; к статьям на русском языке резюме подготавливается на латышском или английском языке.

Язык статьи: литературный, терминологически точный. Если автор готовит статью на иностранном языке, то о редактировании языка должен заботиться сам автор, консультируясь у специалиста соответствующей отрасли социальных наук. *Статьи, в которых язык не будет соответствовать правилам правописания, не будут приниматься к рассмотрению и рецензированию.*

Научный аппарат статьи (ссылки и примечания, библиография, таблицы, схемы, диаграммы, графики и т.д.). Ссылки в тексте статьи оформляются по следующему образцу: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Примечания и пояснения размещаются в конце статьи. Таблицы, графики, схемы, диаграммы и другой иллюстративный материал оформляется, указывая источник материала, при необходимости указывая методику (расчёта, суммирования данных и т.д.) формирования таблиц, графиков, схем. Все материалы данного типа должны иметь порядковый номер и заголовок. Для материалов дол-

жна быть сделана электронная версия, которая подаётся в Редакцию на электронную почту ikgadeja.konference@du.lv

Библиография (список источников использованных в статье) составляется и оформляется в соответствии со следующими образцами:

Для монографий (книг и брошюр):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Для статей из сборников:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Yen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Для статей из журналов:

Bela, B. (1997) "Identitātes daudzvalsība Zviedrijas latviešu dzīvēstāstos." *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A, 51, Nr. 5/6: 112–129.

Для статей из газет:

Strazdiņš, I. (1999) "Matemātiķi pasaulē un Latvijā." *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Для материалов из интернета:

Soms, H. "Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati." <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Библиография составляется по фамилиям авторов или названиям трудов (если автором является институция) в соответствии с **латинским** алфавитом.

Tehniskās redaktores: **Olga Volkova, Vita Štotaka**
Maketētāja: **Marina Stočka**



Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Parakstīts iespiešanai 7.06.2013. Pasūtījuma Nr. 21.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā «Saule» —
Saules iela 1/3, Daugavpils, LV-5400, Latvija.